

SOLVA
regio | project | partner

SINT-DENIJS-BOEKEL - SINT-DIONYSIUSKERK

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN
ZUID-OOST-VLAANDEREN
GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

SINT-DENIJS-BOEKEL - SINT-DIONYSIUSKERK

EINDVERSLAG – 2024C231

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 299

AUTEURS: KATLEEN COUCHEZ, LAURE MEESEN EN WOUTER DE MAEYER

COLOFON

DOSSIERSAMENSTELLING

Katleen Couchez, Laure Meesen & Wouter De Maeyer

PROJECT

Sint-Denijs-Boekel Sint-Dionysiuskerk – Eindverslag (terreinonderzoek)

Projectcode: 2024C231

Projectnaam: 23-SDB-SDK

SOLVA Archeologierapport nr. 299

OPDRACHTGEVER

Gemeente Zwalm

Contactpersoon: Henky Martens

Zuidlaan 36

9630 Zwalm

Tel: 055/49.91.91

Email: henky.martens@zwalm.be

OPDRACHTHOUDER

SOLVA

Projectteam: Archeologie

Gentsesteenweg 1B

9520 Sint-Lievens-Houtem

Tel: 053/64 65 20

info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot

p/a Industrielaan 25b

9320 EREMBODEGEM

Tel: 053/64 65 36

archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2024/12.857/16

COPYRIGHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van **SOLVA**.

Alle foto's, tenzij anders vermeld: © **SOLVA**

INHOUDSTAFEL

00	DANKWOORD EN INLEIDING	13
01	BESCHRIJVEND GEDEELTE	19
1.1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	21
1.2.	DE ONDERZOEKSOPDRACHT	24
1.2.1.	VRAAGSTELLING	24
1.2.2.	DE RANDVOORWAARDEN	24
1.2.3.	BESCHRIJVING GEPLANDE WERKEN	24
1.3.	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING	26
1.3.1.	MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODE EN -TECHNIEKEN	26
1.3.1.1.	OPGRAVINGSSTRATEGIE	26
1.3.1.2.	METHODEN EN TECHNIEKEN	28
1.3.2.	BESCHRIJVING VAN DE ORGANISATIE VAN DE OPGRAVING	29
1.3.3.	BESCHRIJVING VAN HET GEBRUIKTE MATERIAAL	30
1.3.4.	BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN EVENTUELE AFWIJKENDE METHODIEK EN VAN EVENTUELE BIJSTELLINGEN VAN DE OORSPRONKELIJKE STRATEGIE	30
1.3.5.	MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE SELECTIE VAN VONDSTEN	30
1.3.6.	MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE STAALNAME	30
1.3.7.	TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE INBRENG VAN SPECIALISTEN	30
1.3.8.	TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING DOOR PERSONEN DIE BUITEN HET PROJECT STONDEN	30
02	ASSESSMENTRAPPORT	33
2.1.	TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA	35
2.2.	BESCHRIJVING VAN DE OBSERVATIES EN REGISTRATIES UIT HET ASSESSMENT	35
2.2.1.	ASSESSMENT VAN VONDSTEN	35
2.2.2.	ASSESSMENT VAN STALEN	35
2.2.3.	CONSERVATIE-ASSESSMENT	35
2.2.4.	ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN	35
2.3.	TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING	36

2.4. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK	36
2.4.1. STRATEGIE VOOR DE VERWERKING	36
2.4.2. CONSERVATIESTRATEGIE	36
2.4.3. ONDERZOEKSVRAGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK	37
03 BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	39
3.1. HET LANDSCHAPPELIJK KADER	41
3.1.1. AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING	42
3.1.1.1. ALGEMENE GEOLOGISCHE EN GEOMORFOLOGISCHE SCHETS VAN DE OMGEVING	42
3.1.1.2. HET PROJECTGEBIED	44
3.1.2. FYSISCH-GEOGRAFISCHE SITUERING	45
3.1.3. GRONDGEBRUIK	49
3.2. HISTORISCH KADER	50
3.2.1. GESCHIEDENIS VAN SINT-DENIJS-BOEKEL	50
3.2.2. INVENTARIS ONROEREND ERFGOED	52
3.2.3. HISTORISCH KADER VAN HET PROJECTGEBIED	52
3.2.4. CARTOGRAFISCHE STUDIE	57
3.2.4.1. CAERTE ENDE DISCRIPTIE FIGUERATIVE VANDE GHEEL DEN LANDE VAN AELST, JACQUES HORENBAULT (1596)	57
3.2.4.2. FIGURATIVE CAERTE GHEMAECT NAAR DE RECHTE PROPORITIE ENDE GHELEGHEN HEYT VANDE GHEHEELE SCITUATIE VANDEN LANDE VAN AELST, PHILIPS DE DIJN (TOEGESCHREVEN) (1626)	57
3.2.4.3. VILLARETKAART (1745 – 1748)	57
3.2.4.4. JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK (1771-1778)	58
3.2.4.5. ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)	59
3.2.4.6. PHILIPPE VANDERMAELEN - CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)	60
3.2.4.7. PHILIPPE CHRÉTIEN POPP - ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)	60
3.2.4.8. RECENTE LUCHTFOTO'S	61
3.3. HET ARCHEOLOGISCH KADER	62
04 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	65
4.1. BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW	69
4.1.1. BESCHRIJVING VAN DE WIJZE WAAROP DE ARCHEOLOGISCHE SITE ZICH AAN HET HUIDIGE OPPERVLAK MANIFESTEERT	69
4.1.2. BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	69

4.1.2.1. ZONE I	69
4.1.2.2. ZONE II	70
4.1.2.3. ZONE III	74
4.1.3. GENESE EN BEWARING VAN DE BODEMS	75
4.1.3.1. BEWARING VAN DE BODEMS OF ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN	75
4.1.3.2. EFFECTEN VAN DE AANWEZIGE BODEMS EN SEDIMENTEN OP DE BEWARING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE EN DE ARCHEOLOGISCHE ARTEFACTEN DAARBINNEN	75
4.1.3.3. REFERENTIE AAN GELIJKAARDIGE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN OP GEKENDE ARCHEOLOGISCHE SITES	75
4.2. BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENS PREIDING	75
4.2.1. ZONE I	75
4.2.2. ZONE II	80
4.2.2.1. MUREN	82
4.2.2.2. BEGRAVINGEN	83
4.2.2.3. KUILEN	85
4.2.3. ZONE III	87
4.2.4. BEHOUD IN SITU	88
4.3. BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN	88
4.3.1. BESCHRIJVING VAN DE ANALYSEMETHODEN EN -TECHNIEKEN	88
4.3.2. BESCHRIJVING VAN DE VONDSTEN	89
4.3.3. ANALYSE VAN DE TYPOLOGISCHE, CHRONOLOGISCHE EN RUIMTELIJKE INDELING VAN DE VONDSTEN	89
05 DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	91
5.1. DATERING	93
5.1.1. RELATIEVE DATERING OP BASIS VAN HET SPORENBESTAND EN VONDSTENBESTAND	93
5.1.2. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN VONDSTEN	93
5.1.3. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN NATUURWETENSCHAPPELIJKE DATERINGSTECHNIEKEN	93
5.1.4. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN HISTORISCHE BRONNEN	93
5.1.5. TAFONOMISCHE OPBOUW EN FORMATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	93
5.2. SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE	94
5.2.1. BESLUIT: GEMOTIVEERDE INTERPRETATIE VAN DE SPOORCOMBINATIES EN VONDSTEN	94
5.2.2. BEVINDINGEN TEN OPZICHTE VAN DE RESULTATEN VAN EERDER UITGEVOERD ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	95

5.2.3. GEMOTIVEERDE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED	95
5.2.4. BELANG EN DE BETEKENIS VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE BINNEN DE BESTAANDE KENNIS	95
5.2.5. AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS	96
5.3. DE ONDERZOEKSVRAGEN EN ONDERZOEKSDOELEN BEANTWOORD	96
06 SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK	99
07 BIBLIOGRAFIE	105
7.1. LITERATUUR	107
7.2. WEBSITES	107
08 BIJLAGEN	111
8.1. BIJLAGE 1: PLANNEN GEPLANDE WERKEN	113
8.2. LIJSTEN	113
8.2.1. BIJLAGE 2: GEGEVENS DATABANK (DEEL 1)	114
8.2.2. BIJLAGE 3: GEGEVENS DATABANK (DEEL 2)	114

LIJST VAN FIGUREN

Fig. 1. Weergave van het projectgebied op de topografische kaart (bron: NGI, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	21
Fig. 3. Weergave van het projectgebied op de topografische kaart - detail (bron: NGI, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	22
Fig. 2. Weergave van het projectgebied op de kadasterkaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	22
Fig. 4. Weergave van de aangetroffen sporen op het kadasterplan (bron: AGIV & SOLVA, digitaal aangemaakt op 08/08/2024).	23
Fig. 5. Aanduiding van de voornaamste geplande werken op een recente luchtfoto (bron: AGIV & SOLVA, digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	25
Fig. 6. Plan van de werken binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk, met uitzondering van de sleuf aan de zuidzijde van de kerk (© Urbain Architectencollectief).	25
Fig. 7. Situering van het projectgebied op de bodemkaart op regionaal niveau (aangegeven met ster) (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	41
Fig. 8. Situering van het projectgebied op het gewestplan (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	42
Fig. 9. Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	44
Fig. 10. Situering van het projectgebied op de Tertiairgeologische kaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	44
Fig. 11. Hoogtemodel van het projectgebied en omgeving (DHM II, DTM; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	46
Fig. 12. Hoogtemodel van het projectgebied met aanduiding van hoogteprofiel 1 en 2, detail (DHM II, DTM; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).	46
Fig. 13. Hoogteprofiel 1 van het projectgebied op de oost-west-as (DHM II, DTM; bron: AGIV, eigen bewerking; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).	47
Fig. 14. Hoogteprofiel 2 van het projectgebied op de noord-zuid as (DHM II, DTM; bron: AGIV, eigen bewerking; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).	47
Fig. 15. Potentiële bodemerosiekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	47
Fig. 16. Bodemtypekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	48
Fig. 17. Bodemassociatiekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	48
Fig. 18. De bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied, geprojecteerd op het GRB (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	49
Fig. 19. De bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	49
Fig. 20. Postkaart met zicht op het dorp Sint-Denijs-Boekel, de Sint-Dionysiuskerk duidelijk op het hoogste punt gelegen. Foto ca. 1906-1930.	50
Fig. 21. Zicht op de Sint-Dionysiuskerk vanuit het noordoosten, Vredesplein (© https://www.heemkundekringzwalm.be/oude-foto-s#5e665c0db5fd8).	51
Fig. 22. Postkaart met de Sint-Dionysiuskerk, ca.1906-1930 (© Stad Zottegem, https://eva.mediahaven.com).	52
Fig. 23. Grondplan met periodisering van de hand van architect Vaerwyck, 29 december 1898. De vroeggotische elementen zijn in rasterpatroon aangeduid.	54
Fig. 24. Grondplan van de 19de-eeuwse Sint-Dionysiuskerk, getekend door architect Vaerwyck (1898). Het noorden bevindt zich onderaan (© Debackere 2003, Afbeelding 4, 256).	55
Fig. 25. Grondplan van de hand van Vaerwyck met aanwijzingen voor de verbouwingen/uitbreidingen en het herstel van de kerk, 1900 (© Debackere 2003, Afbeelding 11, 263).	55
Fig. 26. Voorgevel vóór de verbouwingen van 1901 - 1902 en zoals gepland door Vaerwyck in 1898 (© Debackere 2003, Afbeelding 5, 257 & Afbeelding 12, 264).	56
Fig. 27. Noordelijke zijgevel vóór de verbouwingen van 1901 - 1902 en zoals gepland door Vaerwyck in 1898 (© Debackere 2003, Afbeelding 10, 262 & Afbeelding 14, 266).	56
Fig. 28. Foto (links) en postkaart (rechts) van de Sint-Dionysiuskerk uit respectievelijk 1893 en van na de verbouwingen in 1901 - 1902 (ca.1906-1930).	56
Fig. 29. Kaart van Horenbault met het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel en omgeving (© Parijs, Bibliothèque nationale de France, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817; bron: AGIV).	57
Fig. 30. Kaart van De Dijn met het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel en omgeving (noorden bevindt zich onderaan).	58
Fig. 31. Kaart van Villaret met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	58
Fig. 32. Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	59
Fig. 33. Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	59
Fig. 34. Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	60
Fig. 35. Popkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	60
Fig. 36. Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	61
Fig. 37. Luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	61
Fig. 38. Luchtfoto uit 2023 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	62
Fig. 39. Aanduiding van het projectgebied op de CAI (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).	63
Fig. 40. Profiel 1AB, zone II.	70
Fig. 41. Profiel 3AB, zone II.	72
Fig. 42. Profiel 2AB, zone II.	72
Fig. 43. Profiel 5AB, zone II.	74
Fig. 44. Niet gefaseerde allesporenkaart grondplan A met aanduiding van de profielen (digitaal aangemaakt op 08/08/2024).	76
Fig. 45. Niet gefaseerde allesporenkaart grondplan A, zone I en zone III - detail (digitaal aangemaakt op 08/08/2024).	77
Fig. 46. Niet gefaseerde allesporenkaart grondplan A, zone II - detail (digitaal aangemaakt op 08/08/2024).	81

LIJST VAN AFBEELDINGEN

Afb. 1. Zicht op de Sint-Dionysiuskerk (© Stad Zottegem, https://eva.mediahaven.com).	27
Afb. 2. De nieuwe afvoer voor het regenwater volgt het traject van een reeds aanwezige regenwaterafvoer.	27
Afb. 3. Een opvallend groot hoogteverschil aan de noordzijde van de kerk tussen het kerkhof en het lagergelegen Vredesplein.	45
Afb. 4. Zicht op zone I aan de westzijde van de kerk.	67
Afb. 5. Zicht op zone II aan de zuidoosthoek van de kerk.	68
Afb. 6. Zicht op zone III in het zuidwestvoorportaal binnen de kerk.	68
Afb. 7. Beperkte verdieping voor de twee rioolaansluitingen naar de nieuwe sanitaire ruimte binnen de kerk.	69
Afb. 8. Een gedeelte van de betonplaat werd later nog verwijderd voor de funderingszool van de nieuwe helling voor rolstoelgebruikers.	70
Afb. 9. Het oostprofiel 1AB in zone II.	71
Afb. 10. Profiel 3AB in zone II.	71
Afb. 11. Het westprofiel 2AB in zone II.	72
Afb. 12. Profiel 4AB in zone II.	73
Afb. 13. Profiel 5AB, zone III (fout op fotobord).	74
Afb. 14. Zone I na het machinaal verwijderen van het kerkhofpad en de manuele uitgraving van twee sleuven.	78
Afb. 15. Detail van de aangetroffen sporen uit zone I.	78
Afb. 16. Toegang aan het westportaal voor en na het verwijderen van de eerste traprede.	79
Afb. 17. Bakstenen muurtje (of vloer) I-1 met fundering van baksteenbrokken I-2, binnen ophoging I-5.	79
Afb. 18. Natuurstenen fundering I-4 van het westportaal, gebouwd in 1901 - 1902.	80
Afb. 19. Zone II onder het kerkhofpad lopend van aan de sacristie.	80
Afb. 20. Hoek van de bakstenen fundering II-2 van de zuidoostelijke steunbeer.	82
Afb. 21. Zicht op fundering II-14 van de in 1901 - 1902 aangebouwde sacristie.	83
Afb. 22. Mogelijk oudere kerkhofmuur II-11.	83
Afb. 23. Begraving S01-1, enkel het bekken bevindt zich binnen de sleuf. De benen zijn afwezig door oversnijding van kuil II-1.	84
Afb. 24. Begraving S02-1, de voeten zijn verdwenen door oversnijding van kuil II-5. Het skelet wordt ook deels verstoord door fundering II-2.	84
Afb. 25. Het rechterbovenbeen loopt duidelijk verder binnen het profiel.	85
Afb. 26. Kuil II-5 in profiel 1AB, detail.	85
Afb. 27. Kuilen II-3 en II-13 aangeduid op een detail van profiel 2AB.	86
Afb. 28. Kuil II-12 aangeduid op detail van profiel 2AB.	86
Afb. 29. De sleufjes in het voorportaal van de kerk, zone III.	87
Afb. 30. Fundering III-5 van de kerkmuur uit 1901 -1902.	88

00 | DANKWOORD EN INLEIDING

DANKWOORD

We wensen de gemeente Zwalm en in het bijzonder Henky Martens, deskundige infrastructuur en mobiliteit voor de gemeente Zwalm, te bedanken voor de aangename samenwerking. Daarnaast zijn we ook de aanwezige ploeg van Frédéric Vandekeere BVBA en GROWEBO erkentelijk voor hun flexibele en vlotte inzet tijdens de graafwerken. Ook dank aan David Claus van Urbain Architectencollectief voor de beschikbaar gestelde plannen.

INLEIDING

De gemeente Zwalm wenst de parochiekerk van Sint-Denijs-Boekel herin te richten en beter toegankelijk te maken voor rolstoelgebruikers. De Sint-Dionysiuskerk, gelegen aan het Vredesplein, is mooi ingeplant op een verhevenheid in het landschap binnen een ommuurd kerkhof.¹

De Sint-Dionysiuskerk is een **beschermde monument**. In kader van de geplande werken werd een plan van aanpak uitgewerkt dat aangeeft hoe met de erfgoedwaarden zal worden omgegaan. Eén van deze erfgoedwaarden waarmee dient rekening gehouden te worden, zijn de archeologische erfgoedwaarden. Ten behoeve van de aanvraag tot “toelating voor handelingen aan of in beschermd onroerend erfgoed” dient dus nagegaan te worden of de handelingen mogelijks een negatieve impact zouden hebben op de ondergrondse (archeologische) resten. Historische kerken of bidplaatsen zijn immers bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Ze zijn door hun specifieke functie direct gelinkt aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling en gaan vaak terug naar de kiemen ervan. Bij archeologisch onderzoek in kerken biedt zich de mogelijkheid aan om oudere bouwfases aan te treffen en te dateren, wat bij uitbreiding dus ook nieuw inzicht kan verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Bovendien kunnen binnen en rond de kerk begravingen aangetroffen worden, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen.

Bijgevolg werd een nota opgesteld dat een evaluatie van het ondergrondse erfgoed en een **plan van aanpak (2023K142)** omvat. Dit bureauonderzoek wees uit dat de voorziene werken een impact in de bodem impliceren, zowel binnen als buiten het kerkgebouw. Het valt dus niet uit te sluiten dat aanwezige archeologische resten geraakt en/of vergraven zullen worden. Een voorafgaande opgraving werd nodig en nuttig geacht om de erfgoedwaarden te registreren. In opvolging van de bepalingen in deze nota werd een **toelatingsaanvraag** ingediend voor een **archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen (2024C231)**. Het onderzoek is te situeren in drie zones: aan de westelijke zijde buiten de kerk, een sleuf aan de zuidzijde buiten de kerk en binnen het zuidelijk voorportaal van de kerk. Het voorliggend verslag vormt het eindverslag dat de resultaten van de opgraving weergeeft.

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

01 | BESCHRIJVEND GEDEELTE

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. ADMINISTRatieve GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Projectcode:	2024C231
Sitecode:	23-SDB-SDK
Wettelijk depotnummer:	D/2024/12.857/16
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog:	SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038
Locatie:	Oost-Vlaanderen, Sint-Denijs-Boekel, Sint-Dionysiuskerk Vredesplein 36 (Figuur 2)
Bounding box:	punt 1: x= 103643.11285965292, y= 172924.15417534334 punt 2: x= 103936.05981166106, y= 173086.76278389723
Kadastrale gegevens:	Sint-Denijs-Boekel, afdeling 11, sectie B, perceel 508A (Figuur 3)
Topografische kaart:	zie Figuur 1
Betrokken actoren en specialisten:	- Erkend archeoloog: Wouter De Maeyer - Tekst: Katleen Couchez & Laure Meesen - Kaartmateriaal: Laure Meesen & Wouter De Maeyer - Redactie: Wouter De Maeyer
Wetenschappelijke advisering:	Niet van toepassing
Begin- en einddatum:	21/03/2024 - 15/07/2024
Projectie van de aangetroffen sporen of vondstenconcentraties op het kadasterplan:	Figuur 4

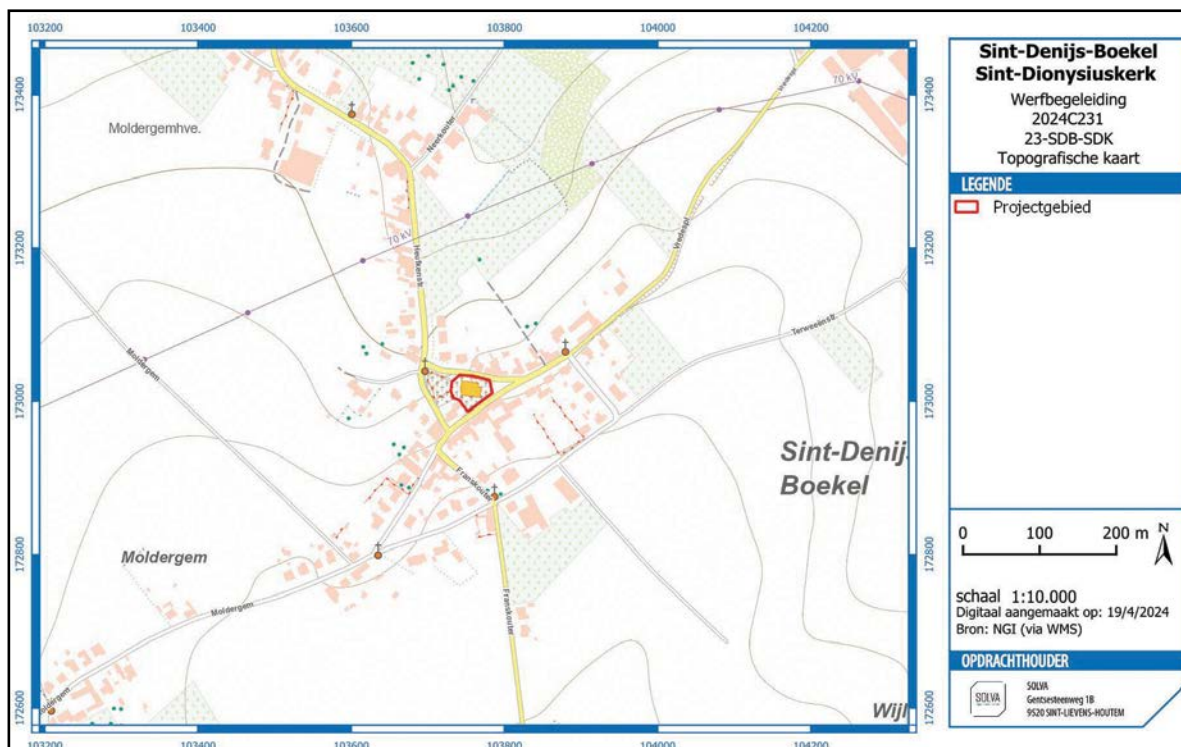

Fig. 1. Weergave van het projectgebied op de topografische kaart (bron: NGI, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

Fig. 3. Weergave van het projectgebied op de topografische kaart - detail (bron: NGI, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

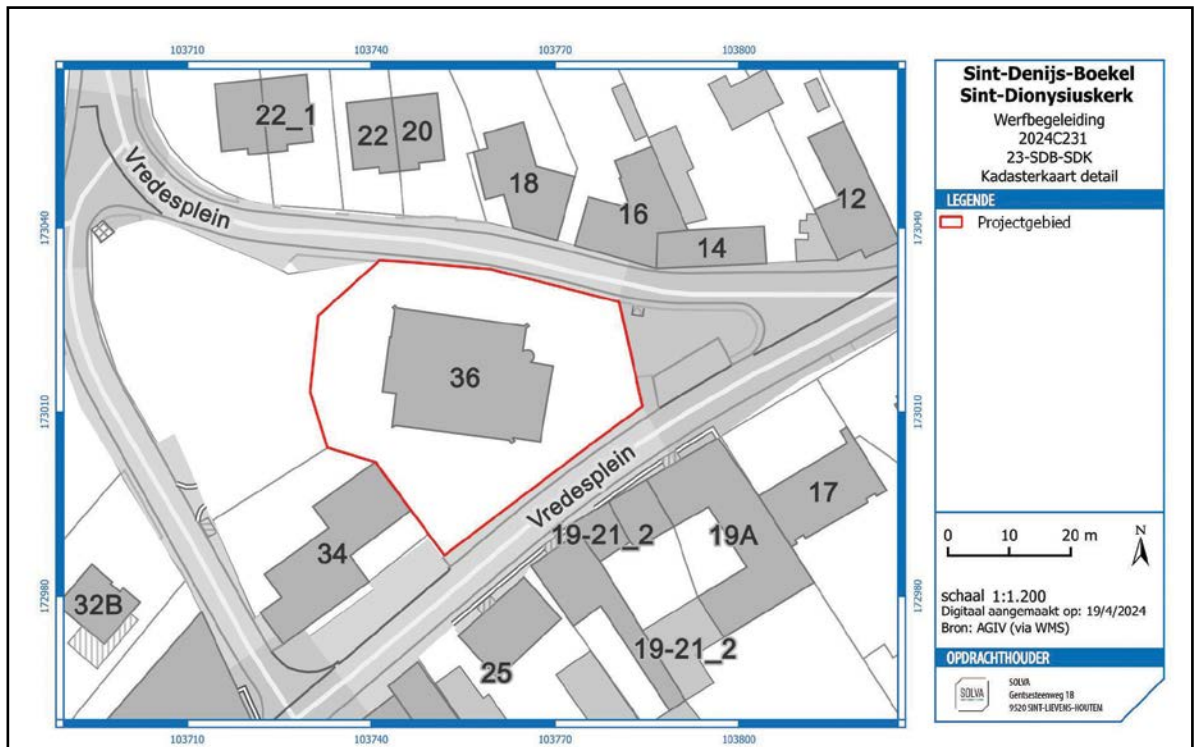

Fig. 2. Weergave van het projectgebied op de kadasterkaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

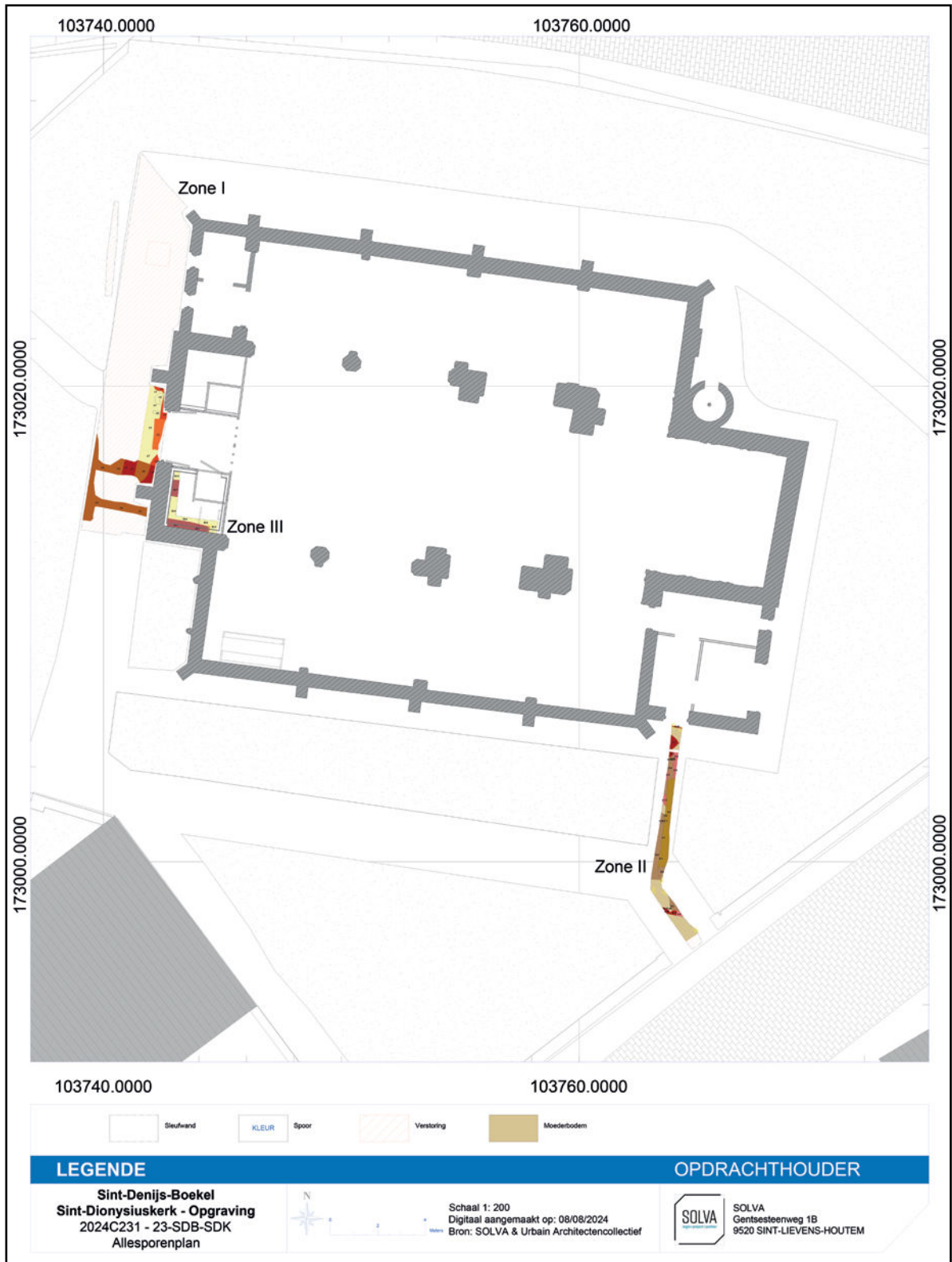

Fig. 4. Weergave van de aangetroffen sporen op het kadasterplan (bron: AGIV & SOLVA, digitaal aangemaakt op 08/08/2024).

1.2. DE ONDERZOEKSOPDRACHT

1.2.1. Vraagstelling

Het doel van het onderzoek is om de archeologische sporen die niet kunnen gevrijwaard worden, te registreren zodat de archeologische informatie behouden blijft. Het onderzoek wil daarbij ook streven naar een kennistoename over deze plaats. Gelet op de aard van de werkzaamheden valt te verwachten dat de focus van het terreinonderzoek zal liggen rond drie topics:

- Eventuele oudere muur/vloerverbanden die aangesneden worden bij de werken. Voornamelijk de werken binnen de kerk kunnen meer inzicht verschaffen in verbanden, fasen en eventueel grondplan van ouder muurwerk. De beperkte breedte van de sleuven is alleszins voldoende om muren op te sporen en eventueel te bemonsteren voor C14-onderzoek.
- Eventuele oudere sporen, het betreft hierbij vooral sporen buiten de kerk. Het is onder meer te verwachten dat er sporen van oudere afbakeningen van het kerkhof aanwezig kunnen zijn.
- Begravingen. Het valt te verwachten dat door de beperkte ingreep eventuele begravingen niet altijd in hun totaliteit zullen kunnen geregistreerd worden. Desalniettemin is dit een focus gezien (1) de mogelijkheid tot datering van de skeletten en (2) een evaluatie van fysisch-antropologische gegevens.

De potentiële (niet-limitatieve) onderzoeksvragen, opgesteld in het plan van aanpak, zijn:²

- Zijn er oudere fasen detecteerbaar die de huidige kerk voorafgaan?
- Is het mogelijk om aan de hand van terreinwaarnemingen de interpretatie daarvan te verfijnen, met oog op de reconstructie van oudere bouwvolumes?
- Kunnen de eventueel aangetroffen oudere bouwfases gedateerd worden?
- Zijn er andere sporen waarneembaar die inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kerk?
- Zijn er oudere kerkhofafbakeningen aanwezig en hoe manifesteren die zich?
- Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke?
- Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?
- Wat leren ons de eventuele begravingen? Zijn er opdelingen in zones waarneembaar?
- Welke ouderdom hebben de begravingen?
- Lenen de skeletresten zich voor verder fysisch-antropologisch onderzoek?

1.2.2. De randvoorwaarden

Zowel de opgraving, verwerking als rapportage zijn uitgevoerd volgens de bepalingen omschreven in het plan van aanpak³ en volgens de Code van Goede Praktijk 4.0. Er zijn geen aanvullende randvoorwaarden gesteld.

1.2.3. Beschrijving geplande werken

De gemeente Zwalm wenst de Sint-Dionysiuskerk van de deelgemeente Sint-Denijs-Boekel, gelegen op het Vredesplein 36, herin te richten. Dit kadert in het herbestemmingsproject van de kerk naar een urnen- en bezinningsplaats.⁴ De werken omvatten in grote lijnen vier ingrepen in de bodem (Figuur 5 & Figuur 6). Voor de plannen van de werken zie ook bijlage 1.

Aan de westelijke zijde van de kerk wordt er een afvoer voor regenwater aangelegd. Deze

² Herremans & Nachtergaele 2023.

³ Herremans & Nachtergaele 2023.

⁴ <https://uitvaartvlaanderen.be/kerk-sint-denijs-boekel-wordt-urnen-en-bezinningsplaats/>

loopt van uit de nieuwe sanitaire ruimte in noordelijke richting (Figuur 5, groen). De riolering zal hetzelfde traject afleggen als het wandelpad dat vanaf het kerkportaal, door het kerkhof in noordelijke richting naar de straat loopt. De afvoer wordt aangesloten op een bestaande verzamelput. Op het tracé van de nieuwe riolering zit vandaag reeds een regenwaterafvoer.

Fig. 5. Aanduiding van de voornaamste geplande werken op een recente luchtfoto (bron: AGIV & SOLVA, digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

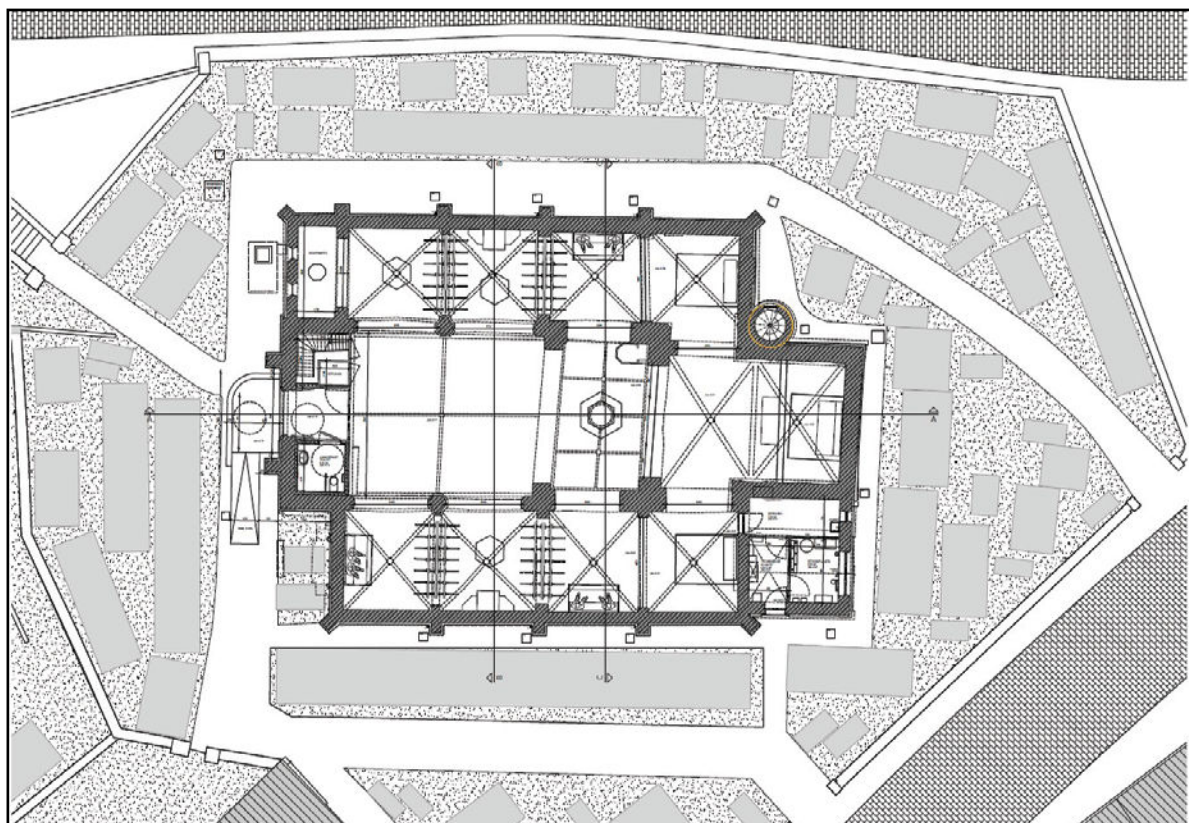

Fig. 6. Plan van de werken binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk, met uitzondering van de sleuf aan de zuidzijde van de kerk (© Urbain Architectencollectief).

Aan het westportaal wordt tevens een helling voor rolstoelgebruikers voorzien (Figuur 5, paars). Bij de aanleg van deze helling zal een bestaande trede van de kerk verwijderd worden en gaat de zone voor de ingang van de kerk afgegraven worden tot het peil van de onderfundering. De zone ten noorden van het inkomportaal is tevens reeds verstoord door het ingraven van een stookolietank (vandaag opgevuld).

Aan de zuidoosthoek, ter hoogte van de zijdeur van de kerk (sacristie), worden wachtbuizen gestoken op een diepte van ca. 60cm onder het huidige niveau van het wandelpad (Figuur 5, oranje). Ten slotte wordt binnenin de kerk, in de zuidelijke ruimte van het kerkportaal, de bestaande vloer uitgebroken voor het plaatsen van de afvoerleidingen voor een nieuwe sanitaire ruimte (Figuur 5, roze). De vloer wordt heraangelegd met de gerecupereerde vloertegels. Het aanleggen van een afvoer vanuit de kerk zal niet voor een grote impact zorgen. De kerkmuur wordt hier slechts lokaal doorbroken. In het noordelijk portaal worden een aantal nieuwe binnenmuren geplaatst en de doopvont verplaatst. Het gaat om werken in opbouw die geen archeologische verstoring hebben.

De eerder kleine ingrepen zijn vrijgesteld van vergunning, maar aangezien de werken plaatsvinden binnen een beschermd monument met historische waarde (kerk met kerkhof) is een archeologisch traject met wetenschappelijke vraagstelling noodzakelijk.

Concreet gaat het dus om volgende ingrepen in de bodem:

Werken	Omvang	Verstoringsdiepte
Afvoer regenwater (d90-110)	+/- 10lm	40cm -mvh
Helling	+/- 20m ²	35cm (lokaal 80cm funderingszool)
Uitbraak vloer/aanpassen riolering	+/- 6m ²	20cm
Wachtbuis (d110)	+/- 8lm	60cm -mvh

1.3. WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

De geplande werken in en rond de Sint-Dionysiuskerk te Sint-Denijs-Boekel hebben een impact op de bodem en het eventueel aanwezig archeologisch erfgoed. Aangezien de Sint-Dionysiuskerk beschermd onroerend erfgoed is, diende voor aanvang van de werken aldus een aanvraag tot “toelating voor handelingen aan of in beschermd onroerend erfgoed” ingediend te worden. Ten behoeve hiervan is door SOLVA een **plan van aanpak** opgesteld. De plannen werden reeds bijgestuurd in functie van maximaal behoud *in situ* (o.a. suprematie aanleg septische put), maar lenen zich niet tot verdere bijsturing. Er bestaat een grote kans dat er reeds op geringe diepte archeologische resten aanwezig zullen zijn. Bijgevolg is een opgraving van de geplande werken geadviseerd. Onderzoek biedt immers een laatste kans op registreren van eventueel bedreigd archeologisch erfgoed en de aanleg van een *ex situ*-archieef.

1.3.1. Motivering van de onderzoeksstrategie, -methode en -technieken

Het valt te verwachten dat de geplande werkzaamheden een impact zullen hebben op het archeologisch erfgoed, dat vanaf geringe diepte te verwachten valt zoals blijkt uit diverse kerkonderzoeken. De opgraving omvat de diepte en de omvang van de geplande werken, en dit zowel binnen als buiten de kerk (de volledige zone van de bodemingreep).

1.3.1.1. Opgravingsstrategie

Op 21 maart 2024 werd begonnen met het machinaal verwijderen van het pad en de eerste traptrede langsheen de westelijke zijde van de kerk. Bij het verwijderen van de bakstenen tegels en het plaatselijk uitbreken van de onderliggende betonplaat is gebleken dat een reeds bestaande afvoer het gewenste traject volgde voor de nieuwe riolering. Deze liep

Afb. 1. Zicht op de Sint-Dionysiuskerk (© Stad Zottegem, <https://eva.mediahaven.com>).

Afb. 2. De nieuwe afvoer voor het regenwater volgt het traject van een reeds aanwezige regenwaterafvoer. Hierop komen de twee aansluitingen met de nieuwe sanitaire ruimte vanuit de kerk.

tevens richting de verzamelput en bleek nog bruikbaar. Na overleg met Henky Martens van de gemeente Zwalm werd besloten het traject van de oude riolering te hergebruiken voor de nieuwe afvoer van het regenwater naar de bestaande verzamelput. Vanuit deze riolering werd de verbinding gemaakt met de nieuwe sanitaire ruimte in het zuidelijk voorportaal van de kerk. Voor de aanleg van deze aansluiting is er lokaal manueel verdiept tot zo'n 35cm onder het maaiveld met twee sleuven van ca. 50cm breed. De sporen aan het westportaal van de kerk werden geregistreerd onder **zone I**.

Zone II slaat op de sleuf voor de aanleg van de wachtbuizen aan de zuidoosthoek van de kerk. Na het manueel verwijderen van het pad, werd over een breedte van ca. 50cm de aanleg sleuf grotendeels machinaal uitgegraven met een minigraver onder begeleiding van een archeoloog. Er werd verdiept tot het eerste archeologische niveau en/of tot de verstoringsdiepte (ca. 60cm). Nadien werd manueel door de archeologen verder gewerkt. Het uitgraven en de registratie van zone I en zone II gebeurde op 21 en 22 maart 2024.

Op 22 maart 2024 werd ook gestart binnen in het zuidelijk voorportaal van de kerk, **zone III**. Hier werden de vloertegels eerst handmatig verwijderd door firma Frédéric Vandekerke BVBA. Vervolgens hebben archeologen van SOLVA alles manueel verder verdiept. Dit verdiepen diende op twee plaatsen te gebeuren, in functie van de aansluitingen voor het sanitair. Langsheen de westelijke en zuidelijke zijde van deze ruimte werd een sleuf gegraven tot op een diepte van ca. 25cm onder het vloerniveau.

Op 17 juni 2024 werd in **zone I** lokaal verdiept ter hoogte van het voorportaal voor de fundering van de helling voor rolstoelgebruikers. De impact bleef beperkt en enkel de aanwezige betonplaat werd machinaal verwijderd. De werken gebeurden onder begeleiding van een archeoloog.

1.3.1.2. Methodes en technieken

De afgraving en het uitbreken van de tegels aan de westelijke zijde van de kerk gebeurde door de firma Frédéric Vandekerke BVBA met een minigraver (rupskraan) met platte bak. De tegels van het zuidelijk pad en binnen in de kerk werden door hen handmatig verwijderd. Voor het verdiepen naar een volgend archeologisch niveau werd gebruik gemaakt van dezelfde minigraver of verder manueel uitgegraven door de archeologen. De fundering voor de helling voor rolstoelgebruikers werd in een latere fase uitgedroogd door aannemer GROWEBO. De uitgevoerde werken gebeurden steeds onder begeleiding van archeologen van SOLVA. De afgegraven aarde werd onmiddellijk afgevoerd naar een container.

Na het afgraven werden alle structuren opgeschoond, gefotografeerd (met projectcode 23-SDB-SDK / 2024C231) en digitaal opgemeten met een RTS. Elk spoor kreeg een individueel spoornummer met een daaraan gekoppeld uniek volgnummer voor de vondsten. Elk spoor werd beschreven in de SOLVA-Archeologiedatabank. Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten...) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is zowel het kunnen invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. De basis van de databank is het spoor dat uiteenvalt in negen types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI', 'horizontal feature interface' of 'HFI' en 'boring'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: plannen, tekeningen,

foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recent', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de spoorcombinaties. Deze groeperen één of meerdere sporen. Elke spoorcombinatie krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze spoorcombinatie behoort. Het is evenwel niet zo dat elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de spoorcombinatie waartoe ze behoren. Vanuit dit niveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die spoorcombinatie en waaraan de vondsten, plannen, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de spoorcombinaties onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere spoorcombinaties. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste spoorcombinatienummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (spoorcombinatieniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een spoorcombinatie (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (spoorcombinatieniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke spoorcombinatie tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerd onder een structuur telkens de plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de spoorcombinaties die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende spoorcombinaties die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment voorziet. Dit gebeurt zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': rapporten, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan...

Alle gegevens zijn hierna samengebundeld in het voorliggende eindrapport.

1.3.2. Beschrijving van de organisatie van de opgraving

Op 21 en 22 maart 2024 zijn de werken binnen zone I, II en III opgevolgd door Katleen Couchez (veldwerkleider) en Laure Meesen (assistent-archeoloog). Een lokale verdieping in zone I is uitgegraven op 17 juni 2024 onder begeleiding van Katleen Couchez (veldwerkleider) en Alexis Waterman (assistent-archeoloog). De zones zijn telkens afgegraven tot op de verstoringdiepte of indien aanwezig het eerste archeologische niveau. Vervolgens zijn de aangetroffen archeologische resten onderzocht en geregistreerd. Inhoudelijke keuzes en afwegingen op het terrein zijn onderling gemaakt en in samenspraak met Wouter De Maeyer.

1.3.3. Beschrijving van het gebruikte materiaal

De afgraving gebeurde met een minigraver met smalle platte bak. De foto's werden genomen met een Canon EOS 200D. De vondsten werden per laag gerecupereerd en in vondstzakjes gestoken. Deze werden onmiddellijk voorzien van een uniek volgnummer (= vondstnummer). Het digitaal inmeten van de sporen en het bepalen van de hoogte van het terrein en de afgegraven niveaus (in TAW) werden gedaan met een totaal station (Trimble S5 en Trimble R6 GNSS). De registratie van de archeologische sporen gebeurde met een tablet met een *Filemaker 19 go app*.

Bij de verwerking van de opgravingsgegevens werden alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en -behandelingen ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank.⁵ Alle vondsten werden gewassen, gedroogd, geteld en ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. De terreinfoto's zijn uitgeselecteerd en eveneens opgeladen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.3.4. Beschrijving en motivering van eventuele afwijkende methodiek en van eventuele bijstellingen van de oorspronkelijke strategie

Op het tracé van de nieuwe afvoer voor het regenwater aan de westzijde van de kerk zat reeds een vroegere regenwaterafvoer richting de bestaande verzamelput. Er was geweten dat de nieuwe riolering ten dele dit oude tracé zou doorsnijden. Zoals vermeld in hoofdstuk 1.3.1 werd bij het machinaal verwijderen van het pad deze bestaande riolering aangesneden, waarvan het tracé kon hergebruikt worden. De verstoring voor de aanleg van de nieuwe afvoer voor het regenwater langs de westzijde van de kerk bleef dus beperkt tot het verwijderen van de bakstenen tegels van het pad en het lokaal uitbreken van de betonplaat. Enkel de twee sleuven voor de aansluiting met de nieuwe sanitaire ruimte in het zuidelijk westportaal werden nog uitgegraven (Afbeelding 2). Ook de uitgraving van de funderingszool voor de nieuw aan te leggen helling voor rolstoelgebruikers bleef beperkt tot de uitbraak van de aanwezige betonfundering onder het kerkhofpad.

1.3.5. Motivatie van de keuze ten aanzien van de selectie van vondsten

Tijdens het terreinwerk is geen selectie gebeurd bij het recupereren van de vondsten. Om een zo compleet mogelijk beeld van de site en de archeologische restanten te verkrijgen, werd alles ingezameld, voorzien van een vondstnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.3.6. Motivatie van de keuze ten aanzien van de staalname

Tijdens het onderzoek zijn uit twee archeologische sporen houtskoolstalen ingezameld voor een eventuele C14-datering. Van de aangetroffen muren zijn baksteenstalen genomen. Alle staalnames zijn voorzien van een staalnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.3.7. Tekstuele omschrijving van de inbreng van specialisten

Niet van toepassing.

1.3.8. Tekstuele omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door personen die buiten het project stonden

Niet van toepassing.

⁵ De SOLVA-Archeologiedatabank omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, tekeningen, foto's...) alsook de vondsten. Op basis van deze basisinformatie worden tevens archeologische spoorcombinaties en structuren gecreëerd, alsook diverse bijlagen (rapporten, rapport natuurwetenschappelijk onderzoek...). De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is te allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

02 | ASSESSMENTRAPPORT

ESBACHYRIS
MUSEE
CLERCO
18-2-1924
SCHYNGHOOTE
MANU
DE BOCK
18-1-1923
I. P.

2. ASSESSMENTRAPPORT

2.1. TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIKEN EN CRITERIA

Voor de gehanteerde methoden en technieken van het assessment van de vondsten en stalen: zie bijlage 2.

2.2. BESCHRIJVING VAN DE OBSERVATIES EN REGISTRATIES UIT HET ASSESSMENT

2.2.1. Assessment van vondsten

Het assessment van de vondsten gebeurt op contextniveau en is terug te vinden in de lijsten in bijlage 2. Een verder assessment zou, gelet op het beperkt aantal vondsten, weinig bijbrengen.

Het onderzoek leverde twee gedeeltelijk tot sterk fragmentair bewaarde skeletten op. Hierrond valt op vlak van fysisch-antropologisch onderzoek geen grote vraagstelling te ontwikkelen. Er werd op het terrein geopteerd één (verstoord) skelet, waarvan enkel het bekken zich binnen de sleuf bevond, *in situ* te bewaren aangezien het zich onder de verstoringsdiepte bevond.⁶

2.2.2. Assessment van stalen

Er zijn twee houtskoolstalen genomen voor eventuele C14-analyse en vier baksteenstalen. De volledige lijst van stalen is te vinden in bijlage 2. Een verregaand assessment zou gelet op het kleine aantal stalen en het weinig significante karakter van het overgrote deel van deze stalen, weinig bijbrengen.

2.2.3. Conservatie-assessment

De vondsten zijn gewassen, gedroogd en conform de regels van de Code van Goede Praktijk v4.0 bewaard in het Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA. De stalen zijn eveneens conform de regels van de Code van Goede Praktijk v4.0 bewaard in het Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA.

Alle gegenereerde data die in het kader van dit eindverslag tot stand komen, worden door SOLVA digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn raadpleegbaar in de SOLVA-Archeologiedatabank.

2.2.4. Assessment van sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren

Tijdens de opgraving zijn in totaal voor de drie zones 32 sporen geregistreerd, waarvan 9 sporen binnen zone I, 16 sporen en 2 begravingen in zone II en 5 sporen in zone III. De in totaal **32 individuele sporen** konden na interpretatie ondergebracht worden in **25 contexten** (= spoorcombinaties). Hiervan behoren 8 contexten tot zone I, 14 contexten tot zone II en 3 contexten tot zone III. Qua interpretaties zijn de spoorcombinaties te identificeren als: 7 muren, 1 vloer, 7 lagen (5 ophogingslagen en 2 opmaaklagen), 2 HFI's (*horizontal featured interface*), 5 kuilen, 2 inhumatiegraven en 1 uitbraakspoor. Er konden geen archeologische structuren worden gevormd.

De sporen kunnen min of meer onderverdeeld worden in drie groepen. In de eerste plaats zijn er de sporen die in verband te brengen zijn met de nog bestaande kerk, zoals enkele muren, de toegangstrap, de vloer (met opmaak) en ophogingslagen van de huidige kerk. Op een tweede plaats komen muurfragmenten die kunnen toegewezen worden aan een oudere

⁶ Zie hoofdstuk 4.2.4.

fase. Ten slotte zijn er de sporen die in verband te brengen zijn met het kerkhof, namelijk de kerkhofgrond, begravingen en uitgravingen op het kerkhof en een oudere kerkhofmuur. Door de beperkte omvang van de werken en bijgevolg de uitgegraven sleuven is het ruimtelijk inzicht eerder beperkt en kunnen aldus geen grote conclusies getrokken worden over de geschiedenis van de Sint-Dionysiuskerk.

2.3. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING

Het projectgebied omvat de beschermde Sint-Dionysiuskerk en een gedeelte van het kerkhof, de kans was dus reëel dat bij de geplande werken archeologische restanten zouden geraakt worden. Archeologisch erfgoed binnen kerken bevindt zich vaak op geringe diepte, zoals blijkt uit diverse kerkonderzoeken in Vlaanderen. In de kerk en aan de hoofdingang kunnen oudere fases van de kerk aangesneden worden, wat bij uitbreiding dus ook nieuw inzicht kan verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Ter hoogte van de geplande wachtbuis is de kans op het aantreffen van menselijke resten zeer hoog, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen. De parochiekerk met kerkhof werd beschermd omwille van een historische/archeologische, architectuurhistorische, artistieke en sociaal-culturele waarde. De begraafplaats is typerend voor een historische begraafplaats.⁷ Verder archeologisch onderzoek laat toe om de mogelijke archeologische sporen op een wetenschappelijke manier te registreren voor de vernietiging ervan.

Aangezien de verstoring beperkt bleef aan de westelijke zijde buiten de kerk en binnenin de kerk, zijn de aangetroffen sporen minimaal. De sleuf aan de zuidoostzijde van de kerk leverde meer informatie op over het historische kerkhof. Over de vroegste dorps- en kerkgeschiedenis werd geen informatie verkregen omwille van de beperkte verstoring en het weinige aantal sporen, vondsten en begravingen. De beperkte omvang bemoeilijkt ook een eventueel ruimtelijk inzicht in en onderlinge samenhang van de aangetroffen sporen. De huidige onderzoeksresultaten kunnen evenwel een goede aanvulling vormen op de resultaten van eventueel toekomstig onderzoek binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk en tonen evenwel een intensieve bezigheid op het historische kerkhof. Onder de verstoringsdiepte van de geplande werken zijn nog oudere fases te verwachten, de eventuele oudere sporen bevinden zich immers nog *in situ*.

2.4. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK

2.4.1. Strategie voor de verwerking

De verzamelde terreingegevens zijn verwerkt in de Archeologiedatabank van SOLVA. Nadien werden deze gegevens geconfronteerd met verschillende (historische) bronnen.

Vooreerst wordt het landschappelijk, historisch, cartografisch en archeologisch kader van de site en omgeving besproken (Hoofdstuk 3). Daarna volgt een interpretatie van de site a.d.h.v. zijn stratigrafische opbouw, de archeologische spoorcombinaties/-categorieën en de culturele vondsten (Hoofdstuk 4). Tot slot wordt de datering en de synthese van de archeologische site overlopen. Hierop volgt een interpretatie in functie van de opgestelde onderzoeksvragen zoals beschreven in hoofdstuk 1.2.1 (Hoofdstuk 5). Een korte samenvatting van het onderzoek volgt in het laatste hoofdstuk (hoofdstuk 6).

2.4.2. Conservatiestrategie

Alle vondsten worden conform de vigerende norm bewaard in het erkende depot van SOLVA. Er is geen bijkomende noodzaak tot conservatie. Het aardewerk en dierlijk bot zijn gewassen,

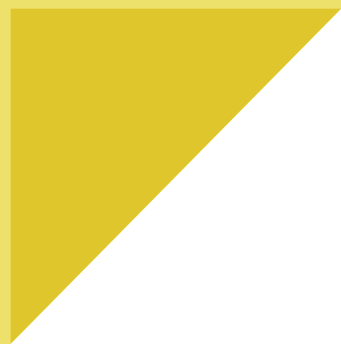
⁷ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11121>.

gedroogd en gedetermineerd en worden volgens de regels van de kunst opgeslagen in het erkende Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA. De weinige metaalvondsten worden in een zuurstofarme omgeving op een gestabiliseerde manier bewaard, zodat ze beschermd zijn voor verdere desintegratie. Er werden geen organische restanten aangetroffen die een speciale behandeling of bijzonder conservatiestrategie vragen.

2.4.3. Onderzoeksvragen voor vervolgonderzoek

Niet van toepassing.

03 | BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Postkaart ca. 1906-1930 © Stad Zottegem, <https://eva.mediahaven.com>

3. BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

3.1. HET LANDSCHAPPELIJK KADER

Sint-Denijs-Boekel is een landelijk dorpje van 476 hectare gelegen in het zuidwesten van de gemeente Zwalm, in het zuiden van Oost-Vlaanderen. Het dorp grenst in het noorden aan Nederzwalm-Hermelgem en Sint-Maria-Latem, in het oosten aan Munkzwalm, in het zuiden aan Sint-Blasius-Boekel en in het westen aan Oudenaarde (Mater) en Horebeke (Sint-Maria-Horebeke).⁸ Het dorp Sint-Denijs-Boekel behoort tot de zogenaamde ‘Vlaamse Ardennen’ en is gelegen op de overgang van de zandleemstreek naar de leemstreek (Figuur 7).

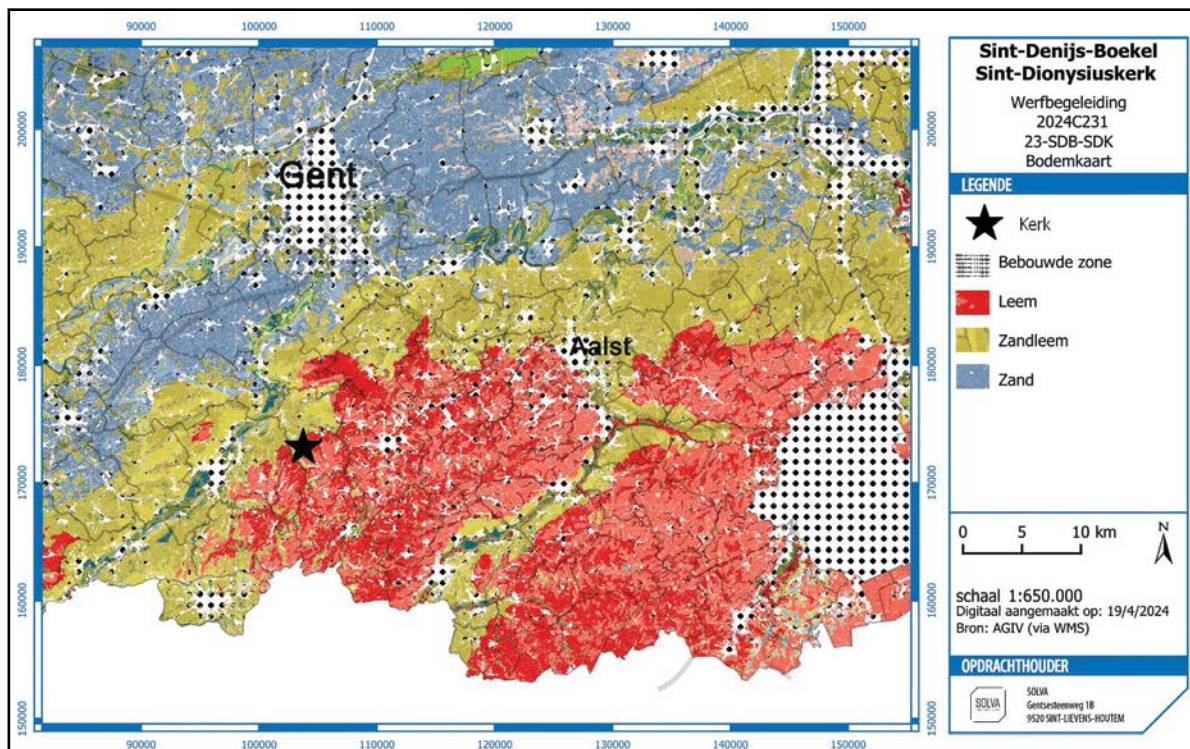

Fig. 7. Situering van het projectgebied op de bodemkaart op regionaal niveau (aangegeven met ster) (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

Het projectgebied omvat de Sint-Dionysiuskerk en het kerkhof in het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel. Volgens het Gewestplan valt het projectgebied in een woongebied met een landelijk karakter (Figuur 8).

Fig. 8. Situering van het projectgebied op het gewestplan (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.1.1. Aardkundige en hydrografische situering

3.1.1.1. Algemene geologische en geomorfologische schets van de omgeving⁹

Het projectgebied behoort tot de **ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone** en meer specifiek het **Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict**. Tot dit ecodistrict behoren de Vlaamse Ardennen, de Kesterberg en Oudenberg (Pajottenland), maar ook zijn uitlopers. Typisch binnen dit gebied is het voorkomen van veelvuldige bronnen, dit op de kleilaag van de Formatie van Gent, Lid van Merelbeke. Verder zijn ook de Diestiaanheuveld (ten zuiden) typerend voor het gebied. Het volledige gebied bezit (vrij) grote reliëfverschillen met voornamelijk lemige afzettingen.

GEOLOGIE

Tijdens het tertiair werden door de zee verschillende zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het pleistoceen (quartaire) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Hierdoor vormt de Formatie van Gent nu het hoofdsuprastratum, en zijn de Formatie van Lede en Maldegem nog slechts op de heuvelruggen te vinden. Van de Formatie van Diest zijn nog slechts enkele relictten over op de hoogste toppen (Vlaamse Ardennen en heuvels ten zuiden van Geraardsbergen). Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het weichselglaciaal werden de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak.

⁹We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant *et al.* 2002.

Gedurende het holoceen had eerst een riviererosie van het pleistocene leemdek plaats. De beekvalleien werden verder uitgediept en er ontstonden ook secundaire depressies. De vallei van de Dender bijvoorbeeld werd uitgeschuurd tot op de Ieperiaanse kleilagen. Later werd de vallei gedeeltelijk opgevuld met lemig alluvium en venig materiaal. Ten gevolge van ontbossing in recente tijden trad hellingserosie op; het meeste afgespoelde materiaal werd als colluvium afgezet aan de voet van de hellingen.

RELIËF

De sterke erosie op het einde van het tertiair en tijdens het pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Dit levert een opeenvolging op van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdalen, en de ruggen zijn zacht hellend. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Typisch is het voorkomen van asymmetrische dalen, door de ongelijkmatige afzetting van de lösspakketten tijdens de laatste ijstijd.

Het reliëf in het district is golvend tot sterk golvend, zelfs plaatselijk heuvelig in het zuidelijke deel, met hellingsgraden van 9% en meer. Het wordt gekenmerkt door een opeenvolging van ruggen, afgewisseld met diep ingesneden beekvalleien en secundaire depressies. Het zuidelijk deel bestaat uit een aantal westzuidwest-oostnoordoost georiënteerde heuvelrijen, wier absolute hoogte van zuid naar noord progressief afneemt. De hoogste heuvelrij situeert zich in de buurt van de taal- en gewestgrens, met onder andere de Kluisberg, de Spinnessenberg, de Hotondberg, de Muziekberg, de Pottelberg en de Mont de Rode, maar ook de Oudenberg (Geraardsbergen). Op het raakpunt van de oost-west en noord-zuid gerichte heuvelkammen van de Vlaamse Ardennen bevindt zich het hoogste punt (d'Hoppe, 157,5m) in het bos van Pottelberg. Deze kam vormt de geologische ruggengraat van het fysisch landschap en is een onderdeel van een groter geheel van getuigenheuvels dat zich uitstrekt van Frans-Vlaanderen via het West-Vlaams Heuvelland, de Vlaamse Ardennen, het Pajottenland en het Hageland tot Midden-Limburg waar het tegen het Kempisch Plateau uitwigt. Een lagere, structurele kamlijn waarvan de hoogste delen met de hoogtelijn van 100 m flirten en die ten opzichte van het hydrografisch stelsel duidelijk contrasterend is, omvat van west naar oost volgende plateaus: Eikenberg-Kapelleberg-Boigneberg (Maarkedal), Varentberg-Hoogkouter (Horebeke), plateau Pottenberg-Leberg-Valkenberg (Brakel), Steenberg-Potaardeberg (Zottegem) en tenslotte de Biezelenberg (Herzele). Vermits de weerstandbiedende ijzerzandsteenlagen er volledig weggespoeld zijn, profileren deze plateaus zich als open akker- en kouterlandschappen.

BODEMS

De bodemseries binnen het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds zijn er de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80 cm dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het tertiair kleiig of zandig materiaal. Anderzijds zijn er de vallei- en depressiegronden, met dominantie van jonge leem of zandleembodems zonder profielontwikkeling. Het noordelijk gebied van het district wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden.

De beekalluvia staan onder invloed van een permanente grondwatertafel, die aan een

regelmatige seizoenschommeling onderhevig is. Op de plateau- en hellingronden ligt de watertafel zeer diep, behalve waar stuwwater en bronniveaus voorkomen. Deze bronniveaus treden overal op waar watervoerende lagen van het tertiair substraat dagzomen.

3.1.1.2. Het projectgebied

De Quartairgeologische profieltypekaart (Figuur 9) karakteriseert het projectgebied als Type 2: geen holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de pleistocene sequentie. Het betreffen eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holocene (ELPW) en/of hellingsafzettingen van het Quartair (HQ).

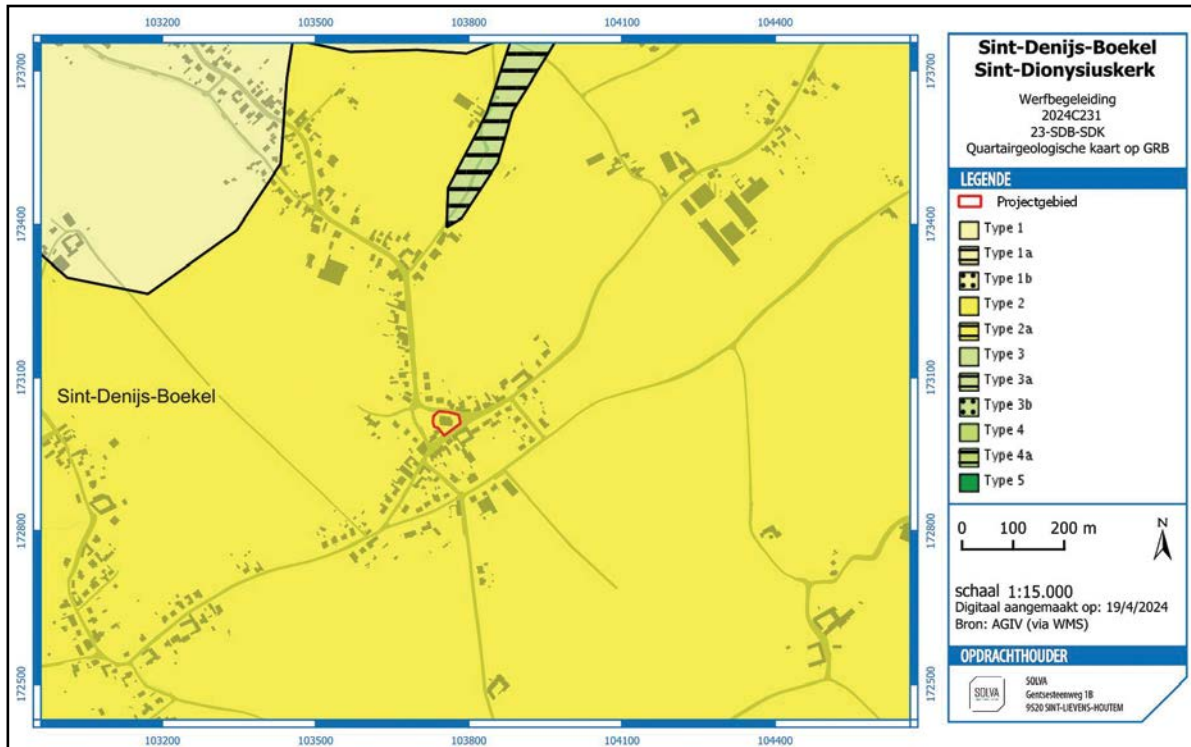

Fig. 9. Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

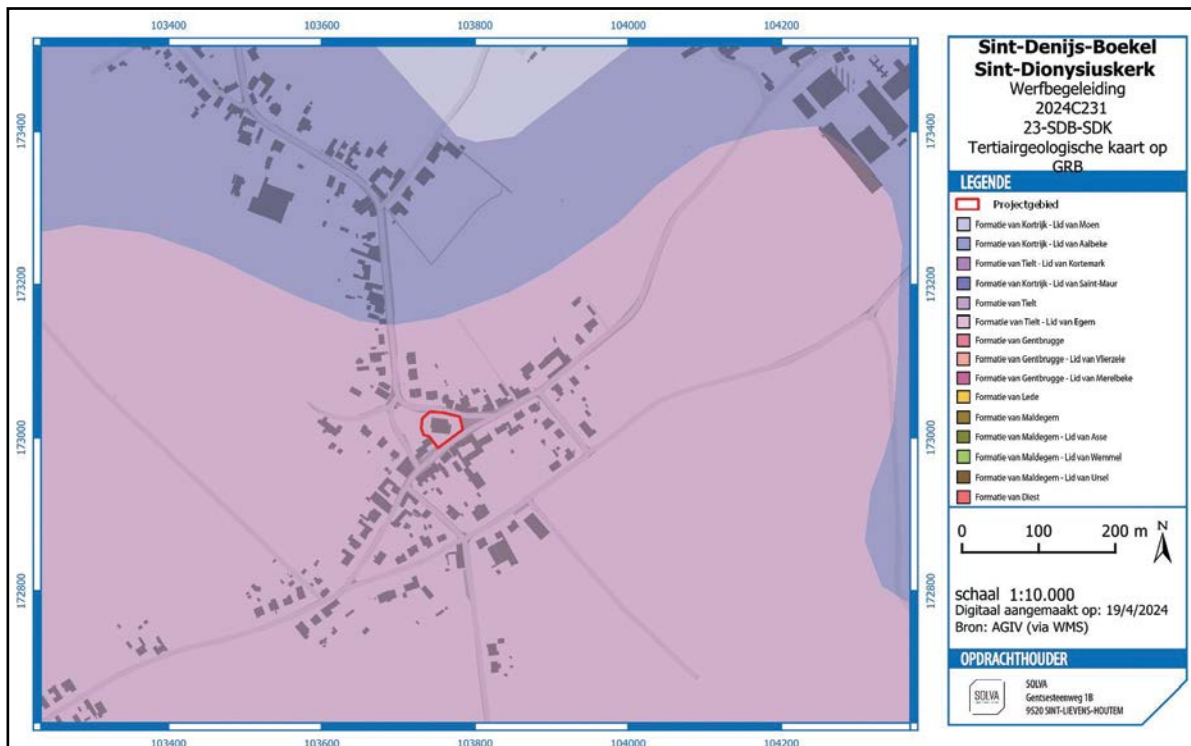

Fig. 10. Situering van het projectgebied op de Tertiairgeologische kaart (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Op de Tertiairgeologische profieltypekaart is te zien dat het projectgebied gelegen is op de Formatie van Tielt, meer bepaald het Lid van Egem (Figuur 10). Het gaat om grijsgroen zeer fijn zand tot silt, soms kleihoudend.

Voor het gebied is geen geomorfologische kaart beschikbaar.

3.1.2. Fysisch-geografische situering

Sint-Denijs-Boekel is een landelijk dorp dat een sterk golvend bodemreliëf kent, karakteristiek voor de Vlaamse Ardennen. De parochiekerk, gelegen op het hoogste punt, domineert de dorpskern.¹⁰ Op het hoogtemodel is te zien hoe het reliëf in Sint-Denijs-Boekel varieert tussen ongeveer 17m TAW ten noorden tot 70m TAW ten zuiden (Figuur 11). Het projectgebied, de Sint-Dionysiuskerk met kerkhof, vertoont echter geen grote hoogteverschillen (Figuur 12), de hoogtes schommelen tussen 59,25 en 60m TAW op de oost-west-as (Figuur 13) en van 58,70 tot 59,30m TAW op de noord-zuid-as (Figuur 14). Het hoogteverschil met de noordelijke aftakking van het Vredesplein bedraagt daarentegen zo'n 5m (Afbbeelding 3).

Afb. 3. Een opvallend groot hoogteverschil aan de noordzijde van de kerk tussen het kerkhof en het lagergelegen Vredesplein.

De potentiële bodemerosiekaart (Figuur 15) toont voor het projectgebied zelf geen nuttige informatie. Voor de omliggende gronden varieert de potentiële erosiegevoeligheid van een zeer lage tot een hoge erosiegraad.

De bodemkaart (Figuur 16) geeft aan dat de gronden rondom het projectgebied voornamelijk bestaan uit droge leembodems met textuur B-horizont (Aba0), maar ook gedeeltelijk uit matige droge leembodems zonder profiel (Acp) en natte leembodems zonder profiel (Ahp). Het projectgebied zelf ligt in bebouwde zone (OB). Op de bodemassociatiekaart (Figuur 17) situeert het projectgebied zich op een niet gedifferentieerde zandlemige of lemige substraatgronden op klei-zandcomplex, associatie 38.

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

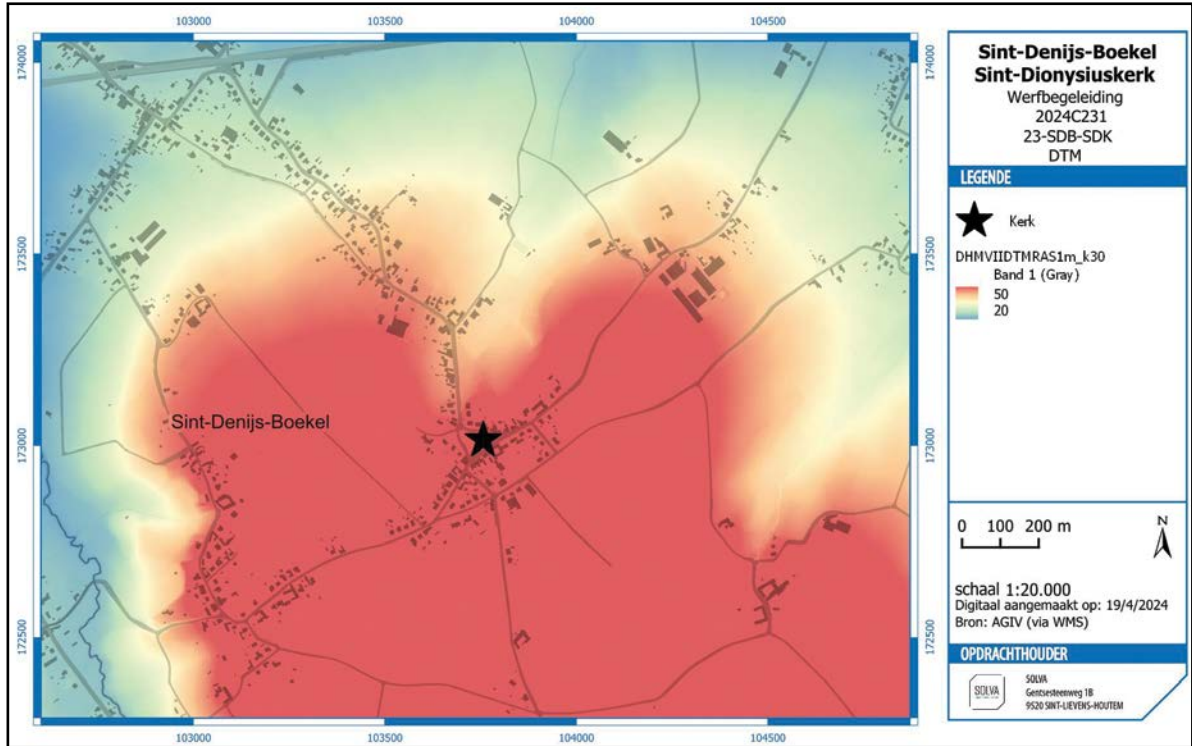

Fig. 11. Hoogtemodel van het projectgebied en omgeving (DHM II, DTM; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

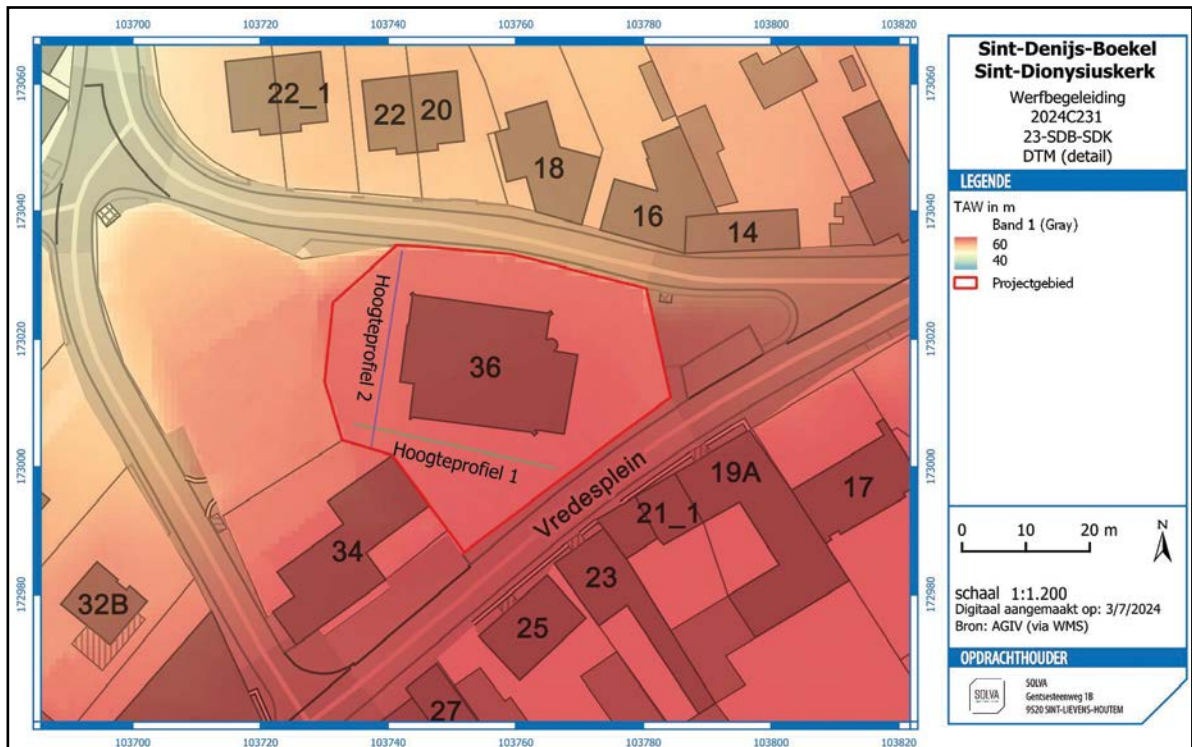

Fig. 12. Hoogtemodel van het projectgebied met aanduiding van hoogteprofiel 1 en 2, detail (DHM II, DTM; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

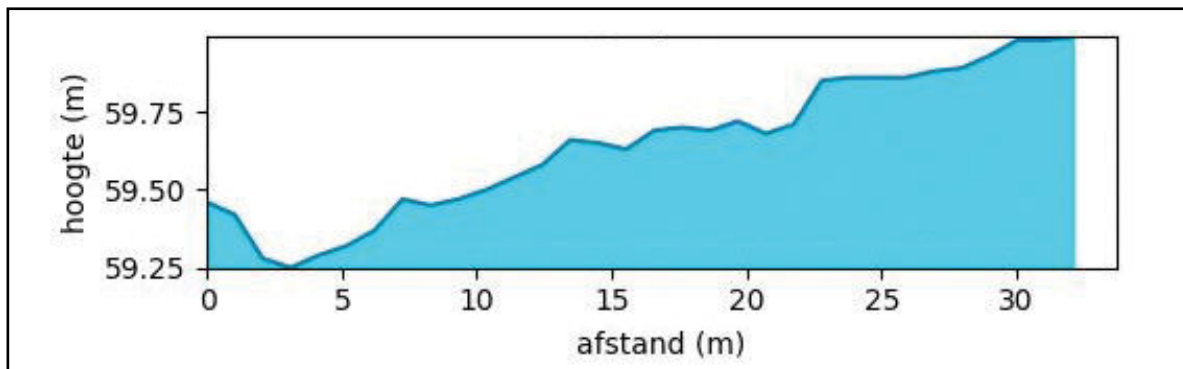

Fig. 13. Hoogteprofiel 1 van het projectgebied op de oost-west-as (DHM II, DTM; bron: AGIV, eigen bewerking; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).

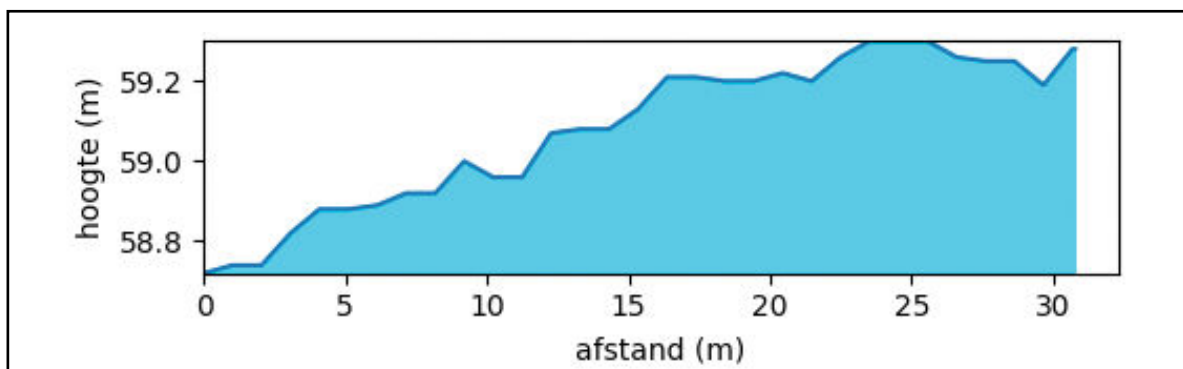

Fig. 14. Hoogteprofiel 2 van het projectgebied op de noord-zuid as (DHM II, DTM; bron: AGIV, eigen bewerking; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).

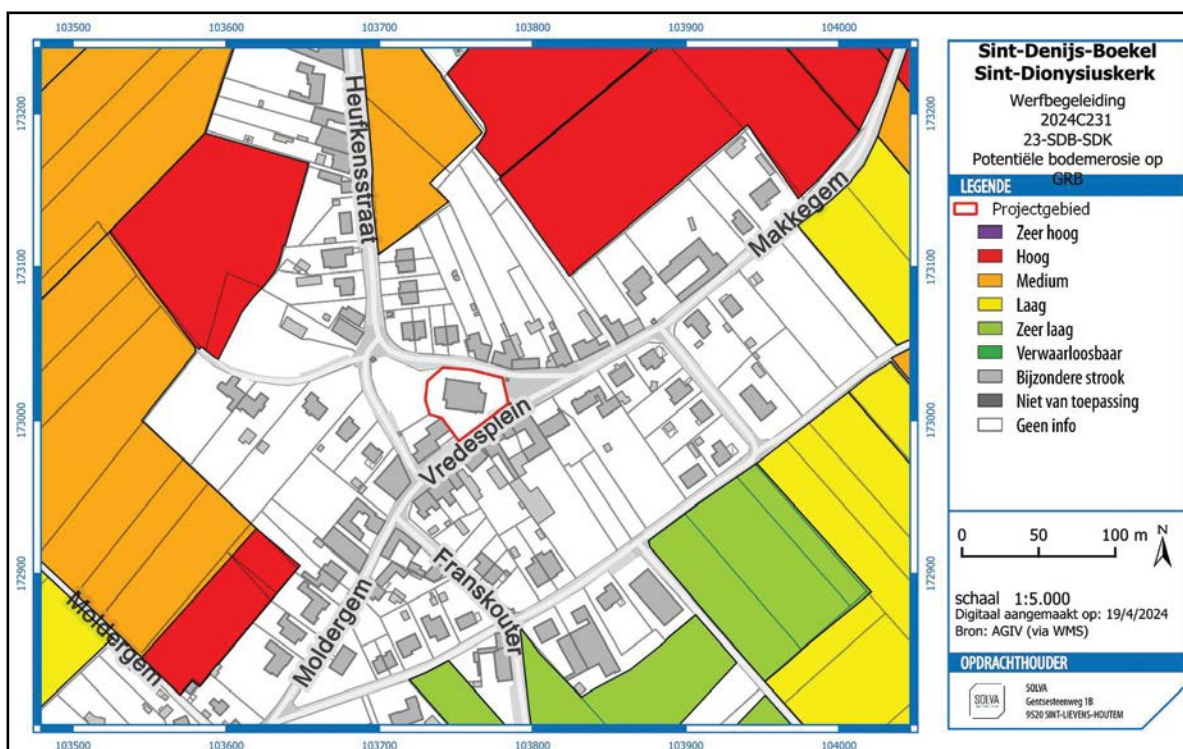

Fig. 15. Potentiële bodemerrosiekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

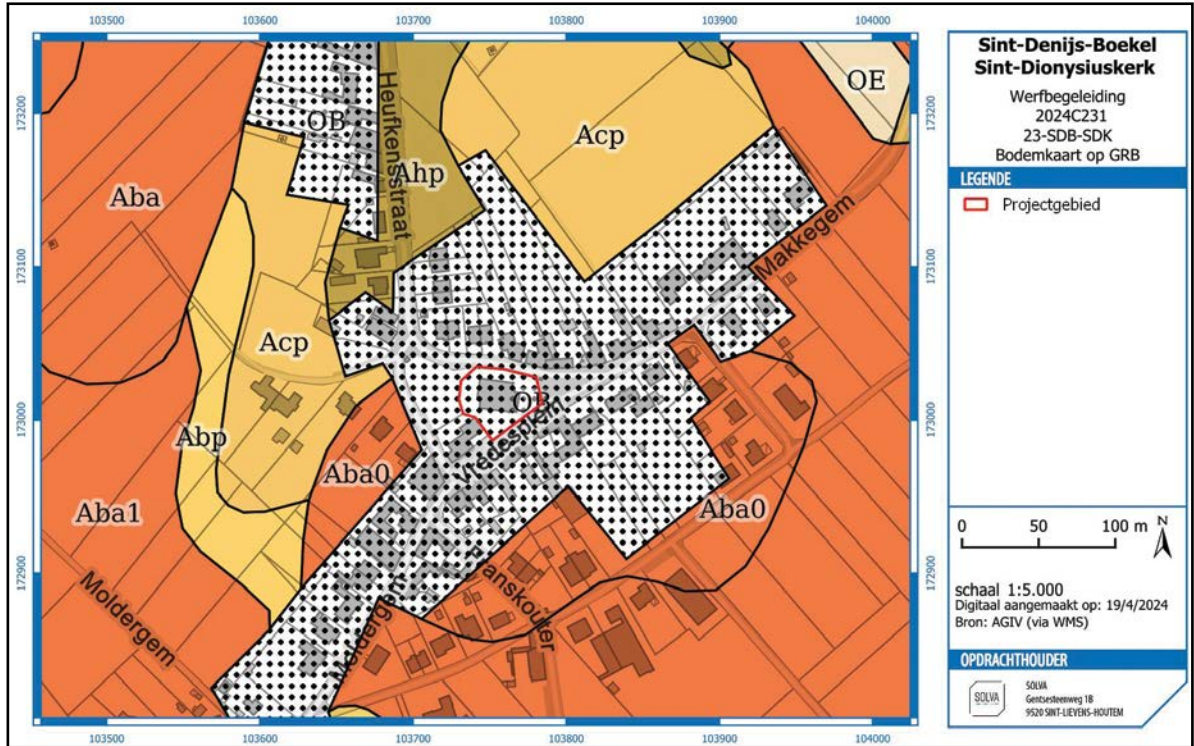

Fig. 16. Bodemtypekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

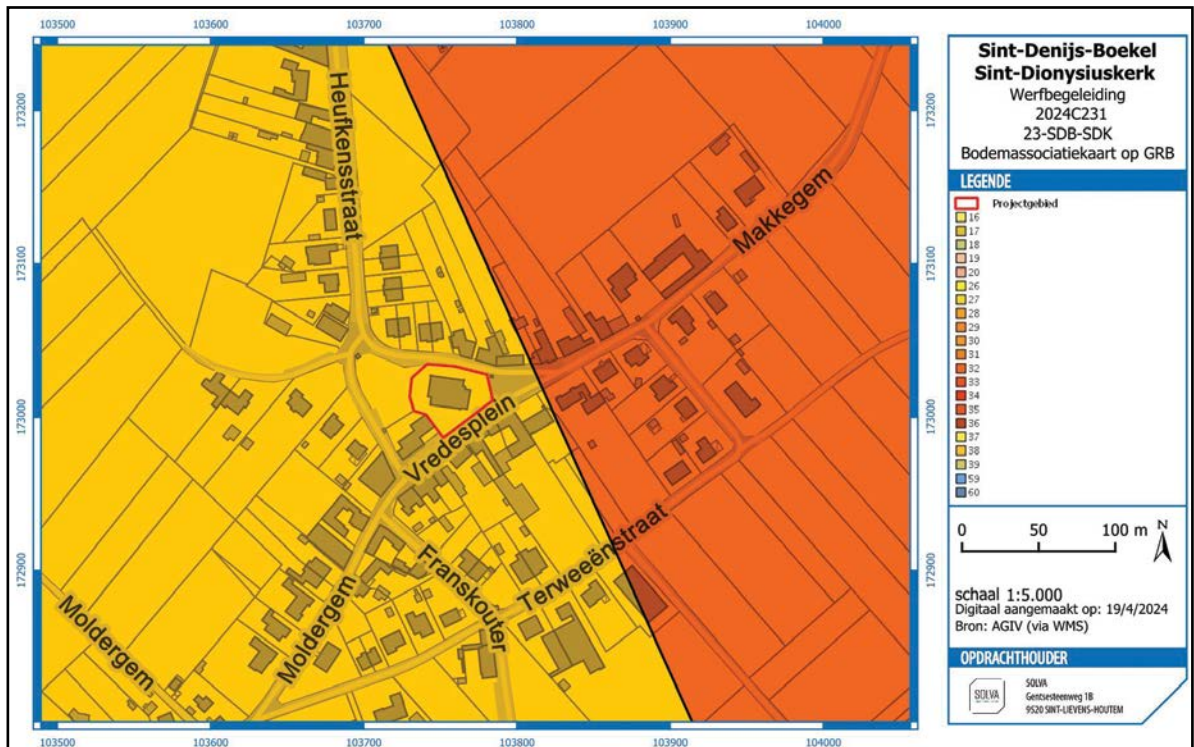

Fig. 17. Bodemassociatiekaart van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

3.1.3. Grondgebruik

Volgens de bodemgebruiksaankaart en de bodembedekkingskaart is het projectgebied grotendeels ingevuld door respectievelijk “andere bebouwing” en “gebouwen” (Figuur 18 & Figuur 19).

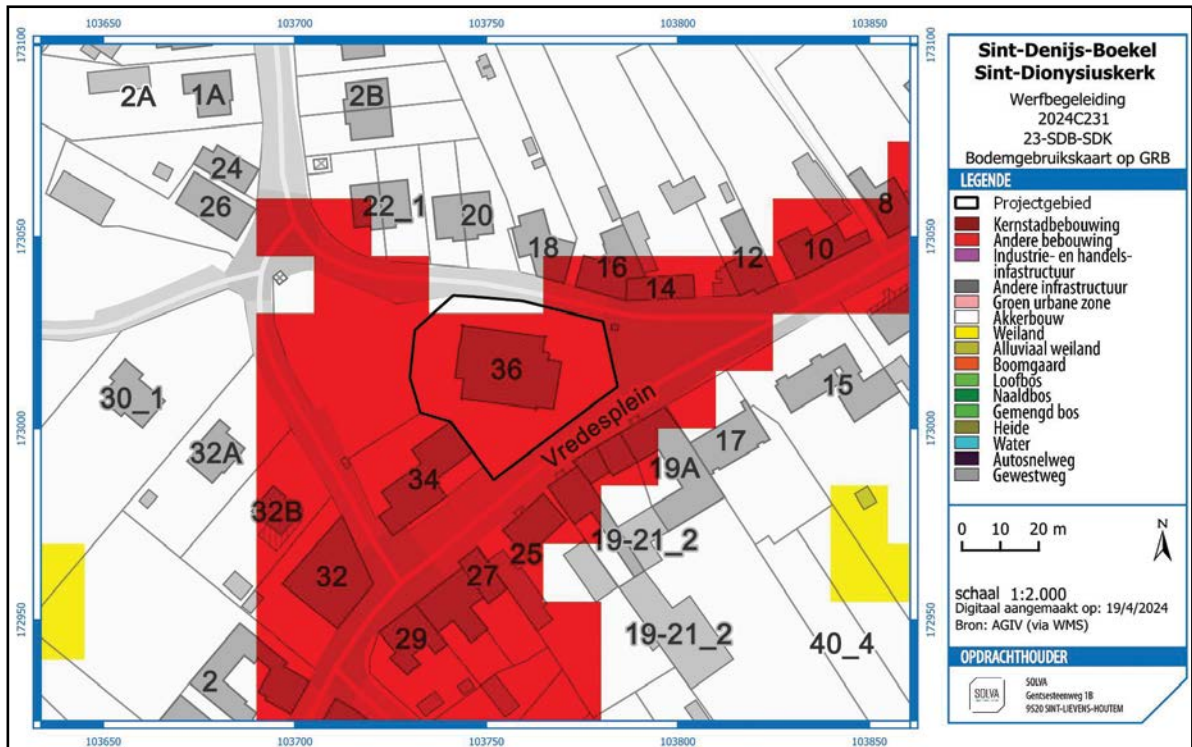

Fig. 18. De bodemgebruiksaankaart met aanduiding van het projectgebied, geprojecteerd op het GRB (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

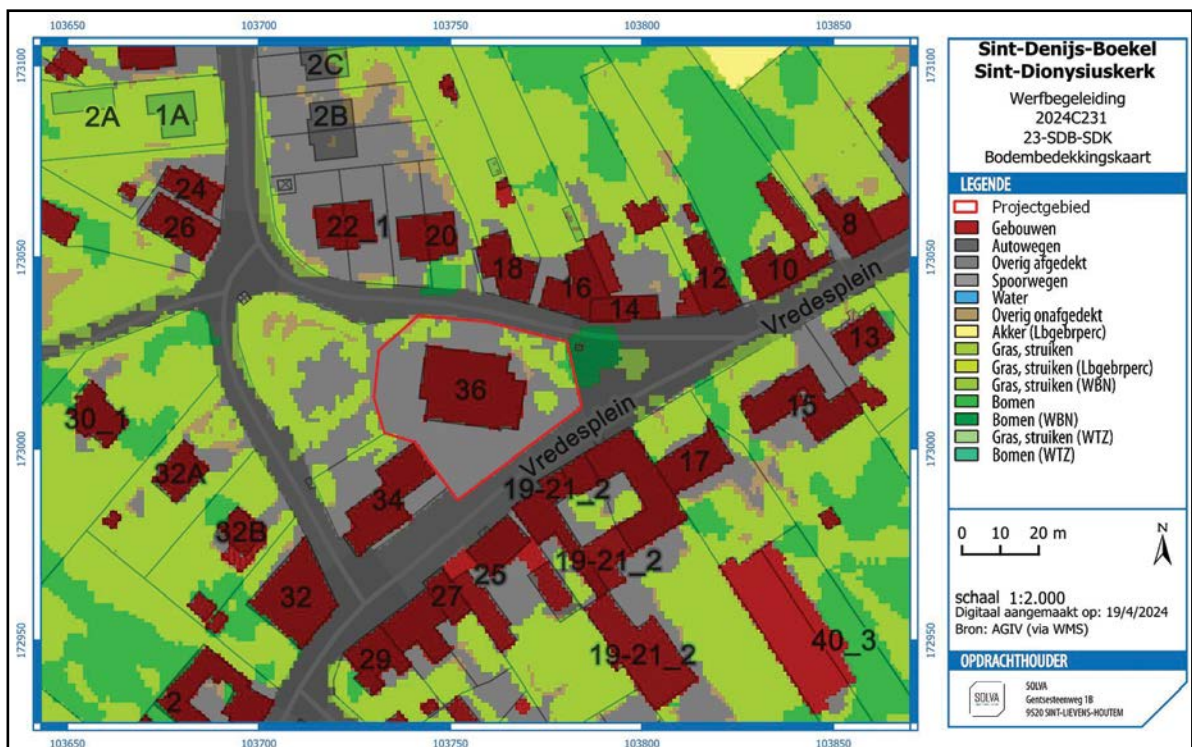

Fig. 19. De bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.2. HISTORISCH KADER

3.2.1. Geschiedenis van Sint-Denijs-Boekel

Sint-Denijs-Boekel wordt voor het eerst vermeld in de geschreven bronnen als *Bocle* in 1108, wanneer Odo, Bisschop van Kamerijk, de kapel/kerk en een deel van haar inkomsten aan de Sint-Baafsabdij te Gent schenkt.¹¹ De naam is vermoedelijk afgeleid van het Oudnederlands *Bock-lo*, beukelo of beukenbos. Beukel werd uiteindelijk Boekel met toevoeging van de naam van de patroonheilige van de kerk (Sint-Dionysius).¹² In de vroege middeleeuwen maakte Sint-Denijs-Boekel en de omliggende dorpen deel uit van het *Pagus Brabantensis* (de gouw Brabant).¹³ Later viel de dorpsheerlijkheid op administratief vlak onder het Land Van Aalst. Waarbij Sint-Denijs-Boekel een parochie vormde met een eigen dorpsheer.¹⁴ Reeds voor 1096 zou er in het dorp een kapel zijn geweest, afhankelijk van het plaatselijk kasteel, dat in de jaren 1096-1108 uitgebreid werd tot kerk en toegewijd werd aan de heilige Dionysius.¹⁵ De kapel wordt ook genoemd als afhankelijkheid van het 'altare de Suualma'. Sint-Denijs-Boekel behoorde immers toe aan de 11de-eeuwse *villa Suualma* (Munkzwalm), een belangrijke domeingroep van de Gentse Sint-Baafsabdij, opgericht ten laatste in 1003 als een zelfstandige domeingroep met twee bedehuizen.¹⁶

De dorpsheer van Sint-Denijs-Boekel kon beschikken over twee instellingen, een leenhof en een schepenbank.¹⁷ Tijdens het Ancien Régime was de heerlijkheid van Boekel een belangrijke heerlijkheid afhankelijk van het Leenhof van de Polder van Namen en Triniteit en toebehorend aan de familie van Boekel. Later, door huwelijk, kwam het in handen van de familie d'Ailly-de Fourmelles. De Gentse Simon de Fourmelles was raadsheer en vanaf 1409 president van de Raad van Vlaanderen. Als dorpsheer van Sint-Denijs-Boekel liet hij het

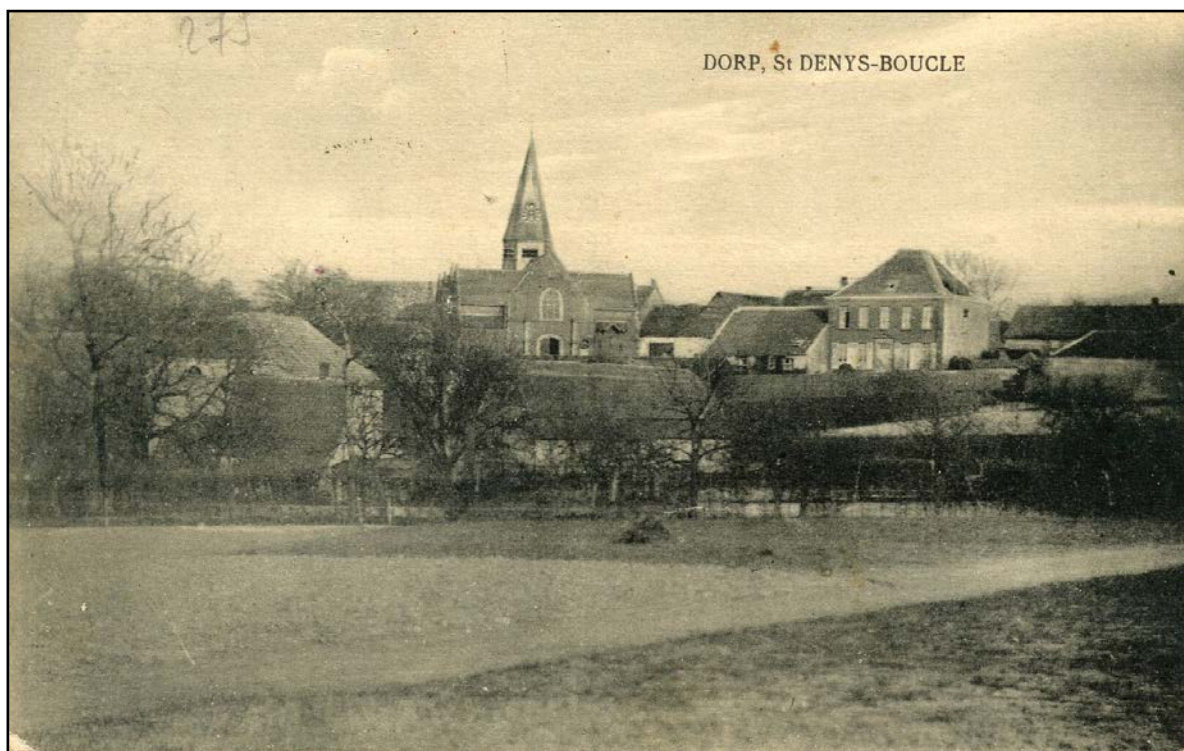

Fig. 20. Postkaart met zicht op het dorp Sint-Denijs-Boekel, de Sint-Dionysiuskerk duidelijk op het hoogste punt gelegen. Foto ca. 1906-1930 (© Stad Zottegem, <https://eva.mediahaven.com>).

11 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

12 <https://zwalmstreek.be/tips/cultureel-erfgoed/>

13 Roest 2000, 3.

14 Verfaillie 2013, 10.

15 Somers & Verfaillie 2013, 7; Debackere 2003, 11.

16 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

17 Verfaillie 2013, 10.

statuut van allodiale heerlijkheid veranderen naar een leen. Aan het begin van de 16de eeuw tot in de 18de eeuw behoorde het toe aan de familie Borluut. Ten slotte was de heerlijkheid van Boekel eigendom van de familie Van Melle met als laatste heer van Sint-Denijs-Boekel Jan Bernard Morel, door huwelijk verwant aan de familie Van Melle.¹⁸

De wijken rond het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel dragen onder meer de naam Heufke, Dries, Mak(k)egem, Moldergem (vroegere Malderghem) en Wijlegem. In de vroege middeleeuwen maakten ze deel uit van het *Pagus Brabantensis* (de gouw Brabant).¹⁹ Voornamelijk het gehucht Wijlegem, ten zuidoosten van Sint-Denijs-Boekel, kent een rijke geschiedenis. *Villa Wijlegem* werd in 1040 door Reinelmus en Ida geschonken aan de Gentse Sint-Pietersabdij die instond voor de ontginning van de streek. Bij de bevestiging van de schenking in 1108 door bisschop Odo wordt een kapel te Wijlegem vermeld, gewijd aan Sint-Bartholomeus. Later zou de kapel, ingeplant op het hoogste punt, toegewijd worden aan Onze-Lieve-Vrouw en nog later aan de Heilige Margaretha. De kapel vormde oorspronkelijk een zelfstandige parochiekerk met omliggend kerkhof. Naast de Sint-Margarethakapel bevinden zich nog steeds de twee gesloten abdijschoven “Hoven te Wijlegem”, die reeds in 1385 verpacht werden door de Sint-Pietersabdij en tevens de zetel van de heerlijkheid vormden. De kapel werd tot 1790 bediend door de pastoor van de Sint-Denijskerk van Roborst, daarna door de pastoor van Sint-Blasius-Boekel. Het gehucht Wijlegem was nog tot 1829 een zelfstandige parochie.²⁰ In 1971 fusioneerde Sint-Denijs-Boekel met tien andere gemeentes tot de gemeente Groot-Munkzwalm. Wanneer in 1977 Groot-Munkzwalm samengevoegd wordt met Nederzwalm-Hermelgem krijgt de fusiegemeente de naam Zwalm.²¹

Fig. 21. Zicht op de Sint-Dionysiuskerk vanuit het noordoosten, Vredesplein (© <https://www.heemkundekringzwalm.be/oude-foto-s#5e665c0db5fd8>).

18 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>; Verfaillie 2013, 11-12.

19 Roest 2000, 3.

20 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378> &

21 Verfaillie 2013, 10.

Sint-Denijs-Boekel bevindt zich in een sterk golvend landschap, waarbij de eigenlijke dorpskern gevormd wordt door het Vredesplein die de op het hoogste punt gelegen Sint-Dionysiuskerk met ommuurd kerkhof omgeeft. Hieruit vertrekken drie straten. Tot het eerste kwart van de 19de eeuw bleef de dorpskern schaars bebouwd.²² Het evolueert naar een uitgesproken agrarische gemeente en woongemeente voor pendelaars naar het Brusselse. De spoorlijn Kortrijk - Brussel, aangelegd in 1868 en voorzien van een station in de Heufkensstraat, doorkruist het noordelijk deel van Sint-Denijs-Boekel.²³ Van halverwege de 19de eeuw tot diep in de 20ste eeuw kende de handschoennijverheid een voorname rol binnen het dorp, verschillende handschoenateliers waren toonaangevend voor de streek. Vandaag bevindt zich een bronzen standbeeldje van een handschoenstikster aan het Vredesplein als getuige van dit verleden.²⁴

3.2.2. Inventaris onroerend erfgoed

De Sint-Dionysiuskerk is sinds 24/09/2009 aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed. Zijn oude delen, namelijk de toren, het koor en twee oorspronkelijk kruisbeuken, waren reeds aangeduid als beschermd monument sinds 13/07/1945. Op 30/01/2013 werd deze bescherming uitgebreid tot de volledige kerk met inbegrip van de cultuuroederen en het omringend en ommuurd kerkhof.²⁵ Ook de naastgelegen pastoriewoning is aangeduid als een beschermd monument (sinds 12/12/2002) en als vastgesteld bouwkundig erfgoed (sinds 20/06/2023).²⁶

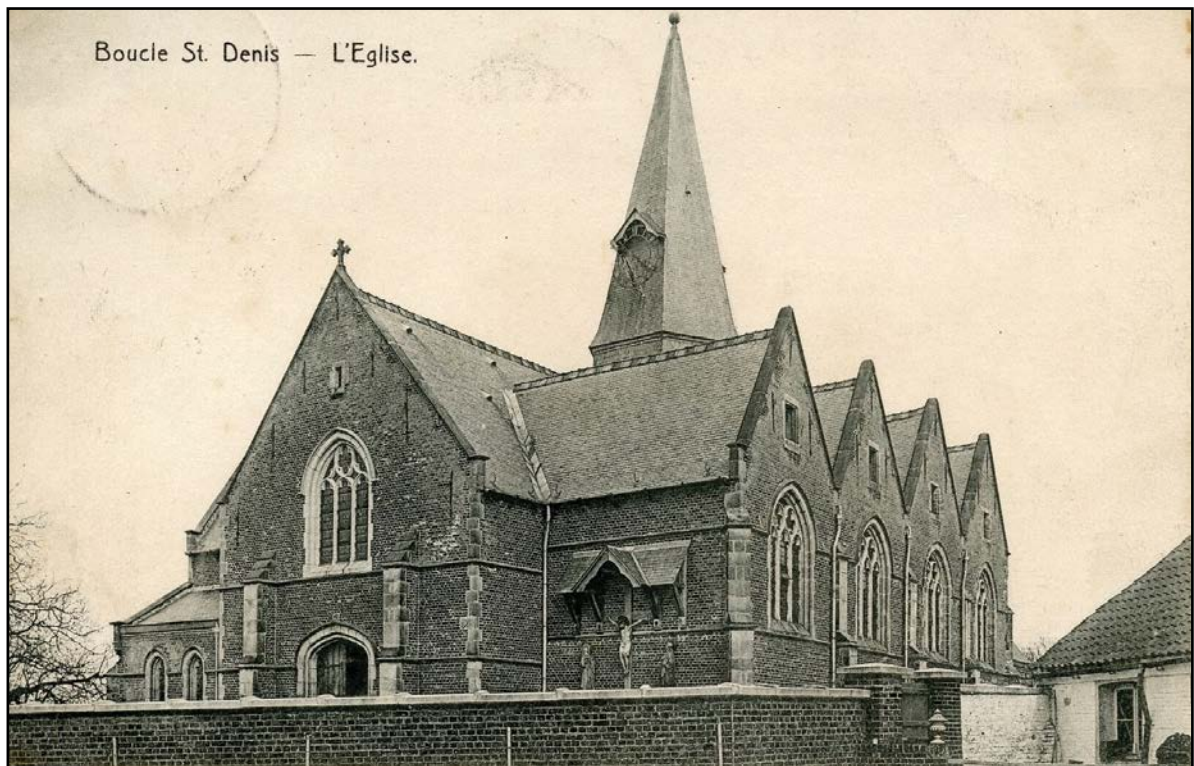

Fig. 22. Postkaart met de Sint-Dionysiuskerk, ca.1906-1930 (© Stad Zottegem, <https://eva.mediahaven.com>).

3.2.3. Historisch kader van het projectgebied

Het projectgebied omvat de Sint-Dionysiuskerk met ommuurd kerkhof. De oudste vermelding van Sint-Denijs-Boekel, “Bocle”, uit 1108 vermeldt dat Odo, Bisschop van Kamerijk, de kapel/

22 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/5066>.

23 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

24 <https://zwalmstreek.be/tochten/de-boekels-van-zwalm/>.

25 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350> & <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11121>.

26 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45349>.

kerk en een deel van haar inkomsten aan de Sint-Baafsabdij te Gent schenkt.²⁷ Reeds voor 1096 zou er in het dorp een kapel zijn geweest, mooi ingeplant op een verhevenheid. De kapel, afhankelijk van het plaatselijk kasteel, werd in de jaren 1096-1108 uitgebreid tot kerk en toegewijd aan de heilige Dionysius.²⁸ De kapel wordt ook genoemd als afhankelijkheid van het '*altare de Sualma*'. Sint-Denijs-Boekel behoorde immers toe aan de 11de-eeuwse *villa Suualma* (Munkzwalm), een belangrijke domeingroep van de Gentse Sint-Baafsabdij, opgericht ten laatste in 1003 als een zelfstandige domeingroep met twee bedehuizen.²⁹ Het patronaatsrecht over de kerk behoorde toe aan de Gentse Sint-Baafsabdij tot de afschaffing van de abdij in 1536/1540 door Karel V. Daarna kwam dit recht in handen van het gelijknamig kapittel van kanunniken. De parochie bevond zich binnen het bisdom Kamerijk, dekenij Pamele, om vanaf 1559 tot het aartsbisdom Mechelen en de dekenij van Ronse te ressorteren.³⁰

De heerlijkheid van Boekel behoorde tijdens het Ancien Régime toe aan de familie van Boekel, afhankelijk van het Leenhof van de Polder van Namen en Triniteit. Later, door huwelijk, kwam het in handen van de familie d'Ailly-de Fourmelles. Aan het begin van de 16de eeuw tot in de 18de eeuw behoorde het toe aan de familie Borluut.³¹ De kerk van Sint-Denijs-Boekel werd rijkelijk begiftigd in de loop van haar geschiedenis door onder meer de heren van Gavere, de familie d'Ailly-de Fourmelles en de familie Borluut. Van de familie Borluut zouden enkele leden zich als dorpsheren hebben laten begraven in de Sint-Dionysiuskerk. In de 17de eeuw bijvoorbeeld gebeurde de benoeming van de kerkmeesters van Sint-Denijs-Boekel door de dorpsheer, pas later in de 18de eeuw werd ook de pastoor hierbij betrokken.³²

De vroegste bouwgeschiedenis van de Sint-Dionysiuskerk blijft onbekend, maar vermoedelijk betrof het in de 11de eeuw een eenbeukig kruiskerkje met rechthoekig koor en polygonale dakruiter. Van de vroeggotische kerk is de viering en het middenkoor in Doornikse kalksteen nog bewaard, te dateren in het derde kwart van de 13de eeuw (Figuur 23).³³ De drie lancetvormige vensteropeningen in het koor gaven het koor een vroeggotisch karakter. In de 13de eeuw zou het schip aan beide zijden ongeveer 60cm breder zijn geweest dan het koor. Het koor kende een oppervlakte van 7 op 7m, de beuk was 25m lang. Als klokkentoren fungeerde nog een dakruiter. In de 15de eeuw had de kerk te lijden onder de beschadigingen toegebracht door de Gentenaars, op 25 april 1453 staken zij het kerkgebouw in brand. Mogelijk werd de kerk in de 15de eeuw, na deze brandstichting, uitgebreid in kruisvorm door het toevoegen van twee dubbele kruisarmen. Meer plausibel is om de bouw van deze twee noordelijke en zuidelijke dwarskapellen eerder op het einde van de 16de - begin 17de eeuw te plaatsen, na de beeldenstorm van 1566. Ook tijdens de godsdienstoorlogen in de tweede helft van de 16de eeuw kreeg de kerk het immers zwaar te verduren en werden kunstschaten gestolen of vernietigd. Voor de oprichting van de twee kruisbeuken werden de zijmuren van het schip en het koor geopend door middel van spitsbogen. De puntgevels van de kruisbeuken hadden brede vensters met kaders en kroonbogen, de torennaald werd vernieuwd en verzaard. In 1612 zou de toren instorten. Een tweede grote verbouwing zou in de 17de eeuw plaatsvinden waarbij het vroeggotische karakter verandert naar een renaissancestijl door het wijzigen van de vensters en het dicht pleisteren van de spitsbogen. Een nieuwe zijkapel ter ere van de heilige Sint-Dionysius werd in 1657 gebouwd. Hier werd het altaar van Sint-Anna geplaatst dat in 1711 terug verdween. Een jaar later, in 1658, kreeg de kerk voor het eerst een sacristie, aangebouwd in het verlengde van het koor. In 1658 vonden tevens grote plunderingen plaats door de Franse soldaten. Gedurende de 17de en de 18de

27 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

28 Somers & Verfaillie 2013, 7.

29 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

30 Somers & Verfaillie 2013, 7.

31 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378>.

32 Somers & Verfaillie 2013, 7-8.

33 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

eeuw onderging de kerk regelmatig herstellingswerken, zoals aan het dak, de vensters, de muren en de toren. Het houten zeskantig torentje zou in de 18de eeuw worden vernieuwd naar een klokkentoren met een korfboog in baksteen ter ondersteuning.³⁴

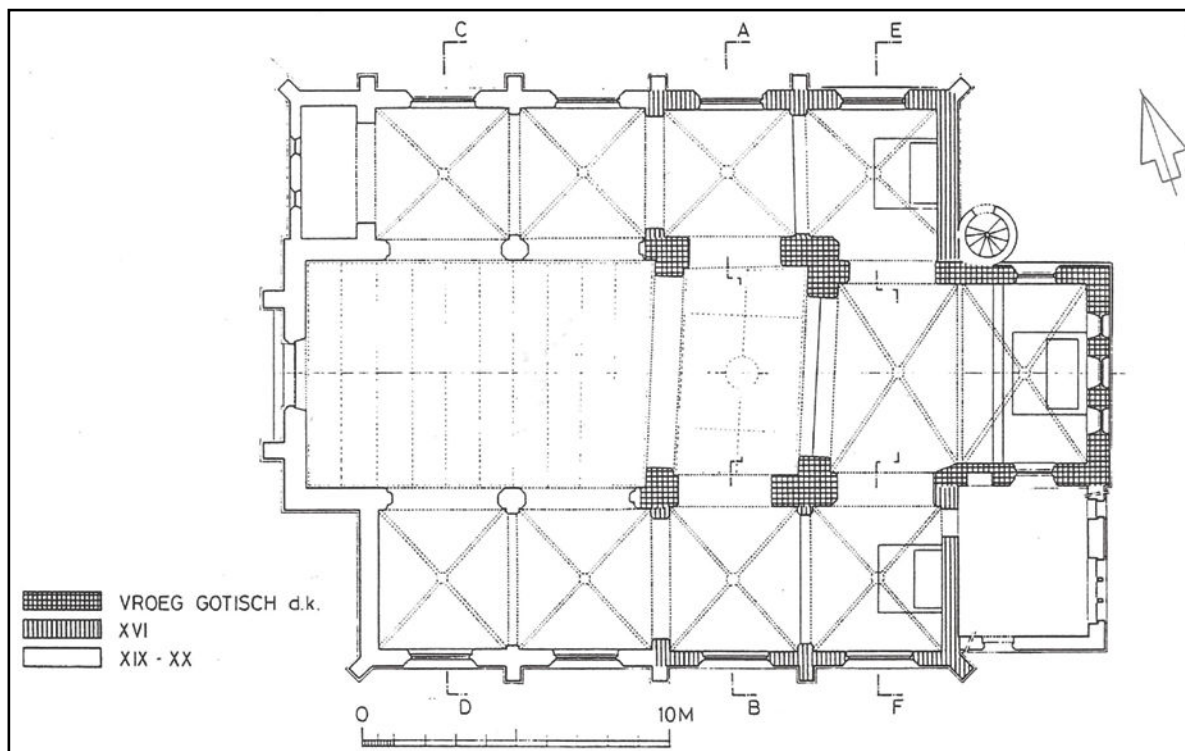

Fig. 23. Grondplan met periodisering van de hand van architect Vaerwyck, 29 december 1898. De vroeggotische elementen zijn in rasterpatroon aangeduid (© Debackere 2003, Afbeelding 2, 254).

In 1835 ontstond het idee om de kerk aanzienlijk te vergroten wegens plaatsgebrek. In de periode 1836 - 1839 werd daarom de kerk uitgebreid met twee zijbeuken tot een driebeukige pseudo-basiliek, voorzien van pseudo-toscaanse kolommen, onder leiding van architect P. Clepkens uit Oudenaarde (Figuur 24). De kerk had nu een lengte van 39 voet (ongeveer 120m) en een breedte van 26 voet (ongeveer 8m). In de jaren er na volgden nog wat kleine werkjes, herstellingen en verfraaiingen aan de kerk. In 1888 vroeg de kerkfabriek aan de gemeentelijke raad de toelating en financiële steun om herstellingswerken uit te voeren aan de kerk, die sporen van verval vertoonde. Deze aanvraag tot restauratie kende een lange weg van trouwtrekken, weigeringen en uitstel door de gemeente en de Commissie voor Monumenten en Landschappen.³⁵ Daarop volgde een nieuw ontwerp (en raming) van de hand van architect H. Vaerwyck (Gent) waarbij naast een restauratie ook het verlengen en verbreden van het schip, het toevoegen van een doopkapel, het portaal en het bouwen van een nieuwe sacristie en traptoren waren vervat (Figuur 25). Wanneer de bouwaanvraag eindelijk werd goedgekeurd, werd in 1901 - 1902 onder leiding van Vaerwyck het schip volledig heropgebouwd met toevoeging van de sacristie en traptoren naast het koor. Tijdens deze werken werden de in de 17de eeuw deels dicht gemetste koorvensters opnieuw in hun oorspronkelijke vorm hersteld. In de periode 1974 - 1977 werd de kerk nogmaals volledig gerestaureerd.³⁶

De kerk vandaag is een georiënteerd driebeukige basilicale kerk met schip van twee traveeën met vlakke afsluiting en twee zijkoren, en met een zeskantige houten kruisingstoren. Ten noordwesten bevindt zich de doopkapel, in het noordoostelijke oksel een rondtraptorentje en ten zuidoosten de sacristie. Grafzerken uit de 17de tot de 19de eeuw zijn op verschillende

³⁴Debackere 2003, 11-13; Somers & Verfaillie 2013, 8.

³⁵Meer details over het verloop van deze bouwaanvraag en voor tekeningen en bouwplannen van de kerk, zie: Debackere 2003.

³⁶Debackere 2003, 13-31; Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

plaatsen ingewerkt, namelijk in de binnenmuren van het koor en de zijkoren en in de oostelijke gevel van het koor en de noordelijke transeptarm. De vooruitspringende westelijke gevel heeft een centraal spitsboogportaal met zandstenen dagkanten en omlijsting, geflankeerd door versneden steunberen. Volgens een verdwenen gedenksteen was de cavaleriekapel aan de dieperliggende westelijk hoek van het kerkhof, op de plaats van de vroegere heerlijke schandpaal, gebouwd ter nagedachtenis van gemeentesecretaris J. Herman, overleden in 1853.³⁷

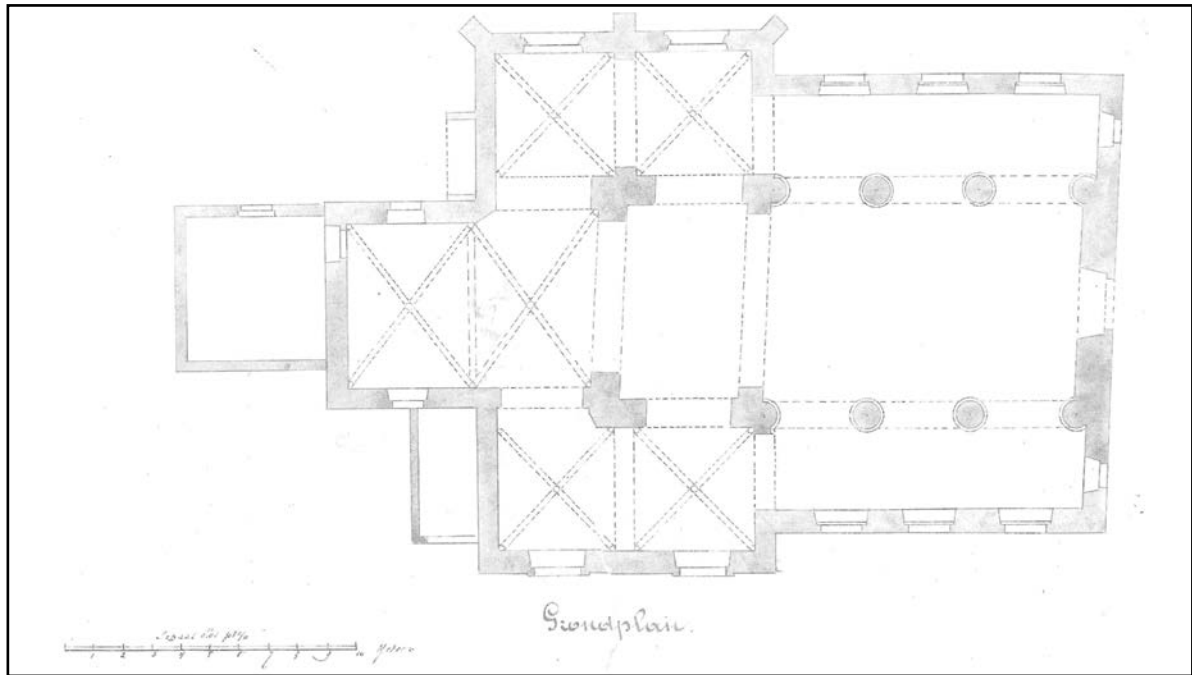

Fig. 24. Grondplan van de 19de-eeuwse Sint-Dionysiuskerk, getekend door architect Vaerwyck (1898). Het noorden bevindt zich onderaan (© Debackere 2003, Afbeelding 4, 256).

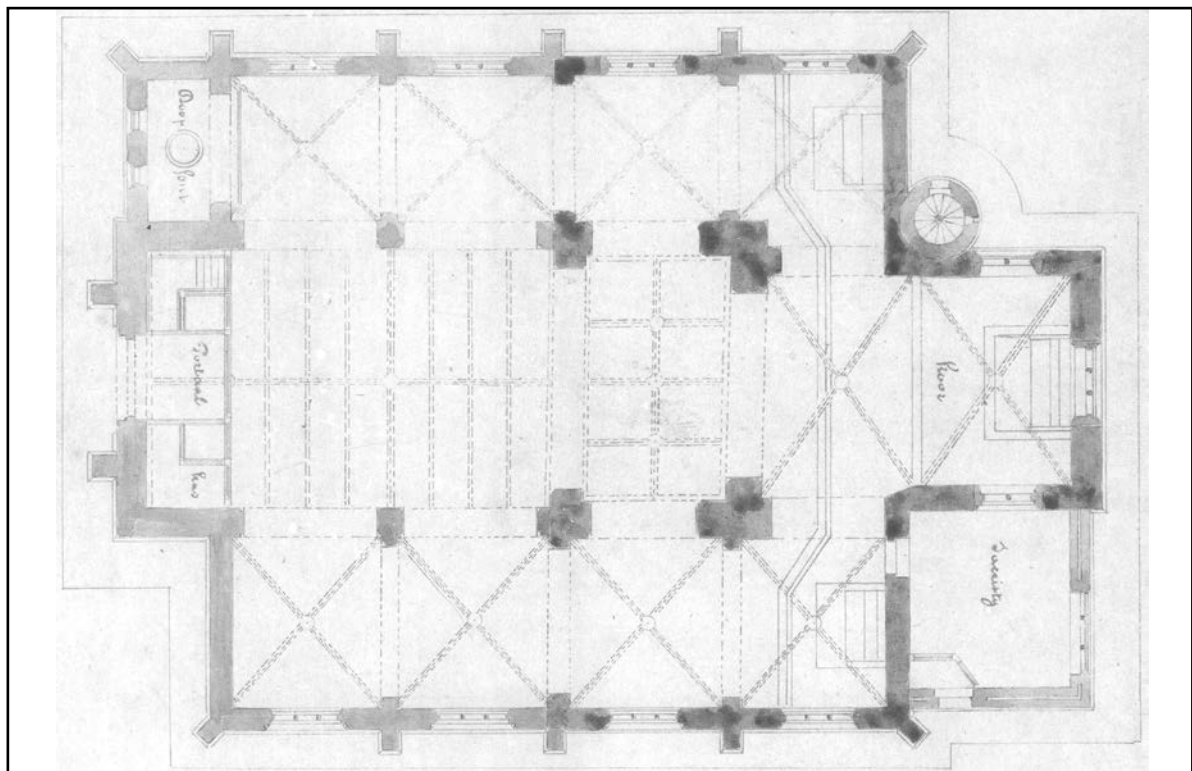

Fig. 25. Grondplan van de hand van Vaerwyck met aanwijzingen voor de verbouwingen/uitbreidingen en het herstel van de kerk, 1900 (© Debackere 2003, Afbeelding 11, 263).

³⁷Meer details: Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

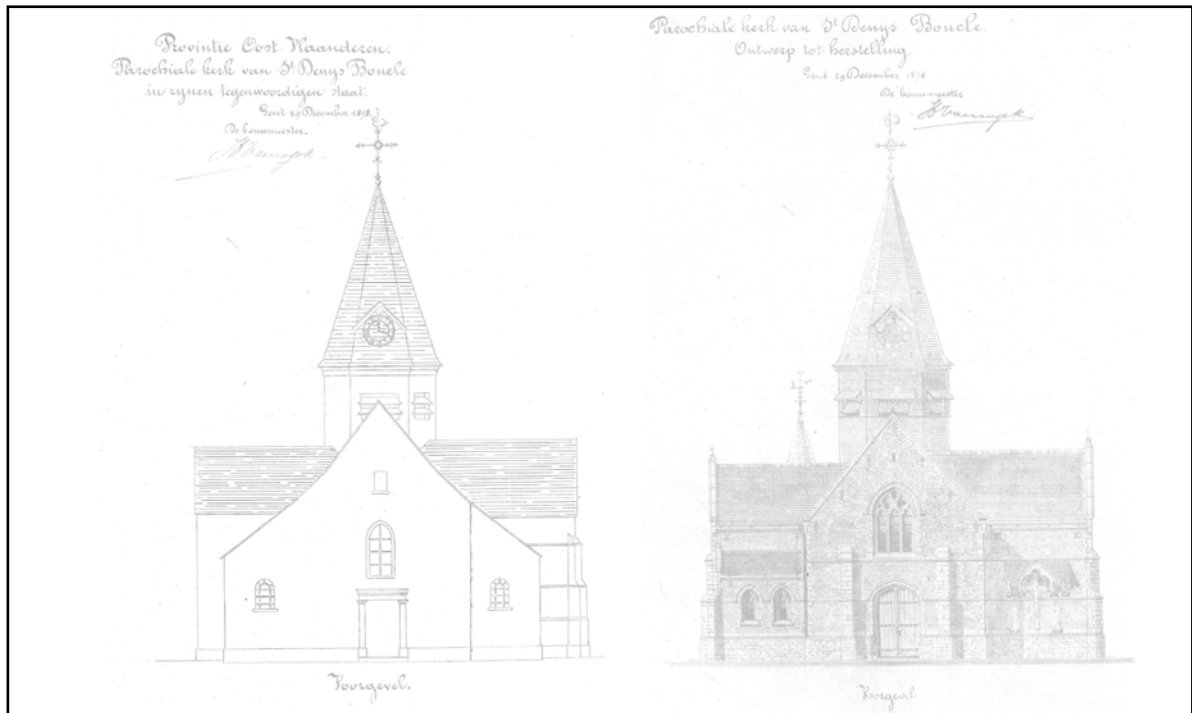

Fig. 26. Voorgevel vóór de verbouwingen van 1901 - 1902 en zoals gepland door Vaerwyck in 1898 (© Debackere 2003, Afbeelding 5, 257 & Afbeelding 12, 264).

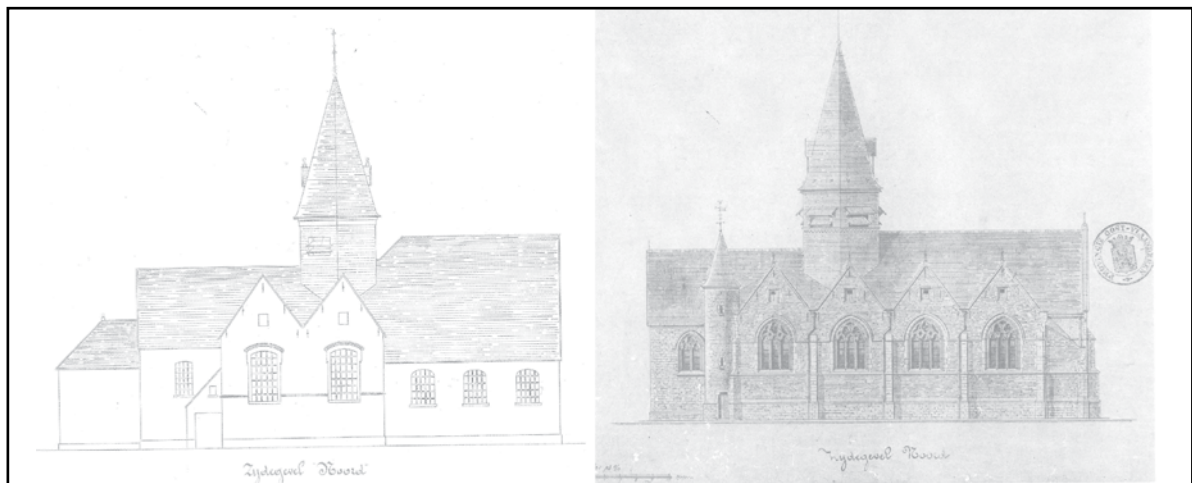

Fig. 27. Noordelijke zijgevel vóór de verbouwingen van 1901 - 1902 en zoals gepland door Vaerwyck in 1898 (© Debackere 2003, Afbeelding 10, 262 & Afbeelding 14, 266).

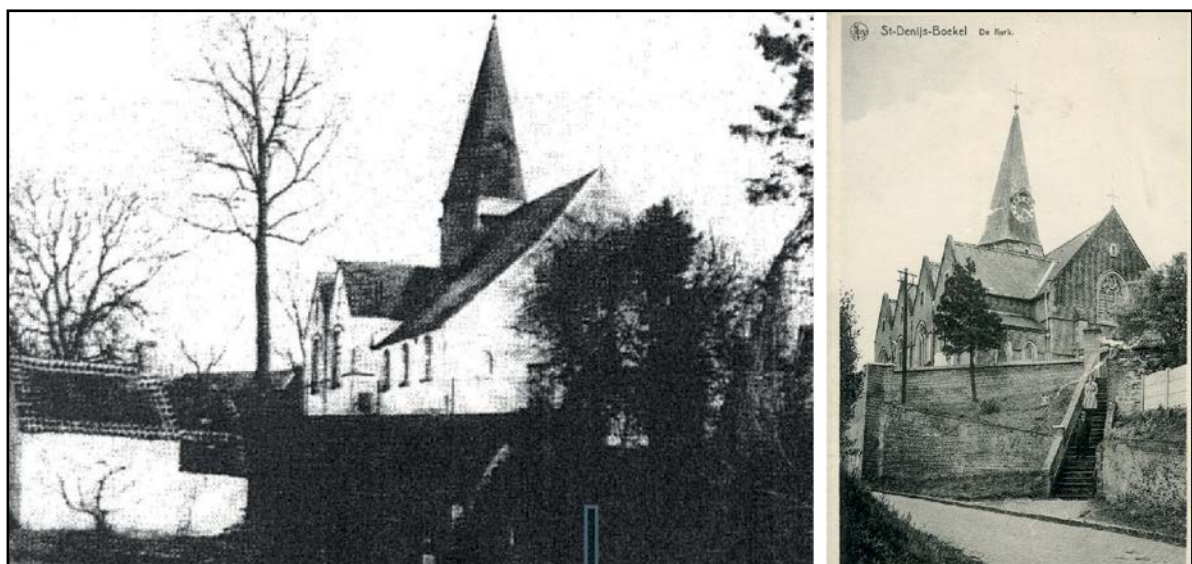

Fig. 28. Foto (links) en postkaart (rechts) van de Sint-Dionysiuskerk uit respectievelijk 1893 en van na de verbouwingen in 1901 - 1902 (ca.1906-1930) (© Roest 2002, 20 - collectie J. van Belle & © Stad Zottegem, <https://eva.mediahaven.com>).

3.2.4. Cartografische studie

3.2.4.1. *Caerte ende discriptie figuerative vande gheel den Lande van Aelst, Jacques Horenbault (1596)*

De Horenbaultkaart is de oudste kaart waarop de parochiekerk van Sint-Denijs-Boekel duidelijk herkenbaar is (Figuur 29). De kaart heeft een eerder schetsmatig karakter, maar de inplanting van de kerk en het wegenpatroon komen al grotendeels overeen met de hedendaagse situatie. De bewoning lijkt zich te situeren op een dries die zich ten zuidoosten van de Sint-Dionysiuskerk bevindt. Er lijkt sprake van een tweeledige structuur (kerk en residentieel wooneiland?). De kerk zelf is eerder algemeen weergegeven, ze is immers op dezelfde manier getekend als de kerk van het gehucht Wileghem, heden Wijlegem. De kerk wordt wel afgebeeld met een houten polygonaal zeskantige dakruiter (belfroot genoemd) dat pas in de 18de eeuw zal vervangen worden door een bakstenen klokkentoren.³⁸

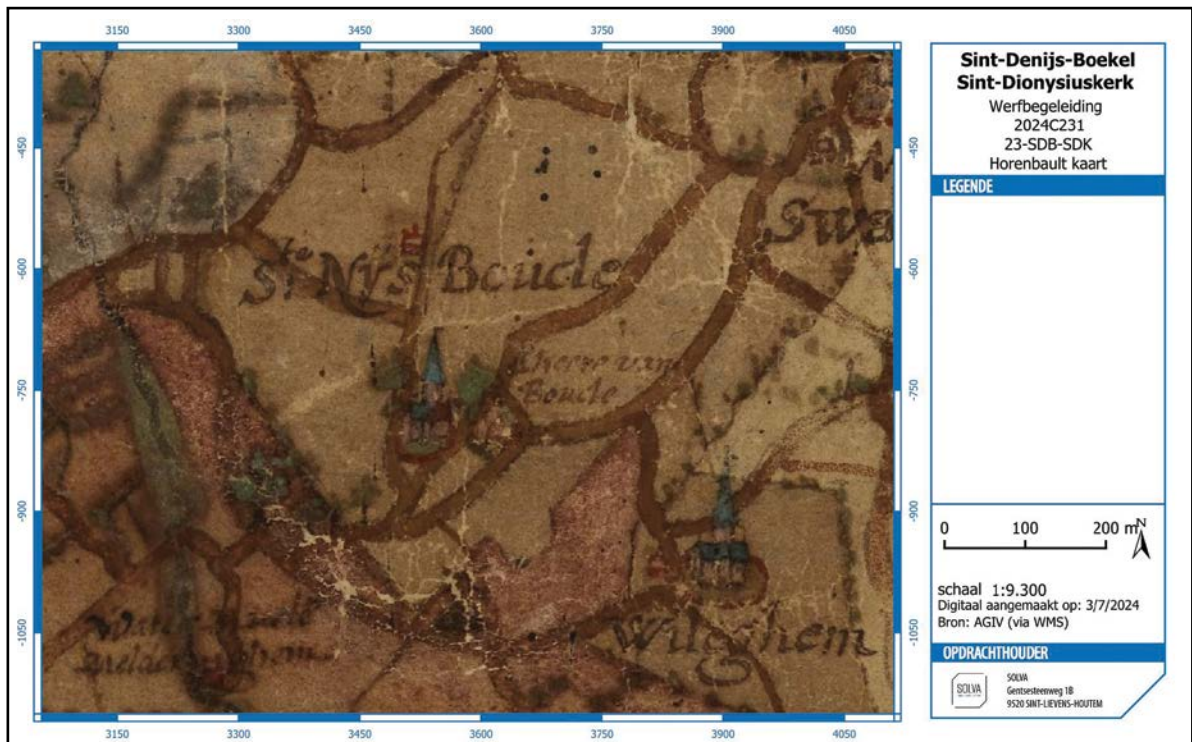

Fig. 29. Kaart van Horenbault met het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel en omgeving (© Parijs, Bibliothèque nationale de France, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).

3.2.4.2. *Figurative Caerte ghemaect naar de rechte proportie ende ghelegghen heyt yande gheheele scituatie vanden lande van Aelst, Philips de Dijn (toegeschreven) (1626)*

De kaart van Philips De Dijn toont een gelijkaardige situatie als op de Horenbaultkaart (Figuur 30).

3.2.4.3. *Villaretkaart (1745 – 1748)*

De kerk bekleedt dezelfde positie op de gegeorefereerde (en daardoor wat vervormde) Villaretkaart (Figuur 31). Op de Villaretkaart wordt de dries eerder langwerpiger weergegeven en van een tweeledige structuur is niet langer sprake. Rond de kerk wordt voor het eerst de kerkhofmuur afgebeeld, deze beslaat niet het volledige plein zoals heden ten dage. Binnen het driehoekig plein wordt nu ook de pastorie weergegeven. Verder zijn verschillende huizen langs de straten in de dorpskern op te merken.

³⁸Zie hoofdstuk 3.2.3.

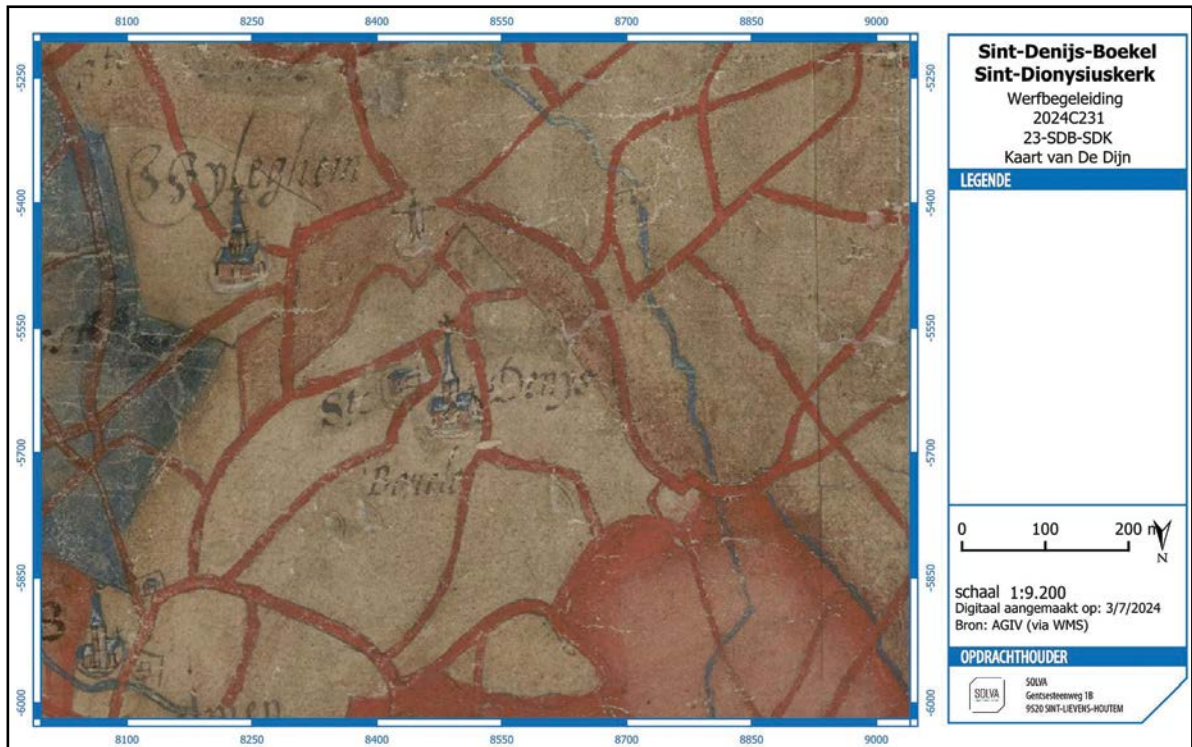

Fig. 30. Kaart van De Dijn met het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel en omgeving (noorden bevindt zich onderaan) (© Brussel, Algemeen Rijksarchief, Familie van Arenberg. Kaarten en plannen, 2574; bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 03/07/2024).

Fig. 31. Kaart van Villaret met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.2.4.4. Jozef Johan Frans Ferraris – Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik (1771-1778)

De Ferrariskaart vertoont weinig wijzigingen ten opzichte van de Villaretkaat (Figuur 32). Naast de pastoriwoning is er op het plein rond de kerk een tweede gebouw bij gekomen. De kerkhofmuur is slechts in beperkte mate aanwezig en lijkt op basis van deze weergave deels uit een haag te bestaan. Daarnaast lijkt aan de noordwestelijke zijde de hoofdtoegang

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

te liggen tot het kerkhof. In tegenstelling tot vele andere kerkhoven die Ferraris weergeeft, zijn er hier geen weergaven van begravingen rond de kerk.

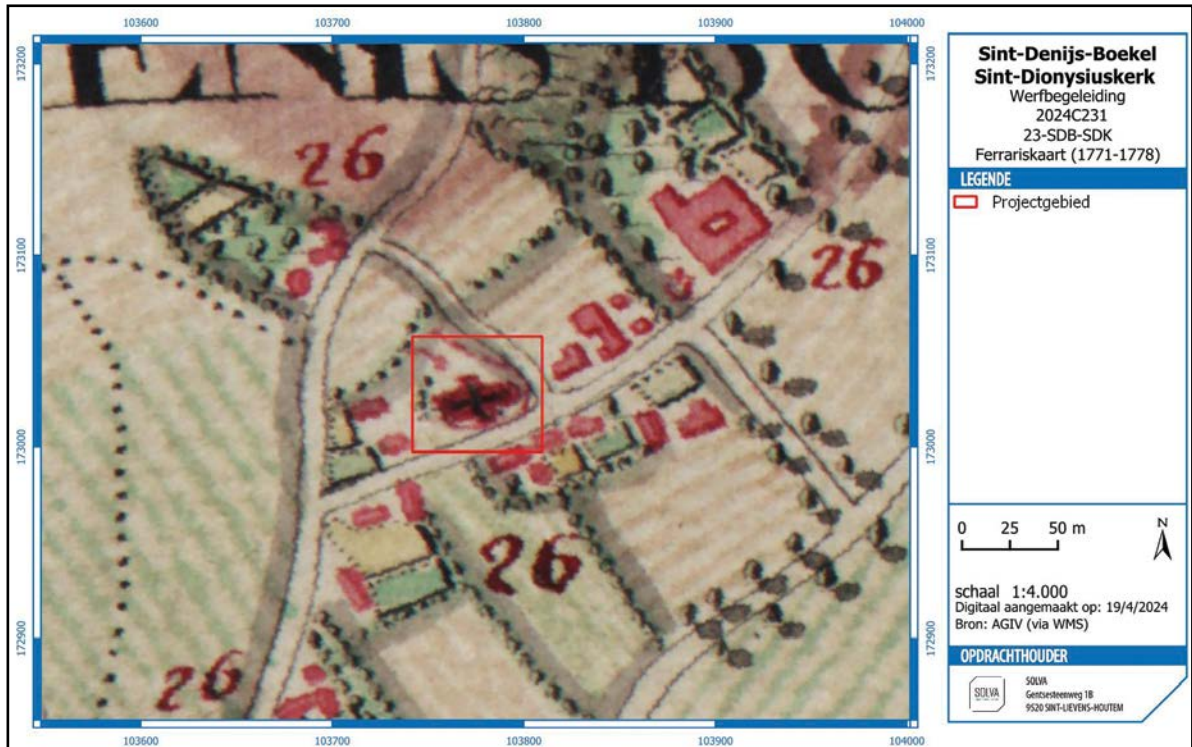

Fig. 32. Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.2.4.5. Atlas der Buurtwegen (CA. 1841)

Op de Atlas der Buurtwegen lijkt het kerkplein met de kerk, het kerkhof en de pastoriëwoning ongeveer dezelfde omvang te hebben als het huidige plein. Langs de noordwestelijke zijde van het plein is nu een klein gebouwtje bijgekomen (Figuur 33). Dit is een klein prieltje dat als kapel doorgaat, vandaag nog aanwezig. De Sint-Dionysiuskerk heeft nog niet de huidige dimensies.

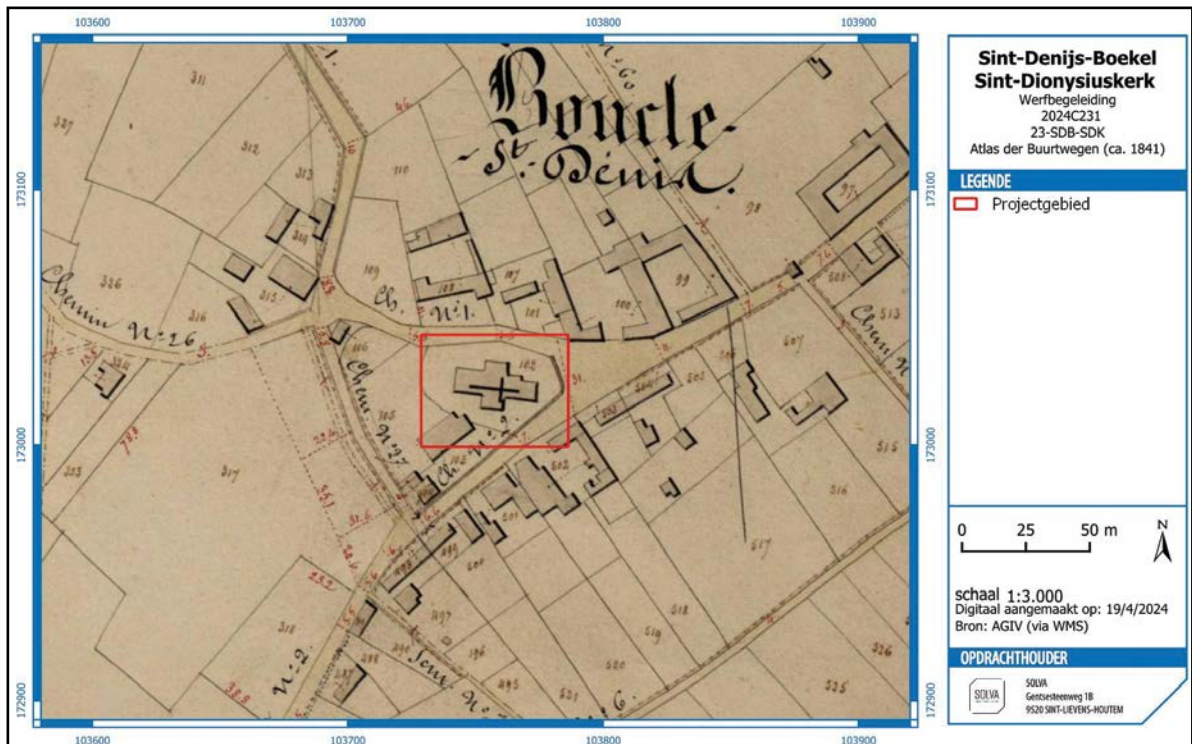

Fig. 33. Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.2.4.6. Philippe Vandermaelen - Cartes Topographiques de la Belgique (1846-1854)

De Vandermaelenkaart geeft geen extra informatie ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen.

Fig. 34. Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.2.4.7. Philippe Chrétien Popp - Atlas Cadastral Parcellaire de la Belgique (1842-1879)

De Popkaart geeft eenzelfde situatie weer als de Atlas der Buurtwegen.

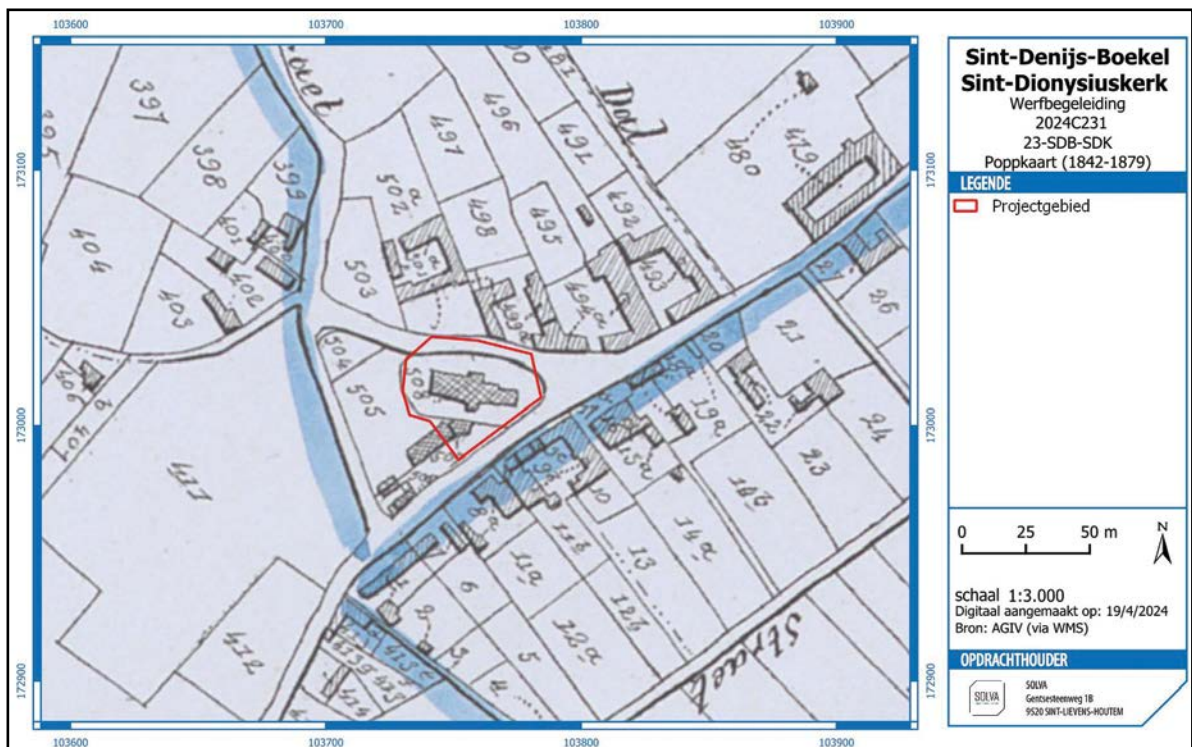

Fig. 35. Popkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

3.2.4.8. Recente luchtfoto's

Op de luchtfoto's van de laatste decennia is te zien dat langs de invalswegen naar het dorpscentrum kleine verkavelingen en andere bebouwingen zijn gerealiseerd. Dit echter in beperkte mate waardoor Sint-Denijs-Boekel zijn landelijk karakter behouden heeft. Het stratenpatroon, de indeling en de organisatie van het dorpscentrum is niet structureel gewijzigd ten opzichte van de 18de- 19de-eeuwse kaarten.

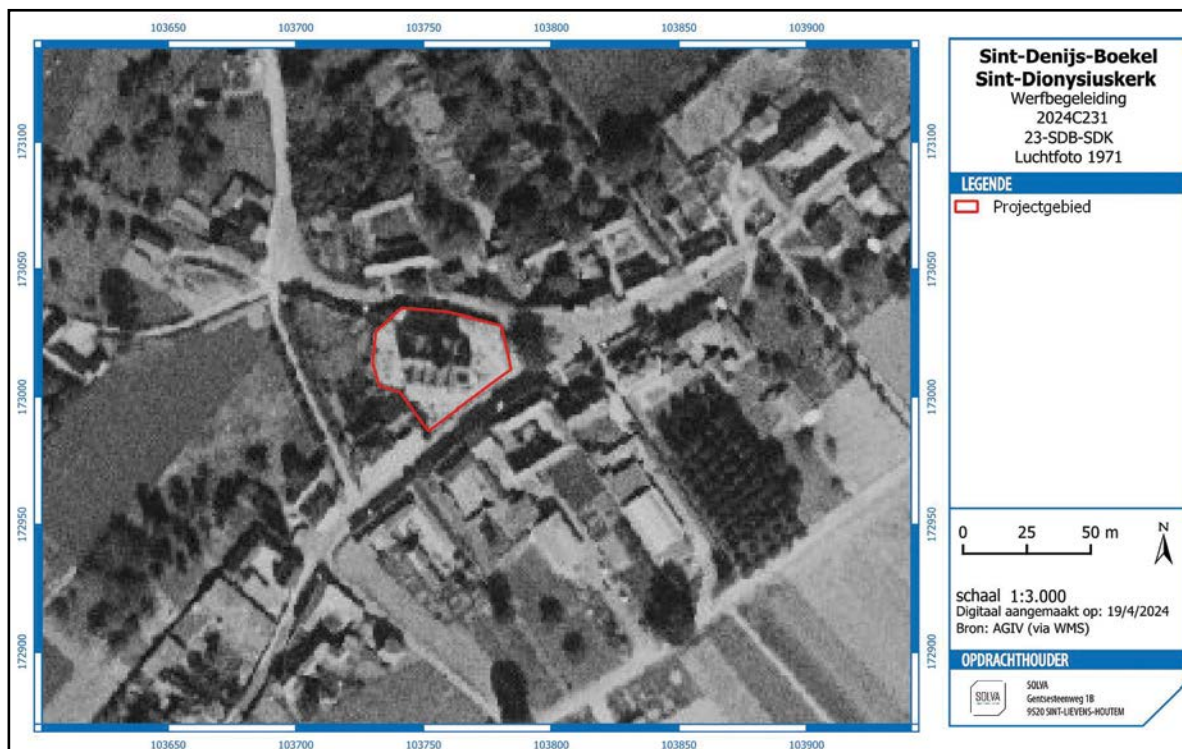

Fig. 36. Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

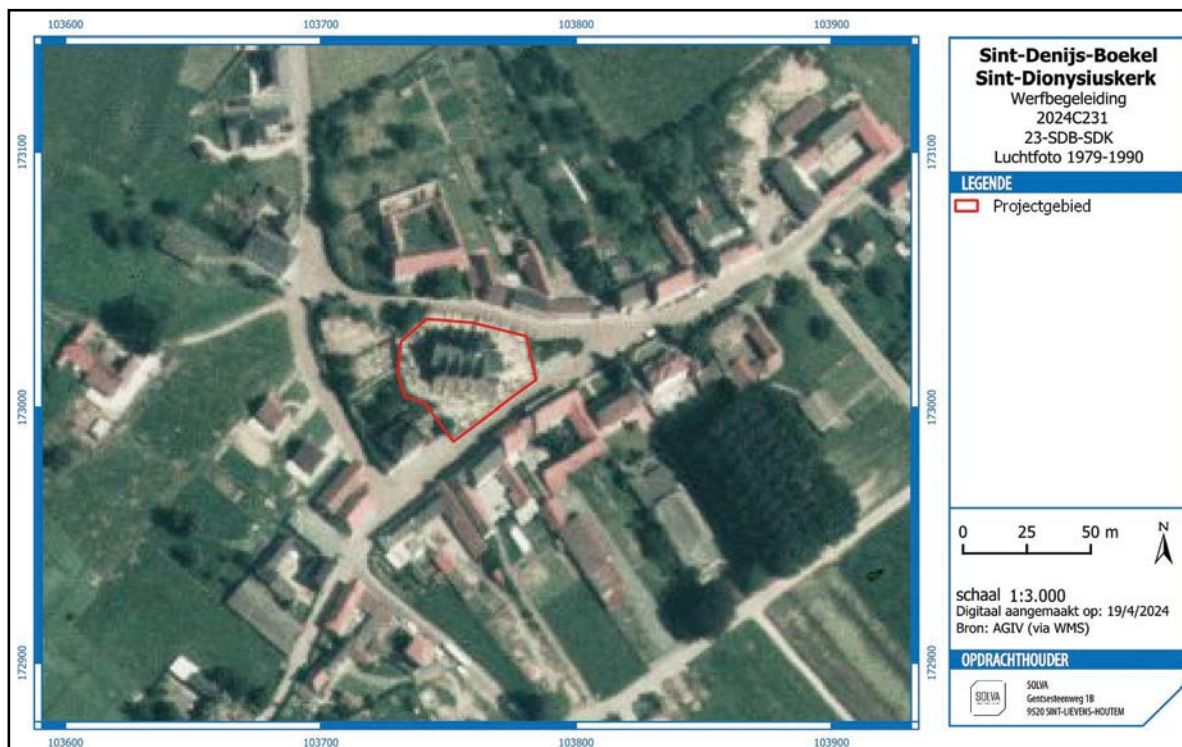

Fig. 37. Luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

Fig. 38. Luchtfoto uit 2023 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

3.3. HET ARCHEOLOGISCH KADER

Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd. De kerk van Sint-Denijs-Boekel is wel gekarteerd als **CAI 502033**, een beschermd monument.³⁹

Op basis van Romeins aardewerk en concentraties bouw materiaal is er een Romeinse (villa) site te verwachten op de nabijgelegen locaties **CAI 500203**.⁴⁰ Bij **CAI 158997** is er een Romeinse glazen kraal aangetroffen.⁴¹ Ten noorden van de kerk bevindt zich **CAI 502036**,⁴² een huis dat reeds in de 16de eeuw bestond en eigendom was van de familie Borluut.⁴³ De woning van de heer was toen gelegen rechtover het kerkplein met de schandpaal en drie linden. Wanneer in de 18de eeuw de heerlijkheden opgeheven werden, werd het goed verkocht. In de eerste helft van de 19de eeuw werd de woning door Jean Baptist Herman omgevormd tot hospitaal en armenhuis. Zijn zoon schonk bij het overlijden in 1853 alle goederen aan het armenbestuur van de gemeente Boucle. In 1859 bewoonden zusters Penitenten van de orde der Franciscanen uit Oubraker het burgerlijk Godshuis en verleenden onderwijs en armenzorg. Reeds in 1878 vertrokken de zusters door het uitbreken van de schoolstrijd. Aan het begin van de 20ste eeuw werden de hospitaalgoederen verkocht.⁴⁴

Daarnaast zijn er twee archeologienota's opgemaakt voor percelen waarop bouwprojecten zullen plaatsvinden, die zich in de buurt van de Sint-Dionysiuskerk bevinden. Bij de nota in het noorden wordt geopteerd voor landschappelijke boringen en proefsleuven **CAI 5131**,⁴⁵ terwijl de nota ten zuiden van de kerk het terrein vrijgeeft door de beperkte impact **CAI 20006**.⁴⁶ Tot slot bevindt er zich in het zuidoosten van het projectgebied nog een slagveld

39 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/502033>.

40 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/500203>.

41 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/158997>.

42 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/502036>.

43 Zie hoofdstuk 3.2.1.

44 Roest 2002, 16-20.

45 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/5131>.

46 Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/20006>.

BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

CAI 158407⁴⁷. Hier werd in 1745 de Slag op Franskouter uitgevochten, maar verder is hier betrekkelijk weinig over geweten.

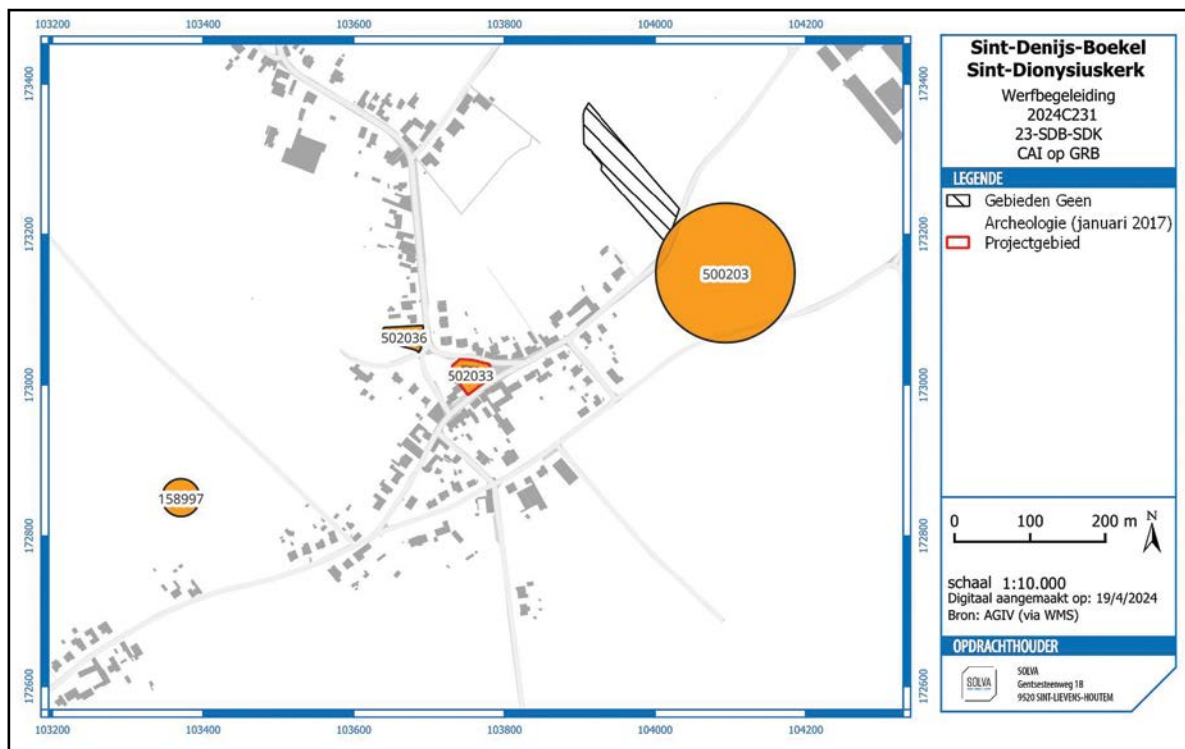

Fig. 39. Aanduiding van het projectgebied op de CAI (bron: AGIV, geraadpleegd via WMS; digitaal aangemaakt op 19/04/2024).

⁴⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/158407>.

04 | INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

SOLVA
regio | project | partner

HA
HISTORICAL ARCHITECTURE

58

4. INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Het projectgebied situeert zich op het kerkhof en deels binnen de Sint-Dionysiuskerk te Sint-Denijs-Boekel. **Zone I** omvat de werken aan de westelijke zijde buiten de kerk, **zone II** is de sleuf aan de zuidoosthoek van de kerk en **zone III** ten slotte is de sleuf binnen het zuidwestportaal van de kerk.

Afb. 4. Zicht op zone I aan de westzijde van de kerk.

Hieronder volgt eerst een beschrijving van de stratigrafische opbouw van de site en de bodemgenese (hoofdstuk 4.1), daarna volgt een beschrijving van de archeologische site aan de hand van het sporenbestand (hoofdstuk 4.2). Bij de beschrijving van de sporen en lagen in hoofdstuk 4.1 en 4.2 worden enkel de relevante zaken en vondsten vermeld. De uitgebreide beschrijvingen van lagen of structuren kunnen geraadpleegd worden in de bijlagen. Het vondstmateriaal wordt in de eerste plaats gebruikt om de datering van contexten te ondersteunen. Het assessment van de vondsten gebeurt tevens op contextniveau en is terug te vinden in de lijsten in bijlage 2. Ten slotte volgt een beschrijving van het bestand aan culturele en natuurwetenschappelijke vondsten (hoofdstuk 4.3).

Afb. 5. Zicht op zone II aan de zuidoosthoek van de kerk.

Afb. 6. Zicht op zone III in het zuidwestvoorportaal binnen de kerk.

4.1. BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW

4.1.1. Beschrijving van de wijze waarop de archeologische site zich aan het huidige oppervlak manifesteert

Het projectgebied bevindt zich binnen een beschermd monument: de Sint-Dionysiuskerk met ommuurd kerkhof. Over de vroegste geschiedenis van Sint-Denijs-Boekel is weinig historisch bronmateriaal overgeleverd. Ook de oudste historische kaarten geven weinig informatie over Sint-Denijs-Boekel en enig ander archeologisch onderzoek in de dorpskern ontbreekt. Op het projectgebied, een verhevenheid binnen het landschap, zou reeds op het einde van de 10de eeuw een kapel hebben gestaan. De vroegste vermelding echter dateert uit 1108, waarbij de kapel als afhankelijkheid van het '*altare de Sualma*' wordt genoemd.⁴⁸ Sindsdien kunnen we spreken van een continu gebruik van het projectgebied als kerk met omliggend kerkhof.

4.1.2. Beschrijving van de stratigrafische opbouw van de archeologische site

Het archeologisch onderzoek bleef beperkt tot de leidingsleuven en een funderingszool voor de aanleg van een helling voor rolstoelgebruikers. Deze verstoringen werden tot een beperkte diepte uitgegraven, waardoor de stratigrafische opbouw maar tot een kleine diepte kon onderzocht worden. Als gevolg hiervan kon geen volledig beeld verkregen worden van de algemene stratigrafische opbouw van de site.

4.1.2.1. Zone I

Aan de westelijke zijde van de kerk bleef de verstoring beperkt tot het verwijderen van het pad en plaatselijk het uitbreken van de onderliggende betonplaat. Hieronder bevindt zich een bruine lemen ophogingslaag met vrij veel baksteen- en kalkmortelbrokjes. Deze ophoging/nivellering houdt vermoedelijk verband met de grote verbouwingen aan het begin van de 20ste eeuw. In de twee sleuven voor de rioolaansluitingen werd tot 30 - 35cm verdiept onder het maaiveld. Een relevant profiel kon niet geregistreerd worden.

Afb. 7. Beperkte verdieping voor de twee rioolaansluitingen naar de nieuwe sanitaire ruimte binnen de kerk.

⁴⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

Afb. 8. Een gedeelte van de betonplaat werd later nog verwijderd voor de funderingszool van de nieuwe helling voor rolstoelgebruikers.

4.1.2.2. Zone II

Aan de zuidoosthoek, ter hoogte van de zijdeur van de kerk (sacristie), werd een sleuf voor wachtbuizen gegraven op een diepte van 60 - 70cm diep onder het huidige niveau van het wandelpad (Afbeelding 5). Hier werden alle sleufwanden geregistreerd, namelijk profiel 1AB, 2AB, 3AB en 4AB. Opmerkelijk is het aansnijden van de donkergeelbruine lemen moederbodem (MB) op een geringe diepte, ca. 50cm onder het maaiveld, op meerdere plaatsen binnen de sleuf.

Profiel 1AB (Figuur 40) vormt het eerste deel van het oostelijk profiel, startend aan de natuurstenen fundering van de sacristie (II-14). Onder de opbouw van het kerkhofpad bevindt zich een dun heterogeen bruin ophogings-/nivelleringslaagje II-7, vermoedelijk in samenhang met de aanleg van het huidige of een ouder kerkhofpad. Hieronder situeert zich onmiddellijk de donkerbruine lemen kerkhofgrond II-4 met een weinig baksteen-, kalkmortel- en leisteeninclusies. Kuilen II-1 en II-5 doorsnijden de kerkhoflaag. In het verlengde van oostprofiel 1AB ligt profiel 3AB (Figuur 41), waar de kerkhoflaag II-4 stopt aan uitbraakspoor II-8. Spoor II-8 vormt de uitbraak van bakstenen muur II-11, vermoedelijk de oudere kerkhofmuur. Het gedeelte na dit uitbraakspoor is grotendeels verstoord, de kerkhoflaag II-4 is hier niet meer aanwezig.

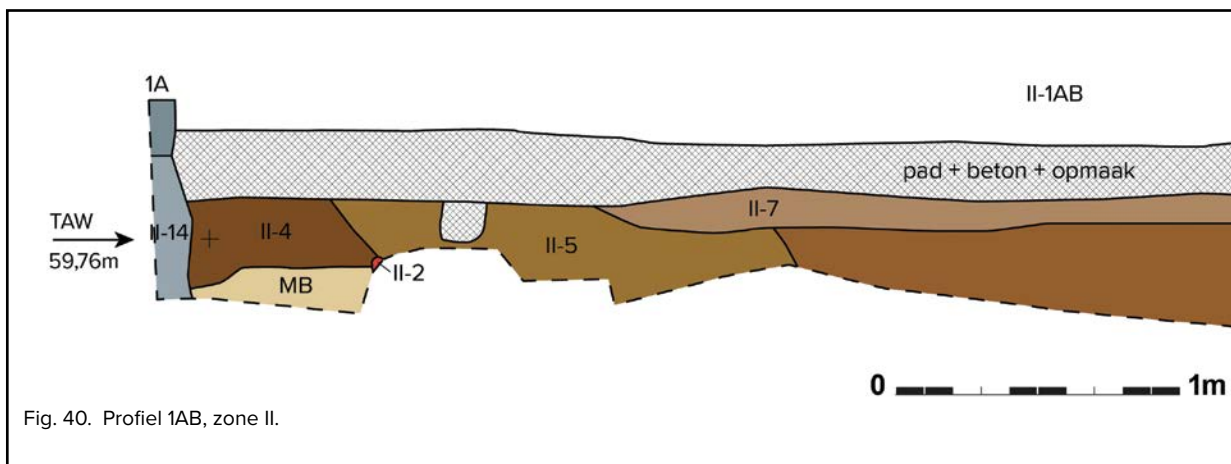

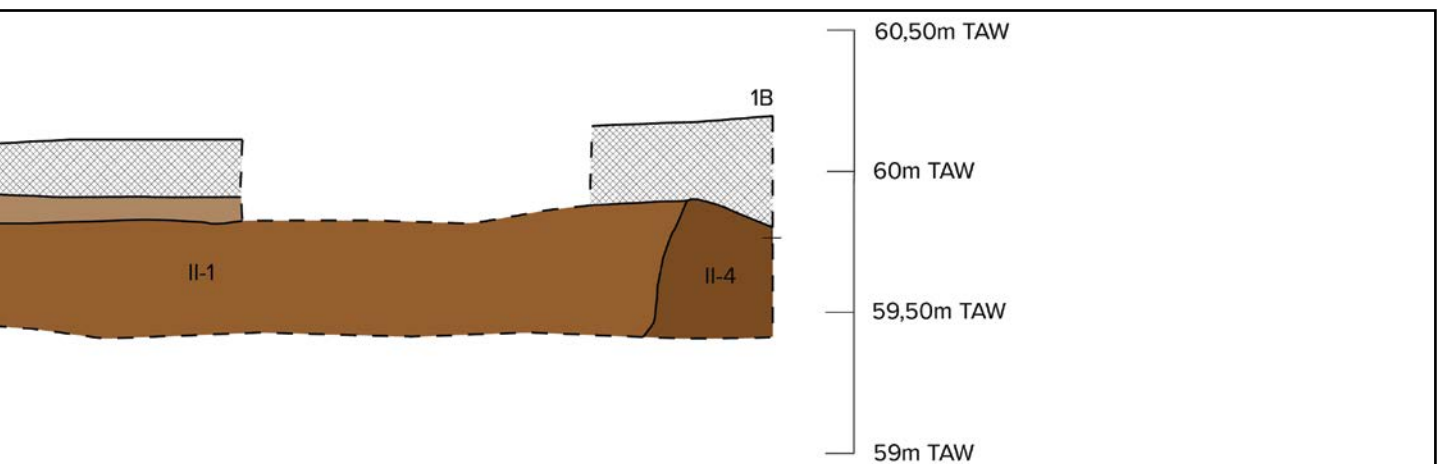
Fig. 40. Profiel 1AB, zone II.

Afb. 9. Het oostprofiel 1AB in zone II.

Afb. 10. Profiel 3AB in zone II.

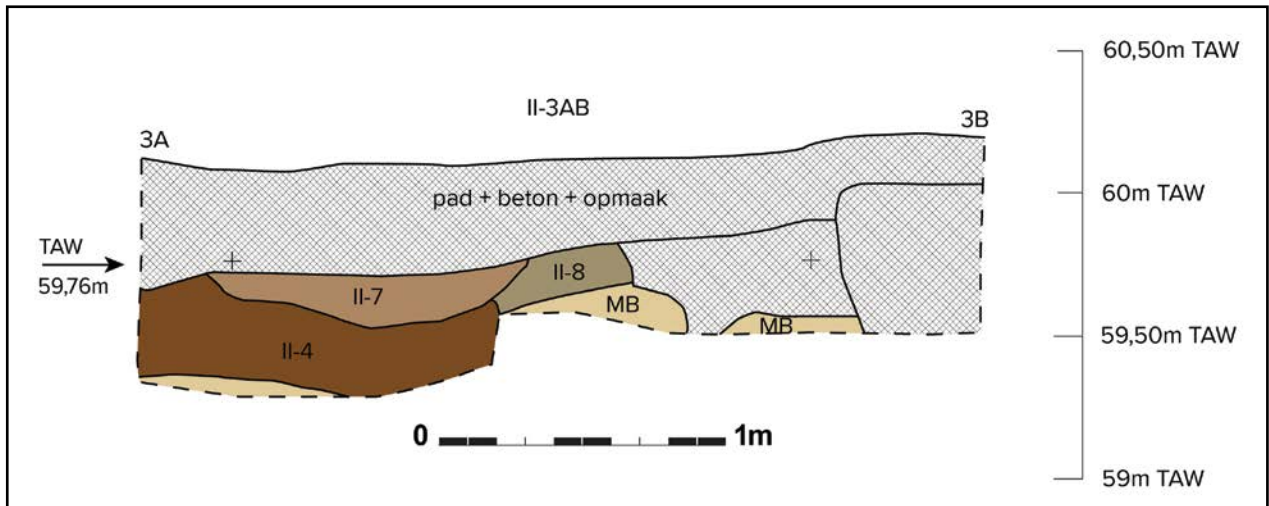

Fig. 41. Profiel 3AB, zone II.

Afb. 11. Het westprofiel 2AB in zone II.

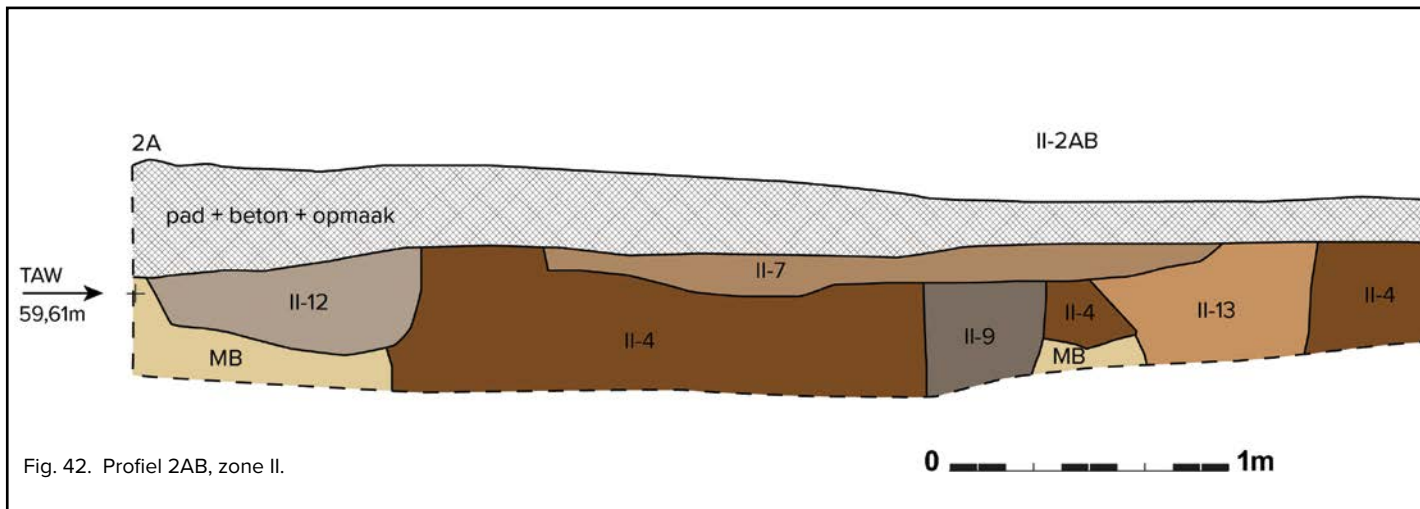
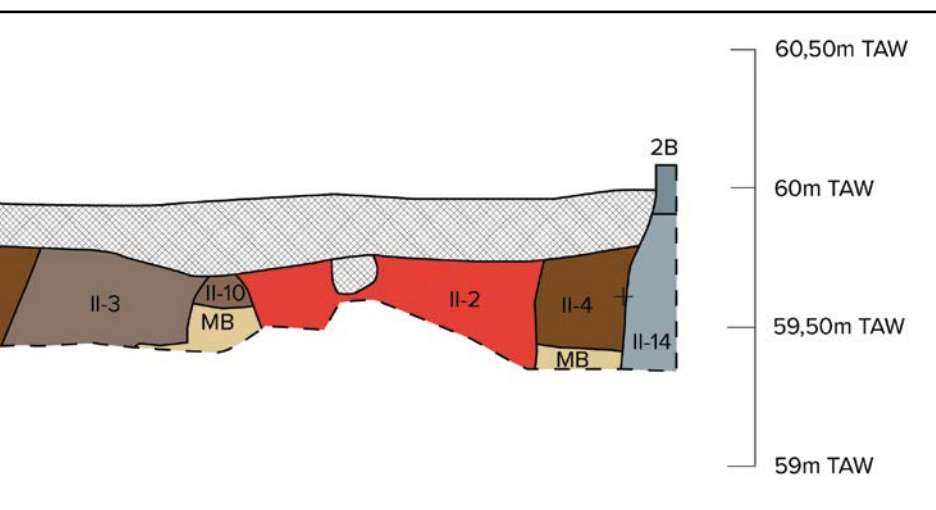

Fig. 42. Profiel 2AB, zone II.

Het westprofiel 2AB (Figuur 42) geeft eenzelfde opeenvolging van een dunne ophogingslaag (II-7) boven de oorspronkelijke kerkhofgrond II-4. Meerdere kuilen, namelijk II-3, II-12 en II-13, doorsnijden de kerkhoflaag. Het is niet duidelijk of het al dan niet grafkuilen betreffen. Twee west-oost-georiënteerde begravingen, II-9 en II-10, zijn grotendeels verstoord. Begraving II-9 wordt in de sleuf doorsneden door kuil II-1 en begraving II-10 door kuil II-5 en de fundering II-2 van een steunbeer van de kerk. In het verlengde van profiel 2AB loopt profiel 4AB (enkel op foto). Ter hoogte van profiel 4AB bevindt zich onder de opbouw van het huidig kerkhofpad onmiddellijk de moederbodem. Het bakstenenmuurtje II-11 vormt een oudere kerkhofafbakening.

Afb. 12. Profiel 4AB in zone II.

4.1.2.3. Zone III

Zone III omvat twee kleine sleuven binnen het zuidwestportaal waar de nieuwe sanitaire ruimte wordt geïnstalleerd. Na het verwijderen van de natuurstenen vloertegels werden de twee sleufjes uitgegraven tot een diepte van ongeveer 25cm onder het vloerniveau. De verstoring blijft aldus beperkt waardoor ook de stratigrafische kennis van dit deel binnen de kerk beperkt blijft. Onder de huidige vloertegels met opmaak (III-3) bevindt zich ophogingspakket III-1, een heterogene bruine leemlaag met baksteen- en kalkmortelbrokjes (Figuur 43).

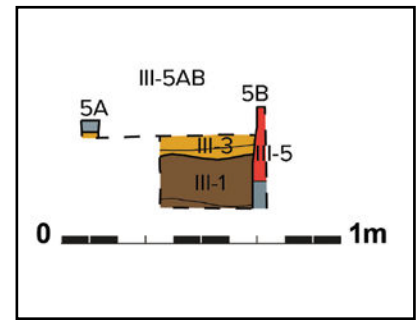

Fig. 43. Profiel 5AB, zone II.

Afb. 13. Profiel 5AB, zone III (fout op fotobord).

4.1.3. Genese en bewaring van de bodems

Sint-Denijs-Boekel bevindt zich op de grens van de zandleem- en de leemstreek van Zuid-Oost-Vlaanderen (Figuur 7). De bodemtypekaart (Figuur 16) toont voor de dorpskern van Sint-Denijs-Boekel een bebouwde zone (OB) omgeven door gronden die voornamelijk bestaan uit droge leembodems met textuur B-horizont (Aba0), maar ook gedeeltelijk uit matige droge leembodems zonder profiel (Acp) en natte leembodems zonder profiel (Ahp). Het projectgebied zelf bevindt zich in een sterk antropogeen verstoord gebied, enkel in zone II werd de natuurlijke bodem aangesneden.

4.1.3.1. Bewaring van de bodems of andere complexen van aardkundige eenheden

Binnen de kerk (zone III) zijn er geen natuurlijke bodems te verwachten op geringe diepte. De natuurlijke sequenties, dieper gelegen, liggen buiten het bereik van de geplande werken. Ook voor de werken aan de westelijke zijde buiten de kerk (zone I), bevindt de natuurlijke bodem zich dieper dan de verstoring. Gezien de verstoringdiepte aldus in zone I en zone III beperkt bleef, betekent dit dat de opgraving zich nog bevond in antropogene lagen. Enkel in zone II, de sleuf aan de zuidoosthoek van de kerk, werd de moederbodem aangesneden. De natuurlijke bruingleleembodem (C-horizont met leemtextuur) bevond zich op sommige plaatsen reeds op 40 - 50cm onder het maaiveld. Mogelijk impliceert de beperkte dikte van de kerkhofgrond een afgraving en/of nivellering van het kerkhof in het verleden.

4.1.3.2. Effecten van de aanwezige bodems en sedimenten op de bewaring van de archeologische site en de archeologische artefacten daarbinnen

De geplande werken in zone I en zone III gingen niet diep genoeg om oudere middeleeuwse sporen aan te treffen. Behalve enkele bakstenen structuren in zone I bleef de verstoring beperkt tot postmiddeleeuwse ophogingslagen. De natuurlijke bodem bevindt zich voor beide zones buiten het bereik van de geplande werken. In zone II werd de moederbodem wel aangesneden. Oudere begravingen bevinden zich hier op geringe diepte onder het maaiveld.

4.1.3.3. Referentie aan gelijkaardige bodems en andere complexen van aardkundige eenheden op gekende archeologische sites

In de dorpskern van Sint-Denijs-Boekel zijn geen andere opgravingen gekend. De aanwezigheid van louter antropogene bodems binnen een kerk is echter geen zeldzaamheid, verschillende opgravingen in kerken toonden reeds aan dat er steeds sprake is van een sterke antropogene impact op het bewaarde bodemarchief. Op kerkhoven betreffen de bovenste lagen regelmatig verstoord kerkhofgrond en/of ophogingslagen.

4.2. BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENSPREIDING

Tijdens de opgraving zijn in totaal voor de drie zones 32 sporen geregistreerd, waarvan 9 sporen binnen zone I, 16 sporen en 2 begravingen in zone II en 5 sporen in zone III (Figuur 44). De in totaal **32 individuele sporen** konden na interpretatie ondergebracht worden in **25 contexten** (= spoorcombinaties). Hiervan behoren 8 contexten tot zone I, 14 contexten tot zone II en 3 contexten tot zone III. Qua interpretaties zijn de spoorcombinaties te identificeren als: 7 muren, 1 vloer, 7 lagen (5 ophogingslagen en 2 opmaaklagen), 2 HFI's (*horizontal featured interface*), 5 kuilen, 2 inhumatiegraven en 1 uitbraakspoor. Er konden geen archeologische structuren worden gevormd.

4.2.1. Zone I

Zone I omvat de werken aan de westelijke zijde van de kerk, deze kenden een minimale verstoring van de ondergrond.

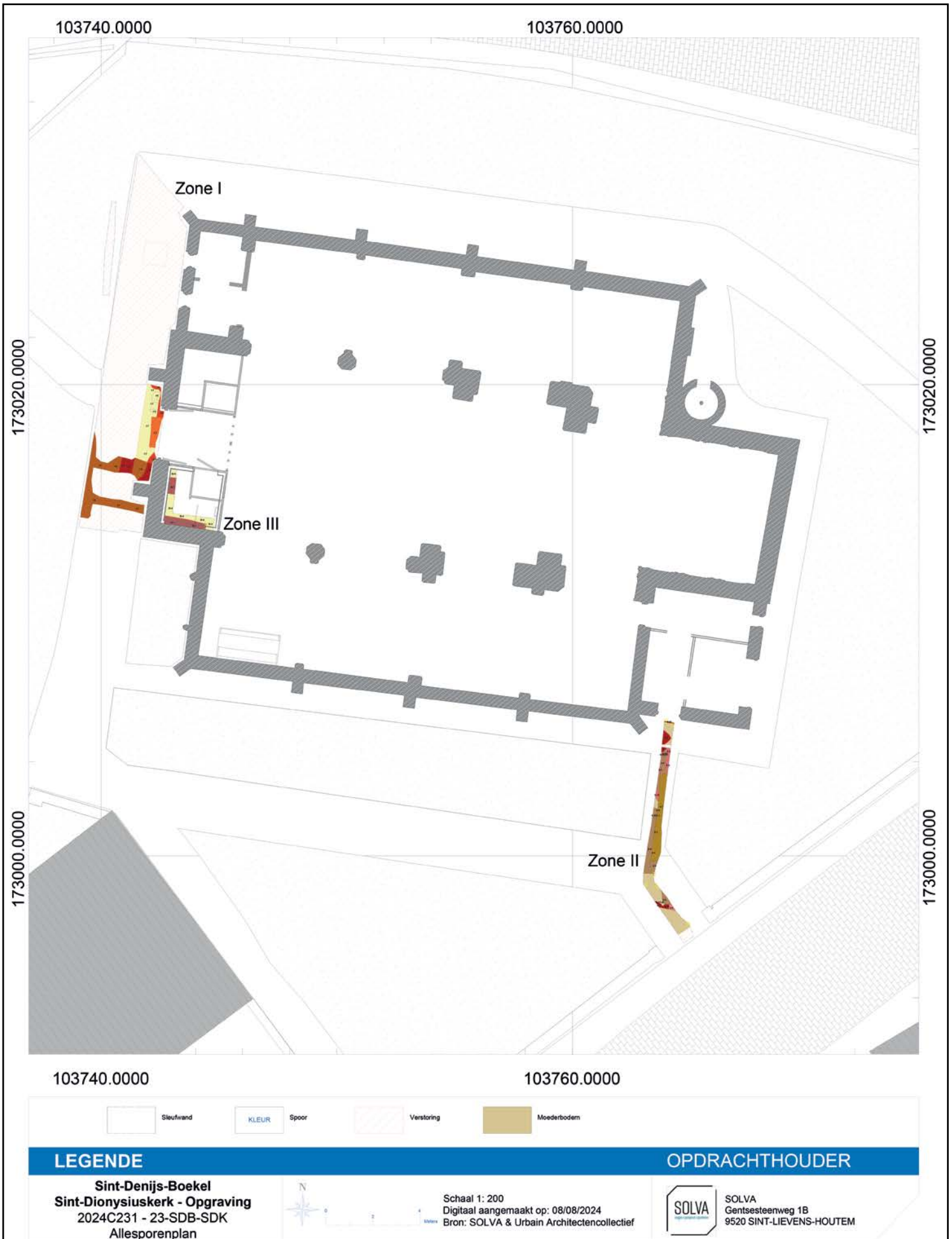

Fig. 44. Niet gefaseerde allesporenkaart grondplan A met aanduiding van de profielen (digitaal aangemaakt op 08/08/2024).

Afb. 14. Zone I na het machinaal verwijderen van het kerkhofpad en de manuele uitgraving van twee sleuven. In een latere fase werd de betonplaat voor de ingang van het westportaal uitgebroken (zie afb. 8).

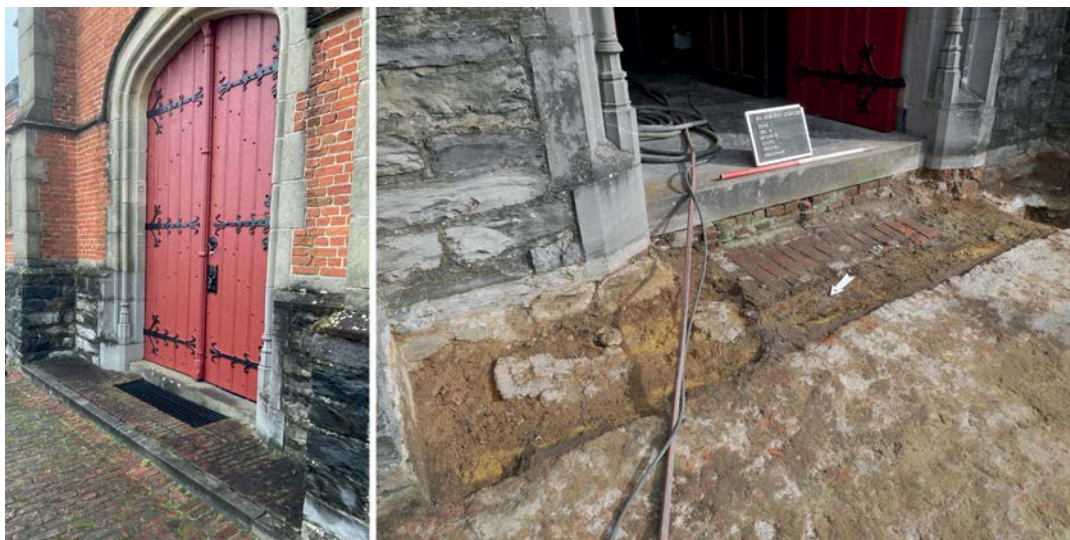

Afb. 15. Detail van de aangetroffen sporen uit zone I.

Voor de afvoer van het regenwater kon het tracé van een oude regenwaterafvoer gebruikt worden. De verstoring bleef dus beperkt tot de aanleg van de helling voor rolstoelgebruikers waarvoor een bestaande trede van de kerk verwijderd werd. Hierbij kon op grondplan A hoofdzakelijk de mortel- en opmaaklaag I-6 van de verwijderde bakstenen trede worden vastgesteld. Een bakstenen vloertje (I-3) vormde de bodem van de ingewerkte rooster van de trede (Afbeelding 16).

Voor de uitgraving van de funderingszool voor de helling en voor de twee aansluitingen tussen de afvoer van het regenwater naar de nieuwe sanitaire ruimte werd het volledige bakstenen

pad aan het westportaal verwijderd. Hieronder bevond zich een betonplaat die deels werd uitgebroken. Enkel voor de twee rioolaansluitingen werd voldoende verdiept onder deze verstoring. Onder de betonfundering bevindt zich een homogene bruine ophogingslaag met vrij veel baksteen- en kalkmortelbrokjes. Ophoging I-5 kan vermoedelijk in verband gebracht worden met de aanleg van het kerkhofpad en/of met de bouwwerken of verbouwingen in de 20ste eeuw (in de periode 1901 - 1902 werd het westportaal toegevoegd / tussen 1974 - 1977 werd de kerk volledig gerestaureerd⁴⁹).

Afb. 16. Toegang aan het westportaal voor en na het verwijderen van de eerste traptrede.

In één rioleringsleuf werden twee bakstenen muurtjes aangesneden. I-1 bestaat uit één rij bakstenen met afmetingen van 23x12x5,5cm ingebed in een vrij zachte lichtgeelbruine kalkmortel met kalkstippen. Mogelijk vormde I-1 een oudere traptrede waarbij I-2 bestaande uit baksteenbrokken de fundering vormde van de volgende traptrede. De sleuf geeft echter een te beperkt inzicht om conclusies te trekken.

Afb. 17. Bakstenen muurtje (of vloer) I-1 met fundering van baksteenbrokken I-2, binnen ophoging I-5.

⁴⁹Debackere 2003, 13-31; Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

Afb. 18. Natuurstenen fundering I-4 van het westportaal, gebouwd in 1901 - 1902.

Door de aansluiting naar de nieuwe sanitaire ruimte werd zicht verkregen op de natuurstenen fundering I-4 van het voorportaal (Afbeelding 18). De kalkstenen liggen ingebed in een zeer harde kalkmortel met een weinig aantal baksteenbrokjes. De aanbouw van dit westportaal gebeurde tijdens de grote bouwcampagne van 1901 - 1902.

4.2.2. Zone II

Zone II is de ongeveer 30cm brede sleuf aan de zuidoosthoek van de kerk onder het huidige kerkhofpad, lopend van de sacristie tot aan de kerkhofmuur. Hier kon tot ca. 60cm verdiept worden waarbij meerdere sporen aan het licht zijn gekomen.

Afb. 19. Zone II onder het kerkhofpad lopend van aan de sacristie.

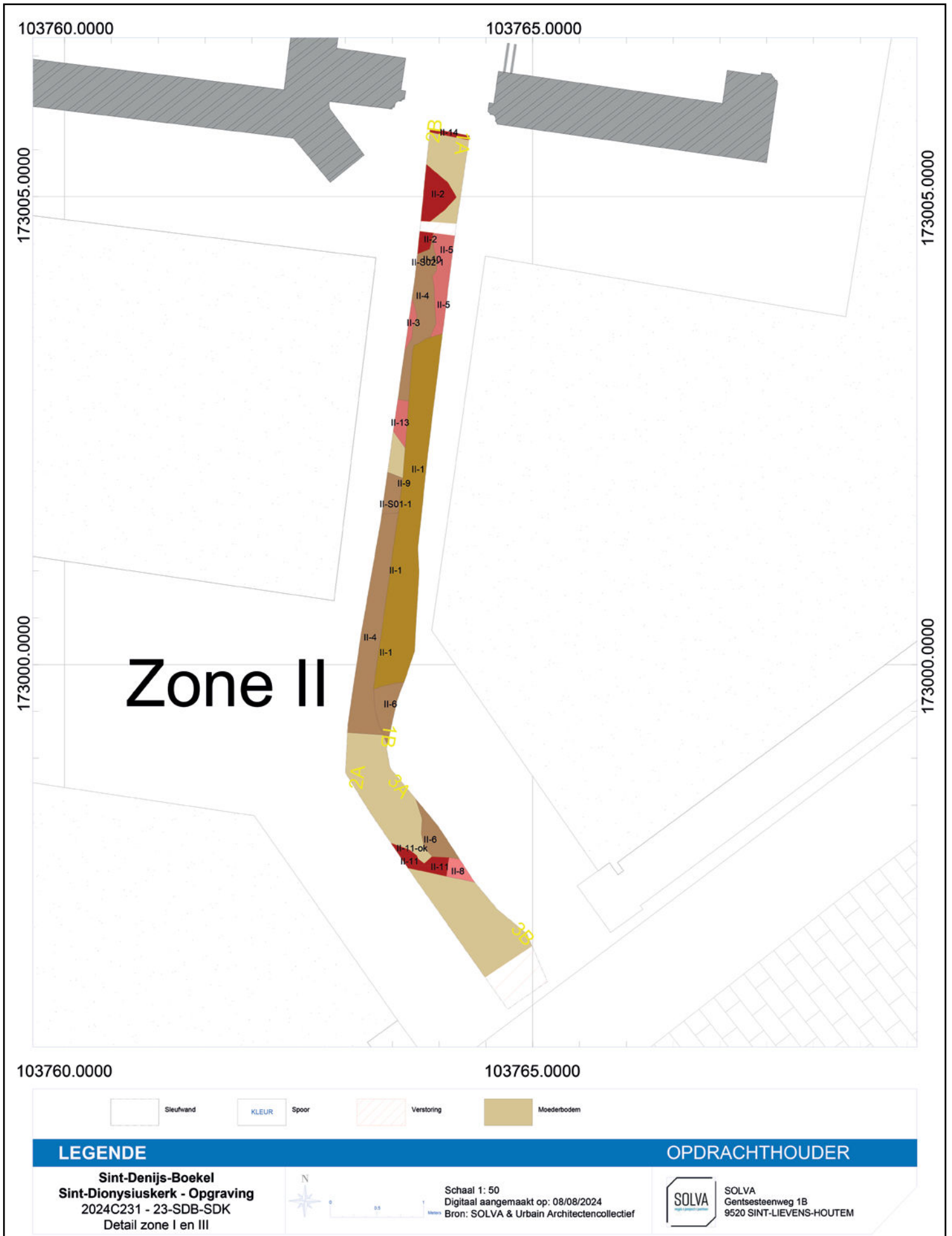

Fig. 46. Niet gefaseerde allesporenkaart grondplan A, zone II - detail (digitaal aangemaakt op 08/08/2024).

4.2.2.1. Muren

Aan de noordkant van de sleuf werd de bakstenen fundering van de steunbeer aangesneden. Fundering II-2 bestond uit baksteenbrokken (11,5x5,5cm) ingebed in een vrij harde bruingele kalkmortel met kalkstippen. Een weinig menselijk botmateriaal zat in de mortel vervat, waarschijnlijk van het doorsnijden van oudere begravingen tijdens de bouwwerken. Naar het plan van architect Vaerwyck uit 1898 kan deze steunbeer gedateerd worden in de 16de eeuw (Figuur 23). De uitbreiding van de Sint-Dionysiuskerk naar een kruisvorm met twee dubbele kruisarmen kan mogelijk ook reeds in de 15de eeuw geplaatst worden, na de brandstichting door de Gentenaars in 1453. Maar veelal wordt de bouw van de twee noordelijke en zuidelijke dwarskapellen gedateerd op het einde van de 16de - begin 17de eeuw, na de beeldenstorm van 1566.⁵⁰

Tevens aan de noordzijde van de sleuf werd zicht verkregen op de natuurstenen fundering van de sacristie. Fundering II-14, bestaande uit kalkstenen en een weinig aantal baksteenbrokjes ingebed in een harde kalkmortel, dateert net als I-4 uit de grote verbouwcampagne van 1901 - 1902.

Afb. 20. Hoek van de bakstenen fundering II-2 van de zuidoostelijke steunbeer.

Aan het zuidelijke uiteinde van de sleuf werd een dun ondiep gefundeerd bakstenen muurtje aangesneden, grotendeels uitgebroken. De kerkhofgrond II-4 werd niet aangetroffen ten zuiden van dit muurtje. Muur II-11 is opgebouwd uit bakstenen van 22x10,5x5,5cm ingebed in een harde witgrijze kalkmortel met kalkstippen. Vermoedelijk betreft het hier een vroegere kerkhofmuur. De muur kent een oost-west oriëntatie, parallel met de kerk. De huidige kerkhofmuur heeft een noordoost-zuidwest verloop en bakent een groter areaal af. In het uitbraakspoor II-8 van deze vroegere kerkhofafbakening werden twee rood lokaal gedraaide scherven van een vergiet aangetroffen, te dateren na 1500.

⁵⁰Debackere 2003, 11-13; Somers & Verfaillie 2013, 8.

Afb. 21. Zicht op fundering II-14 van de in 1901 - 1902 aangebouwde sacristie.

Afb. 22. Mogelijk oudere kerkhofmuur II-11.

4.2.2.2. Begravingen

Onder het huidige kerkhofwegeltje bevindt zich de kerkhoflaag II-4, een donkerbruin leempakket met houtskool-, baksteen-, kalkmortel- en leisteeninclusies. Voor een oude begraafplaats betreft het eerder een ondiepe kerkhofgrond, reeds voor 1096 zou er een kapel hebben gestaan die uitgebreid werd tot kerk in de jaren 1096 - 1108⁵¹. Het aantal aangetroffen los menselijk bot wijst daarentegen wel op een intensieve begraving doorheen de tijd waardoor een dikker kerkhofgrondpakket en diepere begravingen zouden kunnen verwacht worden. Mogelijk impliceert de beperkte dikte van de kerkhofgrond een afgraving en/of nivellering van het kerkhof in het verleden.

In de sleuf werden twee inhumatiebegravingen aangesneden. Beide zijn west-oost georiënteerd, namelijk met het hoofd naar het westen volgens de christelijke traditie. Zo kon de overleden persoon op de dag van de wederopstanding Christus zien komen vanuit het Oosten. De 20ste-eeuwse zerken liggen hier nu noord-zuid en zuid-noord georiënteerd. De twee aangetroffen begravingen zijn verstoord en bevinden zich nog grotendeels buiten de sleuf. Van begraving S01-1 werd enkel het bekken opgegraven, de (boven)benen zijn vergraven door de oversnijding van kuil II-1. Het bovenlichaam bevindt zich buiten de sleuf. Het skelet is op zijn rug begraven, vingerkootjes van beide handen bevinden zich midden het bekken. De aflijning van de grafkuil II-9 was duidelijk herkenbaar, een kistnagel wijst op een begraving in een kist. Speldjes die zouden wijzen op een lijkwade werden niet aangetroffen.

Afb. 23. Begraving S01-1, enkel het bekken bevindt zich binnen de sleuf. De benen zijn afwezig door oversnijding van kuil II-1.

Van begraving S02-1 kon enkel een deel van de onderbenen worden opgegraven. De onderbenen en voeten zijn verstoord door kuil II-5. Het rechterbovenbeen loopt verder door buiten de sleuf, de linkerzijde van het graf is echter verstoord door de bakstenen fundering II-2. Aangezien de bouw van dit gedeelte van de kerk gedateerd wordt rond de 16de eeuw, betreft het hier een oudere begraving. Het skelet is op de rug begraven binnen grafkuil II-10, mogelijk betreft het ook een kistbegraving.

Afb. 24. Begraving S02-1, de voeten zijn verdwenen door oversnijding van kuil II-5. Het skelet wordt ook deels verstoord door fundering II-2.

Afb. 25. Het rechterbovenbeen loopt duidelijk verder binnen het profiel.

4.2.2.3. Kuilen

De kerkhofgrond II-4 wordt sterk geroerd door meerdere kuilen: binnen de sleuf werden naast de twee grafkuilen (II-9 en II-10) ook vijf ongedefinieerde kuilen (II-1, II-3, II-5, II-12 en II-13) herkend. Door het ontbreken van dateerbaar materiaal is het moeilijk de kuilen in de tijd te plaatsen.

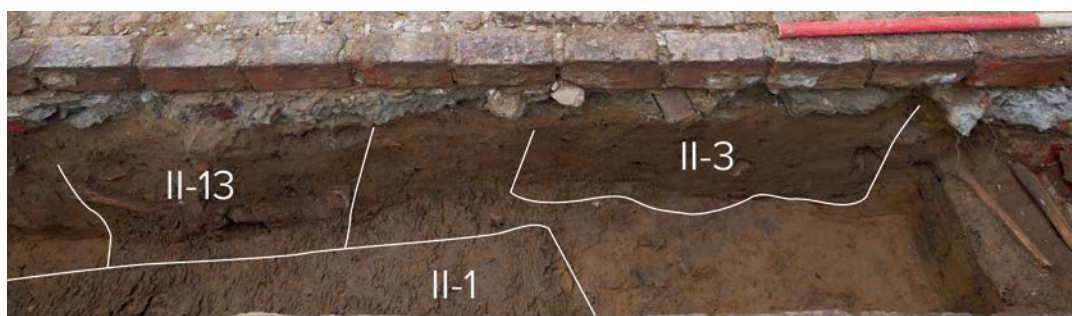
Bij het afgraven van de smalle sleuf waren de aflijningen niet direct duidelijk, de kuilen konden voornamelijk herkend worden in de profielen van de sleuf. In het oostelijk profiel 1AB zitten kuilen II-1 en II-5 (Figuur 40). Ongeveer in het midden van de sleuf ligt kuil II-1, vermoedelijk de rand van een grote vergraving binnen het kerkhof. Kuil II-1 doorsnijdt begraving S01-1 (grafkuil II-9) en bevat veel versmeten menselijk bot en kistnagels. Aangezien tijdens het afgraven het onderscheid tussen de kerkhofgrond II-4 en kuil II-1 niet duidelijk was, zijn het los menselijk botmateriaal (78 fragmenten) en de metalen vondsten (14 ijzeren kistnagels) allemaal onder spoor II-1 verzameld. Opvallend is wel het groot aantal los menselijk botmateriaal voor deze kleine sleuf. Het wijst enerzijds op een intensieve begraving rond de kerk en anderzijds op het sterk vergraven van de kerkhofgrond. Kuil II-1 heeft een donkerbruine leemvulling met houtskool-, baksteen-, kalkmortel- en leisteenbrokjes en -spikkels. Naast het menselijk

Afb. 26. Kuil II-5 in profiel 1AB, detail.

bot werd ook één wandscherf middeleeuws lokaal grijs aardewerk aangetroffen. Kuil II-1 doorsnijdt de kuil II-5 die op zijn beurt begraving S02-1 verstoort (Afbeelding 24). Kuil II-5 heeft een bruingrijze leemopvulling met een weinig aantal houtskool-, baksteen- en kalkmortelinclusies. Ook hierin werden drie menselijke botfragmenten en twee kistnagels aangetroffen van verstoorde begravingen.

In het westelijk profiel 2AB kunnen drie kuilen herkend worden (Figuur 42). Kuilen II-3 en II-13 lijken in doorsnede rechthoekig te zijn met een opvulling van donkerbruine leem met zeer weinig inclusies van houtskool, baksteen, kalkmortel en leisteen. In de opvulling bevinden zich ook een weinig aantal kleine fragmentjes van menselijk bot, van het doorsnijden van oudere begravingen. Kuil II-12 kent een bruin lemen opvulling met zeer weinig houtskool-, baksteen-, kalkmortel- en leisteenspikkels.

Afb. 27. Kuilen II-3 en II-13 aangeduid op een detail van profiel 2AB.

Afb. 28. Kuil II-12 aangeduid op detail van profiel 2AB.

De functie van de kuilen is moeilijk te bepalen, aangezien enkel één uiteinde werd aangesneden. Hun grootte, omvang en diepte is bijgevolg ongekend. Het valt bijvoorbeeld niet uit te sluiten dat de kuilen II-3 en II-13 mogelijk ook grafkuilen betreffen. Kuil II-1 daarentegen is groter dan de andere kuilen en is misschien in verband te brengen met leemontginning. Ontginningskuilen op kerkhoven werden ook reeds op andere opgravingen vastgesteld. Tijdens de opgravingen op de markt van Lede in 2017 - 2018 tekenden zich tussen de begravingen twee mogelijke extractiekuilen af.⁵² Ook tijdens het proefputtenonderzoek in 2022 op het kerkplein van Erondegem werd een vermoedelijke 15de-eeuwse extractiekuil geregistreerd die oudere begravingen doorsneet. Mogelijk werd deze kuil gegraven om het fijne zand te ontginnen. Hier kon bovendien worden vastgesteld dat in het midden van de 19de eeuw een nivellering van het kerkhof heeft plaats gevonden, dit in het kader van de uitbreiding van de kerk.⁵³

⁵²Bradt 2023, 122.

⁵³Verbeke, De Graeve & De Maeyer 2023, 93.

4.2.3. Zone III

Zone III ten slotte is de sleuf binnen het zuidwestelijk voorportaal van de kerk. Deze aanbouw dateert uit de bouwcampagne van 1901 - 1902. Voor de nieuwe sanitaire ruimte werden twee kleine sleufjes van zo'n 25cm diep onder het vloerniveau gegraven. Onder de huidige natuurstenen vloertegels bevindt zich een opmaak van zavel en geelbruine leem (III-3). Daaronder bevindt zich een bruin lemen ophogingspakket met vrij veel baksteen- en kalkmortelbrokjes en -brokken. Ophoging III-1 bevatte vijf fragmentjes van menselijk bot en één kistnagel, vermoedelijk door verstoring van begravingen en/of de nog mogelijk aanwezige onderliggende kerkhofgrond. Daarnaast werd ook een vloertegel (14x13x2,2cm), daktegelfragment en een fragment van een Romeinse dakpan met opstaande rand (*tegula*) ingezameld. Vermoedelijk kan deze ophoging/nivellering met de bouwcampagne van 1901 - 1902 in verband worden gebracht.

De bepleisterde bakstenen muur van het voorportaal kent een fundering van drie rijen bakstenen in staand verband met eronder een natuurstenen constructie (III-5). Er is geen insteek langs de muur te zien.

Afb. 29. De sleufjes in het voorportaal van de kerk, zone III.

Afb. 30. Fundering III-5 van de kerkmuur uit 1901-1902.

4.2.4. Behoud in situ

Aangezien de geplande werken een minimale verstoring van de ondergrond kenden, bevinden de oudere fases en sporen zich nog *in situ*. Zowel in zone I als zone III worden de (mogelijke) onderliggende sporen nog afgedekt door een ophogingslaag, respectievelijk I-5 en III-1. In zone II werd de moederbodem wel op sommige plaatsen aangesneden. De diepte van de verschillende kuilen en de kerkhofgrond II-4 werd echter niet overal bereikt. In zone II werd beslist om inhumatie S01-1 niet uit te halen/in te zamelen. Aangezien de begraafing zich dieper dan de verstoring bevond, kon het blootgelegde bekken terug afgedekt worden met plastic en voldoende grond om als buffer te dienen. De bovenbenen zijn reeds verstoord door kuil II-1 en het bovenlichaam bevindt zich buiten de sleuf. Door het bekken *in situ* te bewaren blijft dit skelet nagenoeg in zijn volledigheid bewaard voor eventueel latere opgraving.

De onderzochte zones zijn bijgevolg niet vrij van archeologische sporen, er is nog erfgoed aanwezig.

4.3. BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN

4.3.1. Beschrijving van de analysemethoden en -technieken

De vondsten werden tijdens het terreinwerk doormiddel van een uniek volgnummer (inventarisnummer) gekoppeld aan een individueel laagnummer. Op die manier is er een dubbele controle waardoor het foutenpercentage tijdens het inzamelen van de vondsten bijna volledig kan gereduceerd worden. Bij de analyse werden de vondsten per laagnummer (spoorniveau) ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. Deze databank voorziet een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank

laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. Het aardewerk werd in technische groep onderverdeeld, en nadien per vorm geteld. Voor de datering van het aardewerk wordt steeds de volledige spoorcombinatie (= context) in ogenschouw genomen. Het metaal is gedroogd en ingepakt volgens de regels van de kunst.

4.3.2. Beschrijving van de vondsten

De werken bleven beperkt tot het uitgraven van de rioolaansluitingen en wachtbuizen, en een verdieping voor de funderingszool van de helling voor rolstoelgebruikers. De ondiepe verstoringen en/of de aard van de sporen hadden tot gevolg dat er slechts een zeer beperkt aantal vondsten zijn gerecupereerd. Een overzicht van de determinatie van de vondsten is terug te vinden in de lijst in bijlage.

In totaal werden drie aardewerkscherven, 19 metalen vondsten (waarvan 18 ijzeren kistnagels), 90 fragmenten los menselijk bot en vijf stukken bouwmetaal (waaronder één fragment van een Romeinse *tegula*) verzameld. Daarnaast werden nog vier baksteenstalen van verschillende muurstructuren en twee houtskoolstalen ingezameld. Zie bijlage 2.

4.3.3. Analyse van de typologische, chronologische en ruimtelijke indeling van de vondsten

Gezien het zeer kleine vondstenbestand onder andere ten gevolge van de aard van de werken (beperkte ingreep in de bodem) is dit voor deze opgraving weinig relevant. In hoofdstuk 4.2 zijn de verschillende relevante vondsten vermeld en/of besproken in relatie tot de contexten (spoorcombinaties) waarin deze zijn gevonden.

05 | DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

5. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

5.1. DATERING

5.1.1. Relatieve datering op basis van het sporenbestand en vondstenbestand

De ophogings-/nivelleringslagen I-5 en III-1 kunnen vermoedelijk dateren uit de grote bouwcampagne van 1901 - 1902 of een latere restauratie-/bouwphase. In zone I kunnen bakstenen structuren I-1 en I-2 met een oudere toegangstrap in verband worden gebracht.

De kerkhofgrond II-4 in zone II wordt geroerd door verschillende kuilen, waarvan sommige mogelijk ook nog grafkuilen betreffen. Kuil II-1 vormt echter een grotere uitgraving met veel versmeten menselijk bot en kistnagels, waardoor eerder wordt gedacht aan een extractiekuil om leem te ontginnen. Door het ontbreken van dateerbaar materiaal kunnen de aangesneden kuilen en de kerkhofgrond II-4 niet gedateerd worden. De twee west-oost georiënteerde inhumaties worden verstoord door latere uitgravingen. Begraving S02-1 wordt tevens doorsneden door de fundering II-2, bestaande uit baksteenbrokken, dat gedateerd wordt rond de 16de eeuw. De uitbraak II-8 van de vroegere kerkhofafbakening II-11 kan gedateerd worden na 1500 op basis van twee rood lokaal gedraaide scherven van een vergiet.

5.1.2. Absolute datering op basis van vondsten

Het weinige aardewerk, in totaal drie scherven, en het ontbreken van ander dateerbaar materiaal laat niet toe om dateringen van bepaalde sporen hierop te baseren.

5.1.3. Absolute datering op basis van natuurwetenschappelijke dateringstechnieken

Er werden geen natuurwetenschappelijke dateringstechnieken uitgevoerd. In het kader van het huidige onderzoek was de wetenschappelijke relevantie te beperkt, aangezien er ook geen duidelijk beeld kon bekomen worden van de functie en onderliggende verbanden van sporen en muren.

5.1.4. Absolute datering op basis van historische bronnen

Enkele sporen kunnen gelinkt worden met de verschillende bouwcampagnes doorheen de bouwgeschiedenis van de Sint-Dionysiuskerk.

Fundering II-2 van een steunbeer kan mogelijk gedateerd worden in de 16de eeuw - begin 17de eeuw, wanneer de kerk in kruisvorm vergroot wordt na de beeldenstorm van 1566. Sommige onderzoekers veronderstellen dat de kruisvorm ouder kan zijn en dat de bouw reeds plaatsvond na de brandstichting door de Gentenaars in april 1453.⁵⁴

De ophogings-/nivelleringslagen I-5 en III-1 kunnen mogelijk in verband worden gebracht met de grote bouwcampagne van 1901 - 1902. Net als de natuurstenen fundering I-4 van het westportaal en fundering II-14 van de sacristie, beide uitbreidingen werden aangebouwd in 1901 - 1902.⁵⁵

5.1.5. Tafonomische opbouw en formatie van de archeologische site

De Sint-Dionysiuskerk te Sint-Denijs-Boekel werd doorheen de geschiedenis meerdere keren verbouwd en vergroot.⁵⁶ De laatste grote bouwcampagne dateert van 1901 - 1902,

⁵⁴ Debackere 2003, 11-13; Somers & Verfaillie 2013, 8.

⁵⁵ Debackere 2003, 13-31.

⁵⁶ Zie hoofdstuk 3.2.3.

waarbij het schip van de kerk werd verlengd en verbreed, het westportaal met doopkapel werd toegevoegd en een nieuwe sacristie en traptoren werden aangebouwd. In de jaren 1974 - 1977 werd de kerk nogmaals volledig gerestaureerd. Vanaf dan is er niets of nauwelijks meer gewijzigd aan de kerk en het bodemarchief. Het kerkhof is nog steeds in gebruik.

Aangezien de verstoringsdiepte van de geplande werken beperkt bleef binnen zone I en zone III, bevinden we ons hier nog in de postmiddeleeuwse pakketten. Oudere sporen zijn hieronder waarschijnlijk nog bewaard. In zone II, de sleuf doorheen het kerkhof aan de zuidoostkant, werden meerdere kuilen, begravingen en een oudere kerkhofmuur doorsneden. Ook de moederbodem werd op enkele plaatsen aangesneden, de ondiepe kerkhofgrond impliceert mogelijk een afgraving en/of nivellering in het verleden. Dit kon bijvoorbeeld vastgesteld worden voor Erondegem, waar in het midden van de 19de eeuw een nivellering van het kerkhof heeft plaats gevonden in het kader van de uitbreiding van de kerk.⁵⁷ De functie en datering van de kuilen in zone II zijn moeilijk te bepalen, mogelijk vormen sommige kuilen grafkuilen, een andere kuil is vermoedelijk een extractiekuil.

5.2. SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

5.2.1. Besluit: gemotiveerde interpretatie van de spoorcombinaties en vondsten

Kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Door hun specifieke functie zijn ze direct te linken aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling en gaan vaak terug naar de kiemen ervan. Voor Sint-Denijs-Boekel is dit niet anders: delen van de huidige Sint-Dionysiuskerk gaan terug tot de 13de eeuw. Van de vroeggotische kerk is immers nog de viering en het middenkoor in Doornikse kalksteen bewaard, te dateren in het derde kwart van de 13de eeuw. Over de vroegste geschiedenis van Sint-Denijs-Boekel is weinig historisch bronmateriaal overgeleverd. Ook de oudste historische kaarten geven weinig informatie over Sint-Denijs-Boekel en enig ander archeologisch onderzoek in de dorpskern ontbreekt. Op het projectgebied, een verhevenheid binnen het landschap, zou reeds op het einde van de 10de eeuw een kapel hebben gestaan. De vroegste vermelding echter dateert uit 1108, waarbij de kapel als afhankelijkheid van het '*altare de Sualma*' wordt genoemd.⁵⁸ Sindsdien kunnen we spreken van een continu gebruik van het projectgebied als kerk met omliggend kerkhof. Bij archeologisch onderzoek in kerken biedt zich aldus de mogelijkheid aan om oudere bouwfasen aan te treffen en te dateren, wat bij uitbreiding dus ook nieuw inzicht kan verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Daarnaast kunnen binnen en rond de kerk begravingen aangetroffen worden, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen. Door de ondiepe verstoring van de geplande werken werd echter een beperkt aantal archeologische sporen aangesneden, hoofdzakelijk te situeren in de postmiddeleeuwen. De beperkte oppervlakte bemoeilijkt bovendien een eventueel ruimtelijk inzicht in de aangetroffen (muur)structuren en sporen. De huidige onderzoeksresultaten blijven aldus beperkt maar kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk. Daarenboven toont het onderzoek aan dat oudere sporen nog te verwachten zijn.

In zone I, de sleuf aan het westportaal, werd de eerste traptrede aan de ingang van de kerk uitgebroken. Hieronder kon de opmaaklaag I-6 van deze trede en de bakstenen vloer I-3 van het putrooster worden geregistreerd. Onder het pad voor het westportaal bevindt zich een betonnen fundering, deels uitgebroken voor de rioolaansluitingen en de funderingszool van

⁵⁷ Verbeke, De Graeve & De Maeyer 2023, 93.

⁵⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

de helling. De betonnen plaat is gelegen op de ophogings-/nivelleringslaag I-5, vermoedelijk in verband te brengen met de bouwcampagne van 1901 - 1902. Een bakstenen structuur vormde mogelijk een vroegere traprede I-1 met fundering I-2 van de volgende traprede. De sleuf geeft echter een te beperkt inzicht om hierover verdere conclusies te trekken. Binnen de ruimte van het zuidelijke westportaal, in zone III, bevindt de verstoring van de werken zich nog binnen de postmiddeleeuwse ophogings-/nivelleringslaag III-1. Het voorportaal werd aangelegd in 1901 - 1902, wat hoogstwaarschijnlijk ook de datering vormt van deze ophoging.

De uitgraving van een wachtbuis doorheen het kerkhof aan de zuidoosthoek van de kerk leverde meer archeologische resultaten op. In zone II werd de kerkhofgrond II-4 doorsneden, die doorliep tot het bakstenen muurtje II-11 aan de zuidkant van de sleuf. Muur II-11 vormt wellicht een oudere kerkhofmuur, dat een parallel verloop kent met de kerk en een kleiner kerkhofareaal lijkt af te bakenen. In het uitbraakspoor II-8 van deze vroegere kerkhofafbakening werden twee rood lokaal gedraaide scherven van een vergiet aangetroffen, te dateren na 1500. De ondiepe kerkhofgrond impliceert mogelijk een afgraving en/of nivellering in het verleden. De kerkhofgrond blijkt daarenboven sterk geroerd door meerdere kuilen, waarvan de uitgravingen duidelijk werden in de geregistreerde profielwanden. Opvallend is het groot aantal ingezameld los menselijk botmateriaal voor deze kleine sleuf. Het wijst enerzijds op een intensieve begraving rond de kerk en anderzijds op het sterk vergraven van de kerkhofgrond. De twee aangetroffen *in situ* inhumaties, beide west-oost georiënteerd, zijn verstoord door een kuiloversnijding. Aangezien het een smalle sleuf betreft, blijft het inzicht beperkt en kan de functie van de kuilen moeilijk achterhaald worden. Door het ontbreken van dateerbaar materiaal kunnen de kuilen tevens moeilijk geplaatst worden in de tijd. Het valt niet uit te sluiten dat sommige van de aangesneden uitgravingen ook grafkuilen vormen. Een grotere uitgraving, kuil II-1, zou wellicht een ontginningskuil voor leem kunnen zijn.

De bakstenen fundering II-2 van de steunbeer van de zuidoostelijke zijkapel werd blootgelegd aan de noordzijde van de sleuf. De uitbreiding van de Sint-Dionysiuskerk naar een kruisvorm met twee dubbele kruisarmen wordt veelal gedateerd op het einde van de 16de eeuw - begin 17de eeuw, na de beeldenstorm van 1566. De aanbouw van deze zuidelijke dwarskapel kan mogelijk ook reeds in de 15de eeuw geplaatst worden, na de brandstichting door de Gentenaars in 1453. De fundering doorsneed de begraving S02-1 (grafkuil II-10), die dus ouder is.

5.2.2. Bevindingen ten opzichte van de resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek

Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

5.2.3. Gemotiveerde verwachting ten aanzien van de aanwezigheid en aard van archeologisch erfgoed

De opgraving heeft aangetoond dat er binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk archeologische sporen te verwachten zijn. Gezien de ondiepe verstoring van de geplande werken bevond het aangelegd archeologisch vlak in zone I en zone III zich nog binnen de postmiddeleeuwse ophogingspakketten. Te verwachten valt dat hieronder oudere sporen bewaard zijn. In zone II blijkt de oorspronkelijke kerkhofgrond niet zo'n dik pakket te vormen, de moederbodem werd reeds op enkele plaatsten aangesneden. De aangetroffen inhumaties zijn allen verstoord door latere uitgravingen of grafkuilen. Begraving S02-1 werd doorsneden door de vermoedelijke 16de-eeuwse fundering II-2, wat aantoont dat oudere graven nog te verwachten zijn.

5.2.4. Belang en de betekenis van de archeologische site binnen de bestaande kennis

Historische kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde én onderzoekspotentieel. Ze zijn door hun specifieke functie direct gelinkt aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling. Voor Sint-Denijs-Boekel is dit het eerste archeologische onderzoek binnen de dorpskern. Door de ondiepe verstoring van de geplande werken werd echter een beperkt aantal archeologische sporen

aangesneden, bovendien hoofdzakelijk te situeren in de postmiddeleeuwen. De beperkte oppervlakte bemoeilijkt bovendien een eventueel ruimtelijk inzicht in de aangetroffen (muur) structuren en sporen. De huidige onderzoeksresultaten blijven aldus beperkt maar kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk. Het onderzoek toont bovendien aan dat oudere sporen nog te verwachten zijn.

5.2.5. Afbakening van zones waar geen archeologisch erfgoed aanwezig is

Het projectgebied, de Sint-Dionysiuskerk met omliggend kerkhof, bevindt zich in een sterk antropogeen verstoord gebied. Binnen het opgravingsareaal werden geen zones aangetroffen waar geen archeologisch erfgoed meer aanwezig was. Binnen de kerk zijn er geen natuurlijke bodems te verwachten op geringe diepte. De natuurlijke sequenties, dieper gelegen, liggen buiten het bereik van de geplande werken. Ook buiten de kerk, in zone I, bevond de moederbodem zich buiten het bereik van de verstoring. In zone II werd de natuurlijke bodem deels aangesneden. Er is dus overal binnen het projectgebied nog archeologisch erfgoed te verwachten.

5.3. DE ONDERZOEKSVRAGEN EN ONDERZOEKSDOELEN BEANTWOORD

- Zijn er oudere fasen detecteerbaar die de huidige kerk voorafgaan?

De beperkte oppervlakte en ondiepe verstoring van de geplande werken laat niet toe oudere bouwvolumes te reconstrueren. In zone I werd een mogelijke oudere bakstenen toegangstrap aangesneden, de sleuf geeft echter een te beperkt inzicht om conclusies te trekken. De bakstenen fundering van de zuidoostelijke steunbeer in zone II kan gesitueerd worden bij de uitbreiding van de Sint-Dionysiuskerk naar een kruisvorm met twee dubbele kruisarmen na de beeldenstorm van 1566 of na de brandstichting van de kerk in 1453.

- Is het mogelijk om aan de hand van terreinwaarnemingen de interpretatie daarvan te verfijnen, met oog op de reconstructie van oudere bouwvolumes?

Niet van toepassing.

- Kunnen de eventueel aangetroffen oudere bouwfasen gedateerd worden?

Nee. Gezien de beperkte diepte en omvang van de verstoring zijn de archeologisch aangetroffen sporen minimaal en hoofdzakelijk in de postmiddeleeuwen te plaatsen. De bakstenen fundering van de steunbeer wordt op basis van historische bronnen gedateerd in de 15de eeuw, na de brandstichting door de Gentenaars in 1453, of in de 16de - 17de eeuw, na de beeldenstorm van 1566.

- Zijn er andere sporen waarneembaar die inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kerk?

Nee.

- Zijn er oudere kerkhofafbakeningen aanwezig en hoe manifesteren die zich?

In zone II werd een smal bakstenen muurtje aangesneden dat als een oudere kerkhofafbakening kan geïnterpreteerd worden. Muur II-11, deels uitgebroken, kent een west-oost oriëntatie, parallel met de kerk. De huidige kerkhofmuur loopt zuidwest - noordoost en bakent een groter areaal af.

- Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke?

De verstoringsdieptes bleven minimaal waardoor de mogelijk aanwezige oudste sporen niet aangesneden werden.

- Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?

Niet van toepassing.

- Wat leren ons de eventuele begravingen? Zijn er opdelingen in zones waarneembaar?

De twee aangetroffen inhumaties bevinden zich in de gebruikelijke west-oost oriëntatie. Ze zijn grotendeels verstoord door latere uitgravingen.

- Welke ouderdom hebben de begravingen?

Begraving S02-1 wordt doorsneden door bakstenen fundering II-2 dat gedateerd wordt op het einde van de 16de eeuw - begin 17de eeuw. Begraving S02-1 kan dus ouder gedateerd worden.

- Lenen de skeletresten zich voor verder fysisch-antropologisch onderzoek?

Nee. De twee aangetroffen begravingen zijn verstoord en bevinden zich grotendeels buiten de sleuf.

06 | SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK

29-SDB-SOK 2024C291
ZONE II
GPL A
SPOOR II
COUPE
PROFIEL
KWADRANT

THE SALVAGE INVESTMENTS
VAN ROOSEN
CAMIEL DE CLERCQ
18-1845 + 10-2-1924
IN STADT ROOSDALE
NEDERLAND
JULIE DE BACK
18-1888 + 12-1-1911
N. I. P.

HER RUST
MAURICE
DE VOS
1911-1986
FAMILIE
DE VOS-
DE MAELE

SILVAIN DE VOS
1871-1930
MARIE WIGNIE
1878-1928

6. SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK

Kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Door hun specifieke functie zijn ze direct te linken aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling en gaan vaak terug naar de kiemen ervan. Voor Sint-Denijs-Boekel is dit niet anders: delen van de huidige Sint-Dionysiuskerk gaan terug tot de 13de eeuw. Van de vroeggotische kerk is immers nog de viering en het middenkoor in Doornikse kalksteen bewaard, te dateren in het derde kwart van de 13de eeuw. Over de vroegste geschiedenis van Sint-Denijs-Boekel is weinig historisch bronmateriaal overgeleverd. Ook de oudste historische kaarten geven weinig informatie over Sint-Denijs-Boekel en enig ander archeologisch onderzoek in de dorpskern ontbreekt. Op het projectgebied, een verhevenheid binnen het landschap, zou reeds op het einde van de 10de eeuw een kapel hebben gestaan. De vroegste vermelding echter dateert uit 1108, waarbij de kapel als afhankelijkheid van het *'altare de Sualma'* wordt genoemd.⁵⁹ Sindsdien kunnen we spreken van een continu gebruik van het projectgebied als kerk met omliggend kerkhof.

Door de ondiepe verstoring van de geplande werken werd echter een beperkt aantal archeologische sporen aangesneden, hoofdzakelijk te situeren in de postmiddeleeuwen. De beperkte oppervlakte bemoeilijkt bovendien een eventueel ruimtelijk inzicht in de aangetroffen (muur)structuren en sporen. De huidige onderzoeksresultaten blijven aldus beperkt maar kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk. Het onderzoek toont daarenboven aan dat oudere sporen nog te verwachten zijn.

In zone I, de sleuf aan het westportaal, werd de eerste traprede aan de ingang van de kerk uitgebroken. Hieronder kon de opmaaklaag van deze trede en de bakstenen vloer van het rooster, dat ingewerkt zat in de trap, worden geregistreerd. Onder het pad voor het westportaal bevindt zich een betonnen fundering, deels uitgebroken voor de rioolaansluitingen en de funderingszool van de helling. De betonnen plaat is gelegen op een ophogings-/nivelleringslaag, vermoedelijk in verband te brengen met de bouwcampagne van 1901 - 1902. Een bakstenen structuur vormde mogelijk een oudere toegangstrap. De sleuf geeft echter een te beperkt inzicht om hierover conclusies te trekken. Binnen de ruimte van het zuidelijke westportaal, zone III, bevindt de verstoring van de werken zich nog binnen een postmiddeleeuwse ophogings-/nivelleringslaag. Het voorportaal werd aangelegd in 1901 - 1902, wat hoogstwaarschijnlijk ook de datering vormt van deze ophoging.

De uitgraving van een wachtbuis doorheen het kerkhof aan de zuidoosthoek van de kerk leverde meer archeologische resultaten op. In zone II werd de kerkhofgrond doorsneden, die doorliep tot een bakstenen muurtje aan de zuidkant van de sleuf. De uitbraak van deze vroegere kerkhofafbakening kan mogelijk gesitueerd worden na 1500. De beperkte dikte van de kerkhofgrond impliceert vermoedelijk een afgraving en/of nivellering in het verleden. De kerkhofgrond blijkt sterk geroerd door meerdere kuilen, waarvan de uitgravingen duidelijk werden in de geregistreerde profielwanden. Opvallend is het groot aantal ingezameld los menselijk botmateriaal voor deze kleine sleuf. Het wijst enerzijds op een intensieve begraving

⁵⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14378> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350>.

rond de kerk en anderzijds op het sterk vergraven van de kerkhofgrond. De twee aangetroffen *in situ* inhumaties, beide west-oost georiënteerd, zijn verstoord door een kuiloversnijding. Aangezien het een smalle sleuf betreft, blijft het inzicht beperkt en kan de functie van de kuilen moeilijk achterhaald worden. Door het ontbreken van dateerbaar materiaal in de sporen kunnen de kuilen bovendien moeilijk geplaatst worden in de tijd. Het valt niet uit te sluiten dat sommige van de aangesneden uitgravingen nog grafkuilen vormen. Een grotere uitgraving betreft wellicht een leemontginningskuil. De bakstenen fundering van de steunbeer van een zijkapel verstoort een oudere begraafing. De aanbouw van deze zuidelijke dwarskapel kan mogelijk reeds in de 15de eeuw geplaatst worden, na de brandstichting door de Gentenaars in 1453, maar wordt veelal gedateerd op het einde van de 16de eeuw - begin 17de eeuw, na de beeldenstorm van 1566.

07 | BIBLIOGRAFIE

7. BIBLIOGRAFIE

7.1. LITERATUUR

BRADT T. 2023: *Archeologische opgraving Lede Markt (prov. Oost-Vlaanderen). Basisrapport*, Monument Vandekerkchove.

DEBACKERE M. 2003: *St. Dionysiuskerk. St.-Denijs-Boekel (gemeente Zwalm). 100 jaar heropgebouwd. 1903-2003*, Prof. Dr. Michiel Debackere.

HERREMANS D. & NACHTERGAELE K. 2023: Sint-Denijs-Boekel - Sint-Dionysiuskerk, Plan van aanpak - 2023K142, SOLVA.

ROEST F. 2000: Facetten uit de geschiedenis van St.-Denijs-Boekel, *De Zwalmgalm* Jg.5 nr.4, 3-5.

ROEST F. 2002: Het burgerlijk Godshuis, Hospitaal- en Armenhuis te St.-Denijs-Boekel, *De Zwalmgalm* Jg.7 nr.1, 16-20.

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYSENS M., HERMY M. & DE BLUST G. 2002: *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*. Onuitgegeven rapport.

SOMERS A. & VERFAILLIE J. 2013: *Inventaris van het archief van de Sint-Dionysiusparochie te Sint-Denijs-Boekel, 1628-1806*, Het Rijksarchief in België.

VERBEKE E., DE GRAEVE A. & DE MAEYER W. 2023: Erondegem Kapelhofstraat. Archeologienota - 2022C142 en 2022G194, SOLVA-Archeologierapport nr. 236.

VERFAILLIE J. 2013: *Inventaris van het archief van de heer, het leenhof en de schepenbank van Sint-Denijs-Boekel, 1443-1795*, Het Rijksarchief in België.

7.2. WEBSITES

Laatste raadpleging op 01/08/2024

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Abdijhoeve Hof te Weylegem [online]

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45354> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Parochiekerk Sint-Denijs [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45350> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Parochiekerk Sint-Denijs en kerkhof [online] <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11121> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Pastorie Sint-Denijsparochie [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45349> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Sint-Denijs-Boekel [online]

<https://id.erfgoed.net/themas/14378> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Vredesplein [online]

<https://id.erfgoed.net/themas/5066> (geraadpleegd op 17-06-2024).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2024. Wijlegem [online]

<https://id.erfgoed.net/themas/5067> (geraadpleegd op 17-06-2024).

<https://zwalmstreek.be/tochten/de-boekels-van-zwalm/>: Wandelen in Zwalm. 'De boekels van Zwalm'

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://www.geopunt.be>

<https://geo.onroenderfgoed.be>

<https://maps.google.be>

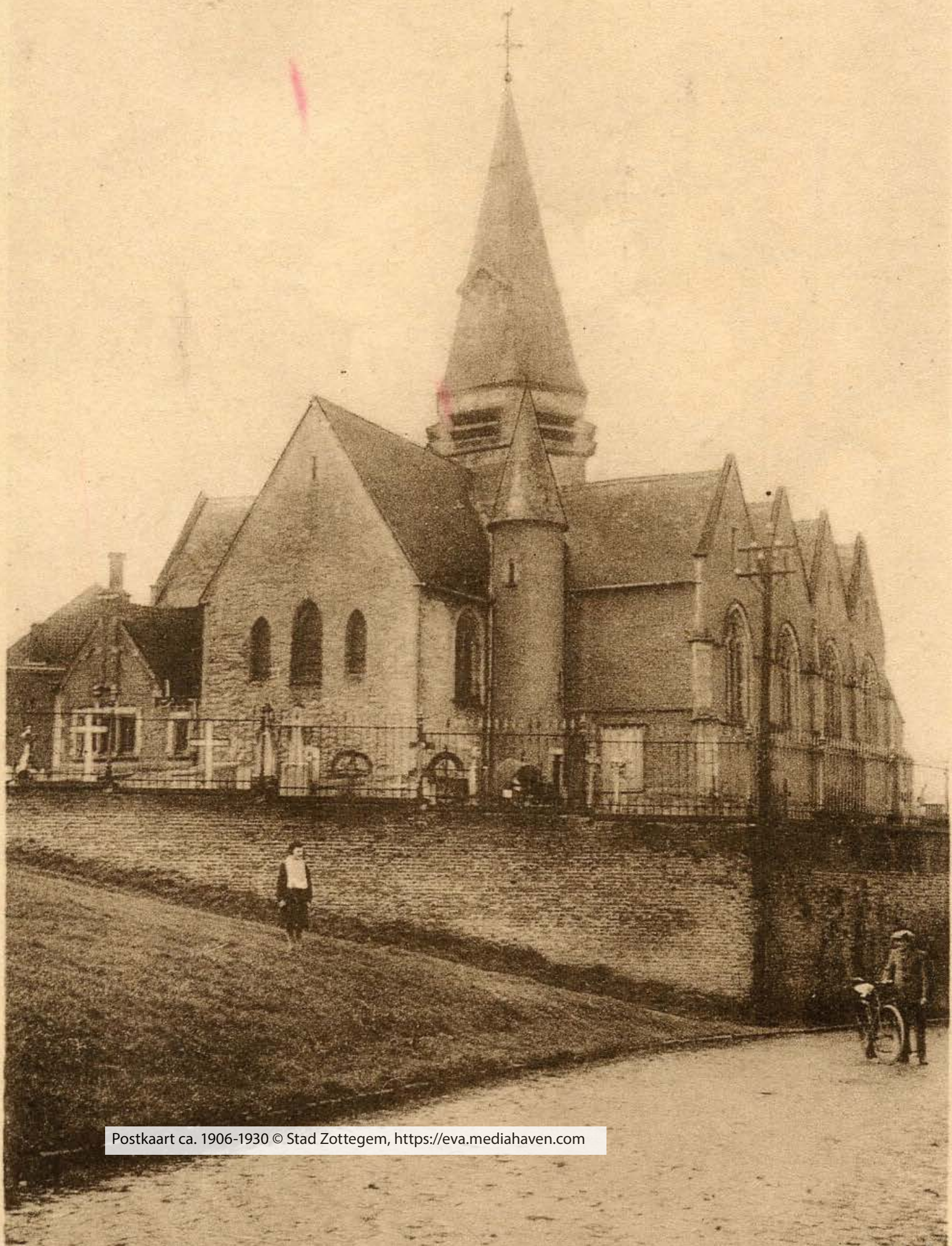
<https://eva.mediahaven.com>

<https://www.heemkundekringzwalm.be/>

<https://uitvaartvlaanderen.be/kerk-sint-denijs-boekel-wordt-urnen-en-bezinningsplaats/>

08 | BIJLAGEN

St Denijs-Boekel De Kerk.

8. BIJLAGEN

8.1. BIJLAGE 1: PLANNEN GEPLANDE WERKEN

8.2. LIJSTEN

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een spoorcombinatielijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd post-excavation onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek. Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het Agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage. De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project. Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, spoorcombinatieniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld. Onder de noemer 'sporen' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld. Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een 'spoorcombinatie': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de spoorcombinatie 'kuil'. Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende spoorcombinaties gegroepeerd worden tot een overkoepelende 'structuur': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'. In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'spoorcombinaties' en 'structuren'.

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. Aangezien geen structuren konden gevormd worden, is er logischerwijs geen structurenlijst. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van spoorcombinaties en sporen. De spoorcombinatielijst bevat een overzicht van enkel de sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde spoorcombinaties (hoger niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld. Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat spoorcombinaties de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'spoorcombinatie' wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de

spoorcombinatienummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringsen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

8.2.1. Bijlage 2: gegevens databank (deel 1)

- Gegevensfiche project
- Keywords
- Dagrapporten
- Contextlijst (spoor-combinatielijst), met vermelding van de gerelateerde sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Vondstenlijst
- Stalenlijst
- Assessment van de vondsten
- Plannenlijst
- Tekeningenlijst
- Fotolijst

8.2.2. Bijlage 3: gegevens databank (deel 2)

- Foto's
- Plannen
- Tekeningen

Kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Door de ondiepe versterking van de geplande werken aan de Sint-Dionysiuskerk te Sint-Denijs-Boekel werd echter een beperkt aantal archeologische sporen aangesneden, hoofdzakelijk te situeren in de postmiddeleeuwen. De beperkte oppervlakte bemoeilijkt bovendien een eventueel ruimtelijk inzicht in de aangetroffen (muur)structuren en sporen. De huidige onderzoeksresultaten blijven aldus beperkt maar kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Dionysiuskerk. Het onderzoek toont daarenboven aan dat oudere sporen nog te verwachten zijn.

De uitgraving van een wachtbuis doorheen het kerkhof aan de zuidoosthoek van de kerk leverde wel enige archeologische resultaten op. In zone II werd de kerkhofgrond doorsneden, die doorliep tot een bakstenen muurtje aan de zuidkant van de sleuf. De uitbraak van deze vroegere kerkhofafbakening kan mogelijk gesitueerd worden na 1500. De beperkte dikte van de kerkhofgrond impliceert vermoedelijk een afgraving en/of nivellering in het verleden. Opvallend is het groot aantal ingezameld los menselijk botmateriaal voor deze kleine sleuf. Het wijst enerzijds op een intensieve begraving rond de kerk en anderzijds op het sterk vergraven van de kerkhofgrond. De twee aangetroffen *in situ* inhumaties, beide west-oost georiënteerd, zijn verstoord door een kuiloversnijding. Aangezien het een smalle sleuf betreft, blijft het inzicht beperkt en kan de functie van de kuilen moeilijk achterhaald worden. Door het ontbreken van dateerbaar materiaal in de sporen kunnen de kuilen bovendien moeilijk geplaatst worden in de tijd. Het valt niet uit te sluiten dat sommige van de aangesneden uitgravingen nog grafkuilen vormen. Een grotere uitgraving betreft wellicht een leemontginningskuil.